

Hjemfornemmelse

- En fornemmelse for hjem i moderne litteratur

Vejleder: Louise Mønster
Matilde Berg Kjeldsen
Kandidatspeciale

By Gemma Capdevila

10. Semester
Den 31. januar 2017
Anslag: 191.989 / 192.000

Indholdsfortegnelse:

Indgang: Stedfornemmelser	3
At starte et sted	6
Litteraturens tid og sted.....	7
Fænomenologiske fornemmelser	10
Fornemmelser for væren	12
Sprogets hermeneutiske hus.....	15
Tænke Bygge Bo	18
Fra sted til hjemfornemmelsens Hus og Hjem	25
Jorden: En jordisk vandring for at bo	27
Himlen: Kompositionens vej	33
De udødelige: Et metafysisk strejf i mere end en forstand.....	38
De dødelige: Den menneskelige hjemfornemmelse i fireningen.....	45
Fra Hus og hjem til Et hjem i Mørke	56
Provinsens idyl	57
Skabets 'Mørke'	61
Tærskelens entré	64
Idyllens hjem.....	66
Skabets forsonende hjem:	69
Udgangens hjemfornemmelse.....	71
Abstract	75
Litteratur	77
Bøger og artikler:.....	77
Hjemmesider:.....	79
Bilag: "Kirken den er et gammelt hus.....	81

Indgang: Stedfornemmelser

At lægge ud med et sammensættelseord som 'stedfornemmelse', der ikke eksisterer i *Den Danske Ordbog*, kan være vovet og medføre en undrende uforståelighed, men samtidigt er det en ordsammensætning, der giver mening for de fleste. Vi ved, hvad et sted er i konkret forstand, og vores subjektive fornemmelser kender vi også til i nogen grad. Der er fornemmelser for alverdens ting; der er tidsfornemmelse, mavefornemmelse, fingrespidsfornemmelse, rumfornemmelse, fine fornemmelser og mange flere fornemmelser. Stedfornemmelser skal i dette speciale forstås som den særlige følelse/fornemmelse, vi får, når vi opholder os bestemte steder. Således forstås stedfornemmelse som et ord for de indtryk, sansninger og følelser, som et sted tilfører os, når vi er 'til stede' – altså når vi befinder os på bestemte lokaliteter.

Til trods for både 'sted' og 'fornemmelse' er to basale og grundlæggende størrelser, som alle mennesker kender til, bliver det to abstrakte størrelser, der kan være svære at operere med og sætte ord på, da et sted opleves, eller fornemmes, subjektivt. I nærværende speciale synes ordet 'stedfornemmelse', at være dækkende for de associationer og følelser, som et sted subjektivt tilfører os. Et sted sanses, det føles, det opleves og det leves; det er fyldt med indtryk, der afkodes, og giver os en fornemmelse af stedet. Da stedfornemmelser ikke er lige lette at konkretisere og beskrive, er der hjælp at hente i både fænomenologien og hermeneutikkens redskaber, når stedets rolle i vores hverdag skal undersøges. Louise Mønster skriver følgende i "At finde sted": "netop fænomenologien beskæftiger sig med vores umiddelbare erfaringsverden og dermed den verden, som vi i vores almindelige liv står i nær relation til, og som udgøres af konkrete steder – ikke abstrakte rum" (Mønster2009:361). Fænomenologien tager højde for, at mennesket med Edmund Husserls ord 'altid allerede' er en del af verden; derfor er mennesket og verden ikke uforenlige modsætninger, men derimod forenet i en gensidig relation.

Bestemte steder vil tilkalde sig bestemte fornemmelser, hvert sted har sin stedfornemmelse. Det samme gør sig gældende for mennesket; forskellige mennesker har forskellige fornemmelser knyttet til forskellige steder – dog vil nogle af disse fornemmelser ligge tæt op ad hinanden, skønt der er tale om en subjektiv oplevelse. Et eksempel på sådan et sted kan være et hjem. Vi har alle en fornemmelse for hjem; vi kender til det *at føle sig hjemme*. Fornemmelsen af hjem er essentiel for mennesket.

Et hjem er ikke blot et tilfældigt sted; et hjem *rummer* identitet, relationer, erindringens nostalgi, følelser, oplevelser, hemmeligheder, stedfornemmelser og en privathed, som bliver inden for *hjemmets fire vægge*. Et hjem danner en personlig forankring. Det er netop 'hjemfornemmelsens' væsen, der gennem litteraturen skal undersøges i dette speciale, som titlen også afslører: "Hjemfornemmelse – en fornemmelse for hjem i moderne litteratur".

Ida Wentzel Winther har beskæftiget sig med hjem, som et kulturfænomenologisk begreb i bogen *Hjemlighed – Kulturfænomenologiske studier* (2006), hvor hun tager afsæt i række børns forskellige oplevelser af hjemmet, som værende det eller de steder de bor¹. Hun skriver sammenfattende om hus og hjem:

Et hus er en samling af sten, træ, glas og maling. Der man bor. Et hus er hjemmets materialitet, såre konkret. Det ligger ét sted og består af et antal rum, hvori der leves. Et hus er hjem-sted for sanserne. Her bevæger kroppene sig hver dag. I de samme rum, om de samme møbler, gennem de samme regler, i mønstre af bevægelser, strukturer og gentageligheder. Stedet og rummet sætter sig kropsligt, og danner tilsammen hverdagslivets selvfølgeligheder. Huset kan være et mentalt stabiliserende spejl for den, der bebor det, idet det genlyder dennes kropslige og fysiske tilstedeværelse og ideer om det vellykkede liv. Men det kan også være et billede på det, der ikke vil lykkes, evt. det klaustrofobiske og snærende. Uanset hvordan så er huset et ekko, et mærke for hvordan vi bor, hvordan vores fysiske hjem ser ud. Både det synlige og det usynlige fortæller, hvem der bor der, det fortæller en slags 'life narrative', før den, der bor der, har åbnet munden (Winther2006:29)

Netop forholdet mellem hus og hjem er afgørende for hjemfornemmelsen, derfor er det vigtige fokuspunkter Winther præsenterer. Udover Winther har Gaston Bachelard beskæftiget sig med fænomenologien og poesien, hvor huset som hjemstedet bliver omdrejningspunktet i *La poétique de l'espace* fra 1958 (*The Poetics of Space*, 1994). Derudover foreligger blandt andet Clare Cooper Marcus' *House as a Mirror of Self – Exploring the Deeper Meaning of Home* (1995) og antologien *At Home – An Anthropology of Domestic Space* (1999) redigeret af Irene Cieraad.

Specialet tager afsæt i to romaner: Helle Helles debutroman *Hus og hjem* (1999) og Katrine Grünfelds *Et hjem i Mørke* (2012). *Hus og hjem* vil være den primære roman, hvor *Et hjem i Mørke* vil supplere med endnu et blik på hjemfornemmelse. Romaner med et afsæt i en form for 'hjem' er mange, ligeledes er digtsamlingerne, så en skarp afgrænsning har været nødvendig.

¹ Nogle af børnene i hendes undersøgelser er skilsmissebørn. De oplever derfor at have hjemme to steder.

I *Hus og Hjem* møder vi Anne og hendes kæreste Anders. Anne er flyttet i forvejen; hun søger efter at få et hjem, men i første omgang må hun 'nøjes' med et hus i sin barndomsby, hvor hun ihærdigt forsøger at finde sin hjemfornemmelse:

Jeg sætter buketten midt på spisebordet i stuen, der vender ud mod gaden. Den ser ud, som om den står og kalder på et færdigindrettet hjem. Derfor får jeg pakket to kasser med lysestager og figurer og skåle ud, og jeg hænger tre af Anders' små billeder op på væggen ud mod entreen (Helle1999:142-143)

I *Et hjem i Mørke* følger vi Pelle, som konsekvent sætter sig i et skab, fordi hun befinder sig bedst der – "Et skab er bare et rum uden vinduer" (Grünfeld2012:38). Hun har en hjemfornemmelse i skabets mørke – der finder hun sit hjem i 'Mørke'. Dette giver os to romaner, hvor de primære karakterer forsøger at finde et hjem, men det er på hver deres måde og med hver deres forudsætninger. Det kan være et eksistentielt vilkår at føle sig hjemme et sted. Mønster underbygger med hverdagslige eksempler på vores behov for hjemfornemmelse:

"At vi har en grundlæggende trang til at omdanne og interagere med vores omgivelser, så vi føler os hjemme, behøver vi imidlertid ikke at gå til sekundære kilder for at blive oplyst om. Vi kan erfare det på et meget konkret plan f.eks. ved at (...) kaste et blik ud over et fælles kontorlandskab og lægge mærke til, hvordan stort set alle har forsøgt at sætte et personligt præg på det skrivebord, der udgør hver deres afgrænsede territorium" (Mønster2013:12)

Mønsters konkrete og fænomenologiske blik på det at 'føle sig hjemme' beskriver vigtigheden i at finde sit hjem, sit ståsted. Evnen til at kunne føle sig hjemme er essentiel og vigtig, når vi interagere med vores omgivelser. Sted vil altid have en form for ladning eller subjektivitet – altså det der i dette speciale betegnes som en stedsfornemmelse. Subjektiviteten går ikke forud for stedet, men de vil altid være forbundet og kan umiddelbart ikke tænkes særskilt; præcis som subjektet og verden ikke tænkes adskilt i fænomenologien. Det primære sted, dette speciale fokuserer på, er hjemmet; for hvordan kommer vi fra sted til hjem? – Hvordan bliver et hus pludseligt et hjem? Hvad er et hjem egentligt? – og hvad med de steder, vi ikke føler os hjemme? Dette er blot nogle overvejelser over 'hjemfornemmelse-begrebet'. Før vi kan finde hjem, er vi nødt til først at finde sted; begge dele kræver en form for 'stedssans'². Derfor vil det kommende afsnit give et blik på sted som begreb, så sansen for sted kan bidrage til at finde frem til en hjemfornemmelse hos karaktererne i den udvalgte moderne litteratur.

² Dan Ringgaard har ligeledes udgivet en bog om sted med titlen: *Stedssans* (2010). Titlen staves med to s'er, "for at skærpe læserens opmærksomhed på sprogets muligheder og stedets betydning" (<http://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/en-bog-der-ikke-står-på-stedet>).

At starte et sted

Sted er et essentielt begreb, der ikke er til at komme uden om hverken i tilværelsen, dagligdagens sprogbrug eller i moderne forskning. Sted anvendes inden for mange forskellige vidensområder, hvor teoridannelserne er mange og vidtforgrene – selv inden for det samme videnskabelige område. Anne-Marie Mai og Dan Ringgaard skriver således i introduktionen til *Sted*: ”Stedsteorien er altså ikke en teoridannelse, skabt inden for en bestemt videnskab under stadig diskussion og løbende afprøvning, men en samling af teorier, hentet mange steder fra” (Mai2010:7). Når der tales om sted som begreb, befinder vi os ofte i et tværfagligt felt mellem geografi, antropologi, filosofi, sociologi, arkitektur, men bestemt også litteratur. Netop denne brede vifte af videnskaber er med til at underbygge begrebet som en fundamental størrelse. Det er ikke kun i videnskabelige sammenhænge, at sted som begreb har en enorm indflydelse: ”Stedet [er] fundamental for vores eksistens og derfor altid interessant. Vi kan ikke være nogen steder, uden at der er steder. Intet kan finde sted uden sted” (ibid:8). Det samme perspektiv gør sig gældende hos Martin Heideggers syn på mennesket og dets ’væren-i-verden’. For ham er menneskets eksistens betinget i at bo på jorden som dødelig. Steder skabes af menneskets handling og interaktion med det. Derfor bliver stedet et fundamentalt eksistensvilkår, nærmest en drift, for mennesket:

Det fremhæver den britiske arkitekturkritiker og topograf Ian Nairn, idet han i *The American Landscape* (1965) skriver: »It seems a commonplace that almost everyone is born with the need for identification with his surroundings and a relationship to them – with the need to be in a recognizable place« (Mønster2009:358)

Netop behovet for at indgå i en relation til sine omgivelser kan indimellem udfordres af globaliseringen, hvilket ligeledes har en vis fylde i stedforskningen. Mønster påpeger: ”Den moderne nedtoning af det specifikke sted og den konkrete tilstedeværelse afføder et fornyet behov for at reflektere over og aktivt skabe rum for steder og nærvær, ligesom opmærksomheden omkring det globale perspektiv har medvirket til, at spørgsmålet om det lokale er blevet accentueret” (Mønster2009:358). På den måde bliver globaliseringen en balancegang for mennesket mellem hele tiden at være både globalt og lokalt forankret i sin stedlige søgen efter et hjem – en stedlig tilknytning.

Selv i vores sprog kan der spores en stedlig tilknytning. Vi er til *stede* og vores *tilværelse* leves forskellige *steder* gennem livet, vi er *fundamentalt* forankret i de *steder*, vi *befinder* os.

De to ovenstående linjer demonstrerer, hvordan sted- og rumbegreber *har slået sig ned* i vores sprog. Der findes utallige sammensatte ord, faste vendinger og idiomatiske udtryk, som alle har en stedlig-, rumlig- eller retningsrelation i vores sprog. Tilføje gør Mønster opmærksom på at: ”Det er interessant, at ordet sted indgår i mange flere forskellige konstellationer i vores ordforråd end ordet rum” (Mønster 2009:364). Denne stedlige forankring i sproget er med til at fastslå, at sted og rum ikke er til at komme uden om i vores umiddelbare og daglige liv. Ligeledes vil det senere illustreres, hvordan Heidegger benytter sprogets etymologi i sin tænkning omkring det at bo.

Både sted og rum er en del af vores dagligdag, men deres indbyrdes forhold og relation er diskuteret vidt og bredt i stedbegrebets historie. Edward S. Casey giver et filosofihistorisk overblik i *The Fate of Place. A Philosophical History* (1997). I 1600-tallets moderne videnskab rettes opmærksomheden på det abstrakte *rum* i stedet for på det mere konkrete sted; sådan fortsætter det indtil det 20. århundrede, hvor det konkrete sted igen opnår sin signifikans i fænomenologien med tænkere såsom Husserl, Merleau-Ponty og Heidegger. Sidst nævnte er især kendt for sætningen fra ”Tænke Bygge Bo”: ”Således får rummene deres væsen fra steder og ikke fra ’rummet’” (Heidegger1951:6). Hermed vender Heidegger op og ned på fysikkens hovedantagelse om, at steder er en del af det absolutte rum. I slutningen af 1900-tallet kommer der endnu flere retninger på stedbegrebet frem for det abstrakte rum. Disse retninger præsenteres blandt andet af Mikhail Bakthins begreb om kronotoper, Bachelards *The Poetics of Space* (1958/1994), Michel Foucaults ”Andre rum” (1967), Marc Augés fokus på ikke-steder, Michel De Certeau blik på fodgængerens, som tilegner sig byen ved at vandre og Luce Irigaray kønspolitiske blik på sted. Alle disse ’nyankommne’ retninger bekræfter blot, at stedets forbindelse til mennesket er fundamental og universel. Stedet er konkret og sanseligt, hvorimod rummet forbliver en abstrakt og uendelig størrelse for mennesket; dermed kan det let fremstå som et stort tomt rum i stedet for et intimt og vedkommende sted. Sted har en enorm mangfoldighed, det samme har hjem. Litteraturen formår at give sin læser et nuanceret blik på det enkelte værks sted- og hjemfornemmelse.

Litteraturens tid og sted

En ny indgang til stedet i litteraturen kan ses hos Franco Moretti, der i 1998 skriver *Atlas of the European Novel 1800-1900*. Her er tale om en litterær geografi, som

enten tager sit udgangspunkt i 'space in literature', hvor det primært er en fiktiv fremstilling af et givent sted, eller 'literature in space', hvor det er virkelige, historiske steders relation til litteratur, der er i fokus:

Such a literary geography, however, can refer to two very different things. It may indicate the study of *space in literature*; or else, *of literature in space*. In the first case, the dominant is fictional one: Balzac's *version* of Paris, the Africa of colonial romances, Austen's redrawing of Britain. In the second case, it is real historical space: provincial libraries of Victorian Britain, or the European diffusion of *Don Quixote* and *Buddenbrooks*. The two spaces may occasionally (and interestingly) overlap, but they are essentially different (Moretti1999:3)

Ovenstående teori kortlægges gennem en systematisk brug af kort, hvor den engelske roman er det primære eksempel. Kortet bliver et litterært værktøj, og på den måde bliver geografien en medspiller i skabelsen af den narrative fortælling. Dette er interessant i forhold til *Hus og Hjem*, hvor vi følger Anne gå rundt i sin barndomsby; her bliver hendes gåture en geografisk del af den narrative fortælling, hvilket ud fra Morettis tilgang danner, det han kalder for 'space in literature'. Det samme gør sig gældende for Pelle i *Et hjem i Mørke*, som vandrer rundt i sin barndomsby Aarhus, hvor hun blandt andet besøger banegårdshallen, der kan beskrives som et 'ikke-sted' med Marc Augés ord.

Per Thomas Andersens *Identitetens geografi* (2006) tager ligeledes afsæt i den geografiske del af stedteorien. Han læser den moderne litteratur ind i et globalt, litterært stedsperspektiv, hvor han bruger fortællingen som model for identitetsdannelse. Identiteten er ifølge Andersen i bevægelse: "Den identitetsforståelse jeg legger til grunn, er dynamisk og bevegelig. Identitet er ikke bare et sett med egenskaper og forutsetninger som livet har gitt oss, men beror også på vår egen selv-forteling" (Andersen2006:9). En selvfortælling er noget der opbygges over tid og giver en identitetsforståelse, men den er konstant i bevægelse. Andersen citerer Zygmunt Bauman: "'Identiet' viser seg for oss som noe som må bli oppfunnet snarere enn oppdaget, som målet for en anstrengelse, 'et formål'; som noe man likevel må bygge fra grunnen av eller velge fra et sett med alternative tilbud og deretter kjempe for beskytte gjennom ytterligere kamp" (ibid:8). Denne identitetskamp, og forsøget på at finde et hjem i sig selv, ses tydeligt hos de to kvindelige karakterer i *Hus og hjem* og i *Et hjem i Mørke*.

Identiteten er ikke det eneste, der er i bevægelse, det er vores erfaring af steder også. Det kan opleves gennem kroppens stedskabende bevægelser såsom at gå, at

være til stede i et rum, eller i erkendelsen af at steder er relative for dem, der oplever dem. Stedfornemmelser er knyttet til det enkelte subjekts oplevelse af det bestemte sted og kan derfor ikke generaliseres, dog formår den enkelte læser at opnå en fornemmelse for et faktisk eller fiktivt beskrevet sted i litteraturen.

I forlængelsen af steder i litteraturen kan Anne-Marie Mai nævnes. Hun har taget stedets vigtighed i fiktion og virkelighed op til overvejelse i en 'ny' litteraturhistorie *Hvor litteraturen finder sted* (2011). I tre bind fortælles der ud fra steder og litteraturens betydning for netop dette sted – altså Morettis 'literature in space'. Dermed er der tale om en litteraturhistorie, der ikke tager det traditionelle udgangspunkt i bestemte perioder og personer. Mario J. Valdés forholder sig også til litteraturhistorien på anden vis. I artiklen: "Rethinking the History of Literary History" (2002) tager han et blik på hvordan litteraturhistorie skrives. Han undersøger litteraturhistorieskrivningen ud fra en mere kontekstnær og kulturel tilgang. Han skriver: "Litteraturens værker er som de mange fisk, der svømmer i floden. Vi ser, hvordan de svømmer, og prøver ikke på at indfange dem" (Valdés2002:201). Den måde Valdés tilgår litteraturen på, er gennem fire 'kulturelle knudepunkter' delt op i par: det tidlige- og det topografiske knudepunkt, det institutionelle- og det figurative knudepunkt:

De topografiske knuder er dialektisk forbundet med det tidlige. Når man tager steder op og markerer tidens gang og dens indvirkning på stederne, sker der en kortlægning af det kulturelle udtryk. Den narrative kommentar til stederne for den kulturelle produktion er helt igennem kontrapunktisk i forhold til de tidlige knuder med deres specifikke dateringer. Stedets specificitet og tiden specificitet danner tilsammen en kulturel kontekst (ibid:198)

Valdés er bestemt ikke den eneste, der inden for litteraturteorien har dette skarpe blik på tid og sted som dialektiske størrelser eller knudepunkter, der tilsammen skaber en narrativ kommentar – eller med andre ord: skaber en fortælling. Dette fokus har Mikhail Bakhtin også i sit kronotop-begreb (kronotop: tid-rum), hvor han med inspiration fra Einsteins relativitetsteori skaber et litterært værktøj til at behandle tid og rum i romanen. Bakhtin skrev *Tidens og kronotopens former i romanen – essays om historisk poetik* i 1937-38, men i 1973 tilføjede han afsnittet: "Afssluttende bemærkninger", hvor han præsenterer kronotop-begrebet som et 'analyseværktøj':

Først og fremmest har de en iøjnefaldende betydning for *handlingsforløbet*. De er organisatoriske centre for hovedbegivenhederne i handlingsforløbet. Det er i kronotopen, at plottets knuder bindes og løsnes op. Man kan ligefrem tale om, at det er kronotoperne, som har den vigtigste plottskabende betydning (Bakhtin1973:167)

Herefter præsenterer han forskellige kronotopiske værdier: mødets kronotop, vejens kronotop, tærsklens kronotop, krisens og vendepunktets kronotop, slottes kronotop, idyllens kronotop, dagligstue-salonen og provinsbyens kronotop.

Nærværende afsnit har berørt nogle af de forskellige tilgange til litteratur i stedteorien. Disse tilgange vil have for øje i de kommende litterære læsninger af værkerne, men først følger et blik på fænomenologiens fornemmelser, da tilgangen til sted som begreb ofte fænomenologisk tilrettelagt. Fænomenologiske iagttagelser er også gode analyseredskaber i litteraturen, når der søges efter karakternes hjemfornemmelse i et værk.

Fænomenologiske fornemmelser

Hvis der er en videnskabelig tilgang, der forstår sig på fornemmelser, må det være fænomenologien. Den beskæftiger sig med hverdagslige oplevelser af fænomener, der gennem sansning og fornemmelser fører til erkendelse. I den kontinentale filosofi kommer fænomenologien til at spille en væsentlig rolle omkring år 1900, hvor den defineres som et nybrud. På dette tidspunkt er de to dominerende hovedstrømninger i den vestlige erkendelsesteoretiske tænkning splittet mellem empirismen og rationalismen. Fænomenologien placerer sig midt i mellem, da det ontologiske udgangspunkt er, at mennesket 'altid allerede' eksisterer i verden, og derfor er intentionelt rettet imod den. Intentionalitetsbegrebet stammer fra Edmund Husserl (1859-1938), som i dag betegnes som grundlæggeren af den moderne fænomenologi. Intentionalitet som begreb betoner, at der er et subjekt til stede i den erfaringsdannende aktivitet. På den måde er der ikke tale om et subjekt, der stilles over for en objektiv verden; subjektet er i verden og dermed en del af den. Når vores bevidsthed tænker, føler eller tror, er det rettet mod en genstand, derfor vil der altid være en 'intenderet' genstand i vores bevidsthedsytringer. Dette speciales intenderede genstand er 'hjem'. Det er specialets påstand, at hjemmet danner et første univers for subjektet ved fødslen, og sidenhen vil det selv søge en hjemlig forankring i tilstedeværelsen i mental og fysik forstand, hvilket fænomenologien kan hjælpe med at belyse ud fra de udvalgte litterære værker og Heideggers tanker om at 'bo'.

Ordet fænomenologi stammer fra det græske 'phainomenon': "det som viser sig" (Lübcke2006:148), og 'logos' som betyder lære; så fænomenologien er læren om

det som viser sig. Ordet fænomen kan lede tankerne hen på Platons dualismebegreb, hvor fænomenerne blot er en afspejling af den virkelige idé. Denne dualistiske tankegang forholder fænomenologien sig i opposition til, da sandheden om vores erfaringsverden ikke skal findes i en oversanselig idéverden i fænomenologien. Her er det vores umiddelbare sansning og forståelse, der er i centrum. På den måde tilgås sagens kerne, som er et af Husslers slagord for fænomenologien: "Zu den Sachen selbst" (til sagerne selv). Ifølge Husserl ligger vores erfaring af fænomenerne forud for den før-sproglige væren og videnskabens begreber. Han var af den opfattelse af de eksisterende videnskaber reducerede virkeligheden, og bidrager derfor med begrebet 'livsverden' (Lebenswelt), hvor den før-videnskabelige erfaringsverden hører til. Livsverdenen er en mere fundamental virkelighed for mennesket, da det er her, det lever, har sin bevidstheds intentionalitet og sin væren-i-verden.

Husserls fænomenologiske tankegang har været en stor inspirationskilde, der har ført til flere forgreninger af fænomenologien især i den tyske og franske tænkning. Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Paul Ricoeur, Jean-Paul Sartre og Maurice Merleau-Ponty er blot nogle af de fænomenologer, der har et afsæt i Husserl. Hertil skal det tilføjes, at fænomenologien som metode spreder sig i flere videnskaber end blot i filosofien. Fænomenologien drejer sig om vores hverdag, vores nære verden, og er derfor også interessant af beskæftige sig med i humanvidenskaberne, hvor den i forhold til litteratur tit tilgås gennem den hermeneutiske fænomenologi som Heidegger og Gadamer er forgangsmænd for. De kombinerer fænomenologiens sansende væsen med hermeneutikkens fortolkende væsen, hvilket er yderst givtigt i litteraturvidenskaben.

I det følgende afsnit: "Fornemmelser for væren" vil omdrejningspunktet være forankret i Heideggers fænomenologiske tænkning. Det følges af et hermeneutisk underafsnit: "Sprogets hermeneutiske hus", med udgangspunkt i Heidegger og Gadamer's tanker omkring hermeneutik og sprog, hvilket leder frem til hermeneutik som en litterære fortolkningsmetode. Efterfølgende kommer en nærlæsning af Heideggers forelæsning "Tænke Bygge Bo", som forholder sig til det at bo. Afsnittet afrunder det filosofisk fænomenologiske afsnit, og resten af specialet vil have en mere litterær tilgang rettet mod hjemfornemmelse som begreb.

Fornemmelser for væren

I de følgende afsnit ses der nærmere på Martin Heideggers (1889-1976) tilgang til væren og sted med et primært fokus på ”Bauen Wohnen Denken” (1951), hvor han etymologisk funderet undersøger, hvad det vil sige at bo. På dansk oversættes denne forelæsning til ”Tænke Bygge Bo”. Titlen kan ikke oversættes direkte, da den er tænkt som en opremsning, ja nærmest en: ”opfordring: *Bauen (als) Wohnen (zu) Denken*. Denne syntaks - hvor ”det sidste bliver det første” - bestemmer hele tankegangen i nærværende tekst” (Heidegger1951/2000:10). Ligeledes er Bauen - Wohnen - Denken også den disposition Heidegger taler ud fra i sin undersøgelse. Inden nærlæsningen af ”Tænke Bygge Bo” anses det for værende nødvendigt at se på Heideggers forståelse af væren, for bedre at kunne relatere til hans eksistentielle tanker om at tænke, bygge og bo³.

Heidegger startede som elev af Husserl, men med tiden tog Heidegger større og større afstand fra sin læremester. Han udvikler selv et eksistentiel-fænomenologisk hovedværk *Sein und Zeit* i 1927 (*Væren og tid*, 2007). Dog tilegnes værket Edmund Husserl på første side: ”i beundring og venskab” (Heidegger2007). Under tilegnelsen står der: ”Todtnauberg i Baden, Schwarzwald d. 8. April 1926”, altså må hovedværket være skrevet i Heideggers hytte, som er inspireret af de Schwarzwald gårde, han beskriver i ”Tænke Bygge Bo”.

I *Væren og tid* udtrykker han sig om mennesket måde at være til stede i verden på. Han gør det klart: ”at mennesket ikke eksisterer på samme måde som tingene, men er en helt speciel størrelse, nemlig en størrelse, som i modsætning til tingene, er optaget af sin egen eksistens” (Schiermer2013:45). Heideggers primære begreb bliver derfor ’Dasein’, som er denne særlige måde mennesket eksisterer på. På dansk oversættes det til tilværen/tilstedeværen. Der er ikke tale om et konkret subjekt, men i stedet er det centrale menneskets ’væren-i-verden’, hvor det både skal forholde sig til ’væren’ og det ’værende’, altså til sig selv og sine omgivelser. Heidegger udtrykker sig således i *Væren og tid*:

³ ”Heidegger skelner imellem *filosofi* og *tænkning*. Filosofi er en tradition i sin helhed fra Platon til Hegel. Heidegger har ingen filosofi – det er der, ifølge Heidegger, ingen der har efter Hegel (...) Hans projekt med filosofien er nærmere at løsrive tænkningen fra den filosofiske tradition” (Olesen2014)

Tilstedeværen er et værende, som ikke blot forekommer blandt andre værender. Den udemærker sig snarere ontisk derved, at det for dette værende i dets væsen drejer sig *om* denne væren selv. Men med til værensforfatningen for tilstedeværelsen hører da, at den i sin væren har et værensforhold til selvsamme væren. Og det vil igen sige: Tilstedeværen forstår i en eller anden forstand og i en eller anden eksplicitet sig selv i sin væren. Det er et særkende for dette værende, at det med og gennem sin væren har fået åbnet denne væren for sig selv. *Værensforståelse er selv en værensbestemthed for tilstedeværen.* Tilstedeværens ontiske udmærkelse består i, at den *er* ontologisk (Heidegger2007:31-32)

På den måde bliver al filosofisk tænkning ontologi for Heidegger. I citatet ses det, hvordan han skelner mellem ontisk og ontologisk. Ontisk er den konkrete måde noget er på, og det ontologiske er forståelsen af denne værensmåde (jf. denstoredanske.dk)⁴. Heidegger mener ikke, at værens-spørgsmålet tidligere er udfoldet nok i filosofihistorien, og gør dermed opmærksom på den ontologiske differens. *Politikens filosofi leksikon* skriver således om den ontologiske differens: ”dvs. forskellen på (og ’forholdet’ mellem) væren og det værende, idet væren ’giver sig’ (viser sig) på en anden måde end det værende” (Lübcke2006:323). Heideggers ontologiske differens skelner mellem ’Dasein’ (menneskets tilstedeværen) og ’Vorhandensein’ (det forhåndenværende, altså den måde tingen fremstår på, når vi anskuer den uafhængigt). Herudfra beskriver han gennem sit hovedværk de betingelser for væren, der gør, at vi kan erkende og forstå verden i vores eksistens som mennesker. Grundlaget for Heideggers tænkning er ikke subjekt-orienteret i traditionel forstand. Bjørn Schiermer skriver om Heideggers verden og menneskets forståelse af det forhåndenværende/vedhåndenværende i *Fænomenologi – Teorier og Metoder*:

”Verden” ifølge Heidegger er en verden af betydning og mening, en verden af forbindelser mellem ting, men også af stemninger og følelser, ligesom det er en verden fuld af andre. Vi forstår ikke blot en dør, fordi vi kender dens funktion, dens instrumentelle håndtering, dens sammenhæng med alskens andre genstande (hus, værelse, møbler, dørhåndtag osv.), men også på baggrund af dens indvævedhed i kulturelle og sociale betydningslag – ikke mindst, for fænomenet ”dørs” vedkommende, historisk betingede normer og konventioner for privathed, som døren som genstand er med til at konstruere. Hvis man ikke ved hvad det vil sige ”at smække med døren” at ”lukke nogen ude” at ”kigge ved døren” at lade døren ”stå på klem” – med alle de mange psykologiske, sociale og kulturelle betydningslag, disse handlinger har – vil man mangle afgørende dimensioner af forståelsen af, hvad en dør er, og hvorledes den bidrager til det sociale liv omkring sig (Schiermer2013:57-58)

En dør i sin ’objektive’ og instrumentelle forstand er det Heidegger vil kalde forhåndenværende, men i og med en dør kan tilskrives en vis kulturel betydning, bliver den til et vedhåndenværende for mennesket (jf. Lübcke2006:132). På den måde skelner Heidegger mellem menneskets tilstedeværen (Dasein) og ting/objekters væren, da mennesket formår at reflektere over sig selv og ting, hvilket er et særkende for

⁴http://denstoredanske.dk/Sprog%2c_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofi_og_filosoffer_-_1900-t./Filosoffer_1900-t._-_Tyskland_-_Østrig_-_Schweiz_-_biografier/Martin_Heidegger

menneskets væren. Det er dét, som adskiller menneskets væren fra ting/objekters væren. Til trods for Heideggers fokus på væren som noget eksistentiel hos mennesket, er der ikke tale om eksistensfilosofi, fastslår Søren Gosvig Olesen:

Heidegger er den der gør op med metafysikken i det 20. århundrede. Mange forveksler Heideggers tænkning med eksistensfilosofi – men der er i virkeligheden tale om et brud med den klassiske metafysik, som den har udfoldet sig fra Platon til Hegel. Heideggers opgør bliver en dekonstruktion – og dermed en ny tilgang til metafysikken (Olesen2014)

Heidegger ønsker ikke at tale om metafysik i traditionel forstand, men retter i stedet sit fokus på modsætningen til væren, nemlig 'intet', for imellem intet og væren befinder 'dasein' (tilstedeværen) sig, og det er i dette mellemrum, at: "mennesket melder sig – afslører sit nærvær – når det altså er menneske og ikke blot en ting" (DET lille FORLAG)⁵. På den måde er tænkningen funderet i mennesket; det er Heideggers præmis og opgør med metafysikken i den traditionelle forstand. Olesen uddyber:

Han viser simpelthen, at når vi gør op med metafysikken, så er det mest af alt et opgør med substanstænkning. Heidegger er den der forstår, at metafysikken hele tiden vil forskyde sig imod en menneskelig ontologi – en forskydning hen imod de menneskelige betingelser. Når metafysikken gør denne bevægelse, ja så befinder vi os altså i endelighedens verden, og vi kan ikke gå ud fra noget evigt og urokkeligt. Nu er det vores opgave at forstå denne præmis (Olesen:2014)

Disse metafysiske overvejelser kommer til at præge Heideggers senere værker. Når man taler om Heidegger skelnes der ofte mellem den tidlige og den sene; dog er spørgsmålet om væren stadig det primære i hans tænkning, men tilgangen er forskellig. Den 'tidlige' Heideggers tanker konsumeres i hovedværket *Væren og Tid*. Mennesket beskrives som det privilegerede værende, som kan reflektere over sig selv. Omkring 1930 overtager den 'sene' Heidegger: "Han foretager den såkaldte *Kehre* (vending), idet hans interesse ikke længere gælder menneskets forståelse og værensform, men væren i det hele taget" (denstoredanske.dk)⁶. Mennesket er ikke længere det analytiske udgangspunkt, men han ser sig om efter nye steder at stille spørgsmålet omkring væren; han forholder sig blandt andet til metafysik, teknikens påvirkning af det moderne menneske, digtning (især Friedrich Hölderlin), den tidlige græske filosofi og i særdeleshed til sproget. Den sproglige og hermeneutiske tilgang Heidegger har til erkendelse vil uddybes i det følgende afsnit.

⁵ http://www.detlilleforlag.dk/side_1019

⁶ http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofi_og_filosoffer_-_1900-t./Filosoffer_1900-t._-_Tyskland_-_Østrig_-_Schweiz_-_biografier/Martin_Heidegger

Sprogets hermeneutiske hus

Hermeneutikkens omdrejningspunkt er fortolkningskunst, hvilket ordets etymologi underbygger og giver en bredere forståelse af: ”Begrebet udspringer af det græske verbum *hermeneuein*, der betoner tre dimensioner af fortolkning: 1) at oversætte en tekst fra et sprog til et andet, 2) at recitere et digt eller fremføre et musikstykke, og 3) at forklare og udlægge en dybere og samlet forståelse af et værk” (Mølgaard2005:13). Det er den tredje tilgang, der er i fokus i dette afsnit. Traditionelt set har hermeneutikken sin oprindelse som en disciplinær metodologi til at forstå og fortolke teologiske og juridiske tekster. I romantikken formår Friedrich Schleiermacher at gøre hermeneutikken til en almen forståelselære, der breder ud til at angå alle slags tekster. Senere udvikler Wilhelm Dilthey hermeneutikken til en generel videnskabsteori inden for åndsvidenskaberne. Fælles for de to tænkere er idéen om, at man må forsøge at forstå forfatteren, som en forudsætning for at forstå den pågældende tekst (jf. denstoredanske.dk)⁷.

I det 20. århundrede ændre den hermeneutiske retning sig til at være mere filosofisk orienteret med Heideggers *Væren og tid* og især Hans-Georg Gadamer (1900-2002) hovedværk fra 1960 *Wahrheit und Methode (Sandhed og metode)*. For begge filosoffer bliver hermeneutikken det grundlæggende for hele vores forståelse. Heidegger belyser i *Væren og tid*, at mennesket har sin tilstedeværelse i tid, en tid som primært er fremadrettet, men al fremtid vil have fundament i den foregående tid, altså i sin egen fortid plus en historisk givet fortid – eller en kulturel givet forforståelse om man vil. På den måde bliver historiciteten altid et afgørende udgangspunkt for forståelsen. Enhver forståelse og erfaring grunder i en historiskbetinget forforståelse.

Gadamer, som har studeret ved Heidegger, er netop optaget af Heideggers menneskelige forståelse i *Væren og tid*, og det er denne inspiration, der leder ham frem til begrebet om ’forforståelse/for-domme’ som en slags horisont. I mødet mellem forforståelsen og forståelsen sker der en processuel ’horisont-sammensmeltning’, som er vores måde at erkende på. Om horisont-begrebet skriver Gadamer: ”En horisont er det synsfelt, der omfatter og omslutter alt det, som er synligt fra et bestemt punkt. Når vi anvender begrebet på den tænkende bevidsthed,

7

http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofiske_begreber_og_fagudtryk/hermeneutik

taler vi om at have en begrænset horisont, om en mulig udvidelse af horisonten, om at få åbnet på for nye horisonter” (Gadamer2007:288). På samme måde forekommer der en horisontsammensmeltning i læsningen af en tekst. Læseren møder teksten med en forforståelse, der gør det muligt at forstå teksten og integrere den i det allerede foreliggende erfaringsmateriale. Med idéen om en forforståelse som forudsætning for forståelse viderefører Heidegger og Gadamer Friedrich Asts (1788-1841) hermeneutiske cirkel. I denne proces sker en vekselvirkning fra fortolkeren mod værket, men også fra værket mod fortolkeren: ”Læsningen af et værk er derfor en dialogisk proces, hvor læseren i mødet med de anderledes udvider sin forståelseshorisont og forholder sig til det ud fra sin egen erfaring (Mølgaard2005:13). Det er i princippet en proces, der aldrig stopper, og som netop er kendetegnet ved hverken at have en iagttaget begyndelse eller slutning. Gadamer udtrykker det således:

Delen kan kun forstås på baggrund af helheden, mens helheden kun kan forstås i kraft af de enkelte dele: Den, der ønsker at forstå en tekst, foretager altid et udkast. Så snart der viser sig en første mening i teksten, udkaster han en helhedsmening på teksten. På den anden side viser den første mening sig kun, fordi man allerede læser teksten ud fra visse forventninger om en bestemt mening. Forståelsen af, hvad der står der, består i at udarbejde et sådant for-udkast, der ganske vist bestandigt bliver revideret i lyset af den videre uddybning af mening (Gadamer2007:254)

For Heidegger og Gadamer hænger fænomenologien og hermeneutikken sammen. I fænomenologien arbejdes der ud fra et intentionalitetsbegreb og en naturlig indstilling hos mennesket, som i hermeneutikken har sit udtryk som fordomme, forforståelse og fortolkning. Den livsverden Husserl bringer på banen, er det Gadamer beskriver som vores forståelseshorisont, og dermed også den horisontsammensmeltning der sker i forståelsen. På den måde bliver fænomenologien vores perception af verden, og hermeneutikken er et billede på sprogets virkningshistorie. Sproget er det, der giver mennesket en kulturel erfaringsverden at leve i:

Vi taler, fordi det at tale er os naturligt. Det udspringer ikke først af en særlig villen. Man siger, mennesket har sproget af natur. Den lære har gyldighed, at mennesket til forskel fra plante og dyr er det sprogfærdige væsen. Sætningen betyder ikke blot, at mennesket ved siden af andre færdigheder også er i besiddelse af den evne at tale. Sætningen vil sige, at først sproget sætter mennesket i stand til at være det levende væsen, det er som menneske (Heidegger1950:7)

Verden forankres sprogligt gennem menneskets bevidsthed og tænkning. Det er sproget, der giver både mennesket og objekter deres tilstedeværen i verden. Vores verden skabes af sprog. Gennem vores sproglige tænkning og ytre tale formår vi at

begribe verden og fastholde den i vores bevidsthed. Særligt god til at forankre vores væren-i-verden i sprogets ytring er digteren: ”Noget rent talt er digtet” (ibid:78).

Netop i læsningen af digte og litteratur gives der plads til, vi kan indoptage og forstå den skildrende form for væren-i-verden. Olof Lagercrantz skriver fænomenologisk om læsehandlingen:

Hvad sker der, når vi læser? Øjet følger sorte bogstavtegn på det hvide papir fra venstre til højre, igen og igen. Og væsener, natur og tanker, som en anden har tænkt, fornylig eller for tusind år siden, træder frem i vores fantasi. Det er et under større end at man har fået et sædekorn fra faraonernes grave til at gro. Og det sker hver eneste øjeblik. De mennesker, vi møder i bøger, ligner de levende. De taler som vi, trækker vejret som vi, græder og ler som vi. Men rækker vi armene ud for at omfavne dem, griber vi i den tomme luft (jf. Mølgaard2005:13)

På den måde bliver både det at læse og skrive en aktiv handling gennem sproget, men det leder op til en individuel forståelsesproces. Sproget bliver både en forudsætning og forankring i hele vores forståelse og erkendelse. Sproget bliver det menneskelige fundament; det er et sprogligt væsen af natur, som Heidegger tidligere har påpeget. Han skriver således i *Et brev om 'humanisme'*:

Sproget er værens hus. I dets bolig bor mennesket. De som tænker og digter, er vægterne i denne bolig. Deres vågen fuldender værens åbenlyshed, for så vidt de med deres tale bringer denne frem i sproget og opbevarer den dér. Tænkningen bliver ikke først til aktion, når der udgår en virkning fra den, eller den anvendes. Tænkningen handler, idet den tænker (Heidegger1946:27 – 28)

Gennem tænkning og sprogets tale formår mennesket at spørge til sin tilstedeværen og væren generelt, men i en hver spørgen ligger der også implicit en søgen, altså har mennesket i sin spørgen allerede en antagelse om, at det søgte eksisterer:

Enhver spørgen er en søgen. Enhver søgen får sin forudgående retningsbestemthed fra det eftersøgte. At spørge er erkendende at søge efter værende i henhold til, at det er, og i henhold til hvorledes det er [...] Som en søgen har spørgsmålet forudgående brug for at blive ledt i retning af det eftersøgte. Værens mening må derfor på en vis måde allerede stå til rådighed. Det blev antydet: Vi bevæger os på forhånd allerede indenfor en forståelse af væren (Heidegger2007: 24-25)

Denne hermeneutiske tilgang til spørgen bekræfter ligeledes specialets søgen på hjemfornemmelse i litteraturen. Der ligger en implicit forståelse af, at svaret kan findes; at digteren, eller i dette tilfælde romanforfatterne, kan lede vejen i undersøgelsen af menneskets hjemfornemmelse i værens litterære huse. Inden der dykkes ned i de forskellige litterære huse og hjem, vil jeg se nærmere på Heideggers ”Tænke Bygge Bo”, som er fra den sene periode i Heideggers forfatterskab. I læsningen af romanerne vil ”Tænke Bygge Bo” anvendes i undersøgelsen af at bo et sted og hjemfornemmelsen fravær eller tilstedeværelse.

Tænke Bygge Bo

I dette afsnit sættes menneskets hjemfornemmelse som en stedlig forankring ved det at bo i kontekst til Heideggers forelæsningen: ”Tænke Bygge Bo”. Han udtrykker indledningsvist: ”Det følgende tankeforsøg betragter i det hele taget ikke det at bygge ud fra bygningskunstens og teknikkens synspunkt, men sporer det derimod tilbage til det felt, hvori alt hvad der *er*, hører hjemme” (Heidegger1951:1), heri ligger der en afstandtagen til teknikkens indgreb i den menneskelige eksistens; en afstand til de boliger som teknikken er med til at skabe. Heideggers forelæsning ligger i forlængelse af den akutte bolignød, som Tyskland befandt sig i efter Anden Verdenskrigs afslutning. Heidegger beskriver det nye boligbyggeri i en sarkastisk tone, for er det nok ’bare’ med tag over hovedet?

I betragtning af den aktuelle bolignød, er dette ganske vist også i sig selv en beroligende og glædelig omstændighed: boligbyggeriet giver jo faktisk tag over hovedet; boligerne af i dag kan oven i købet være fornuftigt opdelt, lette at fremstille, forbilledligt billige, åbne imod luft, lys og solskin; spørgsmålet er bare om dette er tilstrækkeligt til at sikre at man også virkelig vil kunne *bo* i disse boliger? (ibid:1)

I citatet henledes opmærksomheden på en bestemt type bolig, nemlig boligbyggeriet. Ud fra Heideggers beskrivelse må der være tale om konstruktionsmåden plattenbau (platten: plader + bau: konstruktion/bygning). Plattenbau er et ’plade-byggeri’, hvor bygningen bygges af præfabrikerede plade-elementer af jernbeton:

Den første tyske brug af plattenbau er Splanemann-Siedlung byggeriet, som ligger i Berlins Lichtenberg distrikt. Det blev opført i 1926 – 30 (...) Selvom plattenbau metoderne var kendt og anvendt før 2. verdenskrig var det først efter 2. verdenskrig, da ødelagte byer igen skulle skaffe tag over hovedet på befolkningen, at der kom rigtig fart i plattenbauet (berlin-guide.dk)⁸

Det var en hurtig, billig og effektiv byggemåde, der løste en akut bolignød, men det var også en: ”standardisering af tusindvis af lejligheder” (berlin-guide.dk). Det siges det, at nogle af bygningerne kunne bygges på en dag, og byggeriet er så ensartet, at beboerne er nødt til at tælle sig frem til deres lejlighed ved hjælp af vinduerne, hvis de skal identificere deres lejlighed fra gaden (jf. Berlinapartment.no). Denne form for bebyggelse adskiller sig markant fra det ideal, Heidegger fremskriver om at bygge og bo.

I tankeforsøget undersøger han: ”1. Hvad er det at bo? 2. I hvilken forstand hører det at bygge til det at bo?” (Heidegger1951:1). Han skelner mellem bygninger

⁸ <http://www.berlin-guide.dk/index.php/se-i-berlin/arkitektur/historie-og-kulturmuseer-11/275-plattenbau-tusindvis-af-standardiserede-lejligheder>

og boliger. Boliger er noget vi bebor, og bygninger er blot noget, der hører: ”til det område vi bebor” (ibid:1). Af bygninger nævner han eksempler som en bro, lufthavn, stadion, kraftværk, banegård, motorvej, dæmning og torvehal. Han skriver:

Lastvognschaufføren har hjemme på motorvejen; men det er dog ikke dér, han har tag over hovedet. Arbejdersken har hjemme på spinderiet; men det er dog ikke dér, hun har sin bolig. Chefingeniøren har hjemme på kraftværket; men det er dog ikke dér, han bor. Alle de nævnte bygninger huser mennesket. (ibid:1)

På den måde bebor mennesket mange bygninger og steder hver dag, men mennesket huses blot, det har ikke hjemme i ’boende’ forstand. Dog har både lastvognschaufføren, arbejdersken og chefingeniøren ’hjemme’ på deres arbejdsplads; arbejdet bliver en del af dem, en del af deres tænkning og identitet – en del af den måde de har deres væren-i-verden på. Bygningerne huser mennesket: ”Vi arbejder ét sted, og bor et andet. Vi bor ikke bare - det ville på det nærmeste være tidsspilde: vi har et job, vi gør forretninger, vi rejser og bor undervejs, snart det ene sted, snart det andet” (ibid:2). Det at bo er ikke blot at have en bolig eller tag over hovedet:

For nu imidlertid at vende tilbage til de bygninger som ikke er boliger, så forbliver også disse bestemt ud fra det at bo, i det omfang de bidrager til at mennesket kan bo, og det at bo synes således i alle tilfælde at være det formål som enhver byggen sigter imod. At bo og bygge forholder sig til hinanden som mål og middel (ibid:1)

Dog lader Heidegger ikke sin læser slippe med tanken om at bo og bygge er to adskilte skilte størrelser i et ”mål/middel-skema”(ibid:2). Han gør det klart, at den eneste måde man kan tilegne sig viden om en tings væsen, er gennem sproget og det betegnes som ”menneskets herskerinde” (ibid:2). Derefter går han etymologisk til værks, og finder frem til: ”Det gammelhøjtyske ord for at bygge, *buan*, betyder at bo. Det vil sige: at dvæle, at opholde sig. Den egentlige betydning af verbet at bygge - nemlig at bo - er gået tabt for os” (ibid:2). Derfor er det at bygge ikke kun midlet til målet om at komme til bo: ”bygge er allerede i sig selv at bo” (ibid:2). Det samme gør sig gældende for det danske ord ’bygge’⁹. Heidegger gør opmærksom på, at denne relation mellem bygge og bo ikke umiddelbart er til at finde i sproget i dag, men: ”Et halvvejs skjult spor er dog bevaret i ordet ”nabo”: naboen er ”nærboeren”, ”nærbyggeren”, den som bor i nærheden” (Heidegger1951:2). Dette er tilfældet på både tysk og dansk.

⁹ <http://ordnet.dk/ods/ordbog?select=bygge,2&query=bygge>

Umiddelbart vil det at bo blot være en måde mennesket forholder sig til sin tilværelse på, men hvis vi ser på Heideggers etymologiske konstatering strækker det at bo sig langt i sit væsen:

Bygge, *buan*, *bhu*, er nemlig det samme ord som i tysk *ich bin*, *du bist*, "jeg er, du er", og den gamle imperativsform *bis*, "vær". Hvad betyder da: jeg er? Det gamle ord bygge, som *ich bin* er beslægtet med, svarer på dette spørgsmål: "jeg er, du er" betyder: jeg bor, du bor. Og den måde, du og jeg er, den måde, vi mennesker *er* på jorden, er vores *buan*, vores måde at bo. At være menneske vil sige: at være dødelig på jorden; det vil sige: at bo. Det gamle ord bygge, som siger at mennesket *er* for så vidt det *bor* (ibid:2)

Mennesket er til i kraft af sin tilstedeværelse som dødelig på jorden. Mennesket *er*, når det *bor*. På den måde bliver det at bygge og bo eksistentielt for menneskets væren-i-verden. Det er en form eksistensvilkår for mennesket at have en bolig, et sted eller en tilstand, hvor det oplever hjemfornemmelse: "Men den vigtigste tilgang, for menneskets daglige erfaring, til det at bygge i betydningen at bo, er og bliver dog det som sproget så smukt kalder det 'hjemmevante'" (ibid:2)¹⁰. Mennesket har altså brug for et sted, det er vant til at komme og kan være fortrolig med. Heidegger indvender, at grundet en forskydning i sproget kan: "det at bo ikke længere erfares som menneskets væren, og da slet ikke som grundtrækket i det at være menneske" (ibid:2), hvilket ellers var dét, den etymologiske undersøgelse i første omgang ledte frem til. Efter denne vending anvender han en personificering af sproget til at udtrykke sin pointe (jf. ibid:3). Han understreger, at vi skal lytte til sproget:

Lytter vi imidlertid til hvad sproget siger i ordet bygge, mærker vi tre forhold:

1. At bygge er egentlig at bo.
2. At bo er de dødeliges måde at være på jorden.
3. At bygge - i betydningen at bo - udfolder sig på den ene side til en byggen, der plejer - nemlig afgrøderne, på den anden side til en byggen, der rejser bygningsværker (ibid:3)

Sprogets etymologi opnår en dominerende størrelse i forståelsen af, hvad det vil sige at bygge og bo, og på den måde reduceres menneskets tilstedeværen i verden til "*der bor*" (ibid:3). De tre forhold, der fremskrives i ovenstående citat gør det klart, at mennesket må 'bygge' for at kunne 'bo'; det giver mennesket en følelse af at være 'hjemmevant' på jorden, og dermed bliver det at bygge – i betydningen af at bo – den måde, som mennesket har til huse og er til stede på jorden.

Heidegger fortsætter med at lytte "til sprogets tiltale" (ibid:3), og ud fra det undersøges de dødeliges måde at bo på og deres væren. Han lytter til det tyske ord

¹⁰ "Tysk *das Gewohnte*, hvori tydeligt høres *wohnen* = 'bo'" (Heidegger1951/2000:10).

'wohne', som egentligt kan oversættes til bo/leve. Med udgangspunkt i sprogets tiltale udtrykker han: "Det oldsaxiske *wuon*, det gotiske *wunian* betyder - ligesom det gamle ord bygge - at dvæle, at opholde sig. Men det gotiske ord *wunian* siger tydeligere hvorledes denne dvælen erfares. *Wunian* vil sige: at være tilfreds, at være bragt til freds og dvæle heri" (ibid:3). At være bragt til freds henviser til at være fri og forskånet i en positiv forstand, hvor det at skåne er, at vi "lader noget bero i sit væsen" (ibid:3). Heidegger ender sin undersøgelse af at bo med følgende konklusion:

At bo, at være bragt til freds, vil sige: at dvæle indfriet i det frie, dvs. i det frie som skåner hver enkelt ting i sit væsen. *Grundtrækket i det at bo er denne skånen*. Det gennemstrømmer det at bo i hele dets udstrækning. Og denne viser sig for os, så snart vi tænker på dette at mennesket har sin væren i at bo, nærmere bestemt som de dødeliges ophold på jorden (ibid:3)

Det er nødvendigt at gøre opmærksom brugen af ordet 'dødelige', da det illustrerer, at menneskets ophold på jorden er tidsligt forankret, men det må ikke: "fordystre det at bo ved en blind stirren mod enden" (ibid:4). Derfor bliver det at bygge og bo menneskets forsvar mod den angst, der er forbundet til det tidslige faktum, at vi alle skal dø. Mennesket, som "de dødelige", tilstræber at bygge, da Heidegger mener, menneske har sin væren-i-verden ved at bo. Vi stræber efter en 'forskaanethed' fra tiden, når vi bygger. Derfor bygger vi et hjem, som i en tid kan skåne os for det faktum, at bo blot 'er de dødeliges ophold på jorden'. På den måde bliver vores hjem til en form for skjold, og netop denne effekt giver hjemmet et element af tryghed og relation mellem mennesker (jf. det tidligere citat om det 'hjemvante'). Vi har brug for et hjem, derfor skabes der gennem at bygge og bo en unægtelig relation mellem hus og hjem. Husets fysiske strukturer udgør et bosted. Det kan være alt fra et værelse, en lejlighed, et hus til et slot. Huset forbindes til hjemmet, og på den måde bliver hjemmet ofte til den byggede form af et hus, der tilbyder forskånelse/ly/beskyttelse.

Heidegger koncentrerer dog ikke sin tænkning omkring hus og hjem i det ovenstående citat, men kommer derimod frem til en fir-fold: "*fir-eningen*"¹¹ (ibid:4). Heidegger tillægger teksten et metafysisk præg med sin fir-fold, men denne metafysik forankres i menneskets eksistens og sprogets oprindelighed: "Disse fire: jord og himmel, udødelige og dødelige, hører – med udspring i en *oprindelig* enhed – sammen i ét (...) De dødelige *er* fireningen, for så vidt de *bor*" (ibid:4).

¹¹ Fireningen: at bo er at "redde jorden, modtage himlen, vente på de udødelige, lede de dødelige".

Den metafysiske forankring opleves som en forening af fireningen, som udgør menneskets væren-i-verden. Mennesket og sproget forankres i det at *bo*, som er eksistentielt for mennesket¹². Med denne opdagelse af forholdet mellem fireningen og menneskets måde at bo har Heidegger besvaret sit første spørgsmål: ”Hvad er det at bo? (ibid:4). Senere i teksten giver han et eksempel på en bolig, der er bygget, så den ultimativt forener fireningen i det at bo; her er tale om de tyske Schwarzwaldergårde:

Her har den vedholdende formåen at inlade jord og himmel, udødelige og dødelige *énfoldigt* i tingene, rejst huset. Den har anbragt gården på den side af bjerget som ved middagstid ligger i læ, mellem engdragene, nær ved kilden. Den har givet den det vidtsvungne spåntag som med passende hældning bærer vægten af sneen, og som rækker så langt ned at det beskytter stuerne mod de lange vinternætters storme. Den har ikke glemt krucifixkrogen bag det fælles bord; den har indrømmet de helligede pladser for barneseng og dødetræ - således kaldes kisten dér - i stuerne, og således for de forskellige tidsaldrer forudskikket mønsteret i deres gang gennem tiden under ét tag. Et håndværk som selv er udsprunget af det at bo, som endnu bruger beboelsens husgeråd og redskaber som ting, har bygget gården (ibid:8)

Efter at have konkluderet, at det at bo er foreningen af mennesket og fireningen, stiller Heidegger sit næste spørgsmål: ”I hvilken forstand hører det at bygge til det at bo?” (ibid:1), hvor der vendes tilbage til forholdet mellem bo og bygge. Dette forhold ses tydeligt i ovenstående citat, hvor Schwarzwaldergårde netop er bygget ud fra en bestemt måde at bo på. Heidegger udtrykker: ”At *bo* – for så vidt det forvarer fireningen i tingene – er, som denne forvaren, at *bygge*” (ibid:4). Heidegger tager udgangspunkt i den betydning af bygge, der har med at rejse ting at gøre. Schwarzwaldergården bliver et eksempel på en bolig, der har taget sit udgangspunkt i at bo, og derudfra har mennesket formået at bygge/rejse disse gårde for to hundrede år siden i en forening af fireningen.

Ligeledes anvendes broen som et kroneksempel på et rejst bygningsværk, som er en ”*forsamler*” (ibid:5) – en forsamling af fireningen. ”Forsamling hedder, ifølge et gammelt ord i vort sprog: *thing*. Broen er - og det netop *som* særligt udtalt forsamling af fireningen - en ting” (ibid:5), Heidegger taler her i første omgang om et ting (thing), og ikke en ting; et ting der forsamler befolkningen eller i dette tilfælde et ting, der forsamler fireningen på ”den særlige måde at den tilsteder den en beliggenhed” (ibid:5). Dermed bliver broen både et ting, der forsamlings fireningen, og en ting i objektmæssig forstand. Broen sikrer: ”de dødelige deres vej” (ibid:5), og den skaber et sted:

¹² Tolkningerne af Heideggers fir-fold/fireningen er mange, dette er blot mit bud på en fortolkning af begrebet.

Stedet er ikke allerede til stede forud for broen. Ganske vist findes der, før broen kommer til, adskillige punkter langs floden der kan indtages af dette og hint. Men ét af dem viser sig som et sted, og gør det netop *gennem broen*. Således kommer broen ikke til at stå et allerede givet sted; men det er omvendt ud fra broen selv at stedet først opstår. Broen er en ting: den forsamler fireningen, og nærmere bestemt på den måde at den tilsteder fireningen en beliggenhed. Ud fra denne beliggenhed bestemmes da videre pladser og veje, hvorigennem et rum bliver indrømmet¹³ (ibid:5)

Heidegger bruger broen som eksempel til at understrege: ”Således får rummene deres væsen fra steder og ikke fra ”rummet”” (ibid:6). Broen som sted, er altså den der ”tilsteder” rum. Ordet rum vil sige: ”plads som er gjort fri til at slå sig ned og lejre sig. Et rum er noget indrømmet, nærmere bestemt inden for en grænse” (ibid:6). Denne grænse vil altid først være givet af stedet, og grænsen er derfor, der hvor rummet begynder sin væsen. Steder indrømmer; det gør plads og giver et rum. På den måde bliver rum afgrænset af steder, og stedets væsen er forankret i bygningsværker, da der før bygningsværket (eksempelvis broen) ikke var et konkret sted, man kunne forholde sig til: ”De rum som vi dagligt færdes i, er indrømmet af steder, og disse steders væsen grunder i ting, som er bygningsværker” (ibid:7). Dermed opstår der også en gensidig relation mellem mennesket og rum: ”Der findes ikke først mennesker, og så *derudover* også rum; for hvis jeg siger ’menneske’, og ved dette ord tænker på det som er på menneskelig vis, dvs. som bor, så har jeg med ordet ’menneske’ også allerede sagt ophold ved tingene i fireningen” (ibid:7). Det er stedet, der som et ting, forsamler fireningen i en beliggenhed, og på den måde indrettes rum ud fra stedernes beliggenheder. Det giver en dobbelt indrømmen, da stedet både forsamler/indlader og indretter:

Stedet *lader* énfoldet af jorden og himmel, af udødelige og dødelige *ind* i en beliggenhed, idet det *indretter* beliggenhederne i rum. Stedet indrømmer fireningen i en dobbelt forstand. Stedet indlader fireningen, og stedet indretter fireningen. Disse to betydninger – indrømmen som indladelse og indrømmen som indrettelse – hører sammen. Gennem denne dobbelte indrømmen hytter stedet fireningen, eller som det samme ord siger: det er et *Huis*, et hus. Ting der er steder af denne art, huser menneskets ophold (ibid:7)

Dermed bor mennesker i huse, ikke blot boliger men huse forstået i bred forstand, det vil sige alle bygningsværker, som med Heideggers ord ”hytter fireningen”. Dermed kan der ligeledes argumenteres for, at huse på sin vis ikke nødvendigvis er hjem, som vi senere vil opleve i romananalyserne, hvor karaktererne bor i huse, men ikke

¹³ ”Tysk *einräumen* = ”ind-rumme” (jf. dansk *at rømme* (også: *sig*))” (Grid: N° 18/19 Februar 2000).

nødvendigvis har hjemme. Der er forskel på hus og hjem, der er ingen garanti for, at vores hus vil tale til os som værende et hjem. Heidegger taler om menneskelige tilstande, som et ophold ved tingene: ”Kun fordi dette ophold allerede bestemmer vor væren som mennesker, kan det ske at de ting hvorved vi opholder os, under omstændigheder *ikke* taler til os, *ikke* angår os længere” (ibid:7). Altså, det kan ske, at vores hus ikke taler til os, eller angår os, og dermed vil huset som sted ikke nødvendigvis give os et hjem – hvis ikke hjemfornemmelsen er til stede. Dette ses i både i *Hus og hjem* og *Et hjem i Mørke*, hvor de kvindelige karakterer ingen hjemfornemmelse har i deres huse til at begynde med, men jo nærmere vi kommer på slutningen i begge romaner, jo tættere er karakterne på at få et hjem i deres hus og finde et ’hjem’ i sig selv og i deres kærlighedsrelation.

Sted og rum, og dermed også *rummet*, bliver en del af menneskets eksistens som dødelige på jorden. Mennesket opholder sig ved ting og steder, og på den måde udstår de rum med Heideggers termer. Det er denne udståen, der gør det muligt at gå rundt blandt ting, men selv i gående tilstand udstår mennesket rummet. Han skriver således om menneskets forhold til rum:

Rum i flertal - og dermed “*rummet*” - er stedse allerede indeholdt i de dødeliges ophold. Rum åbner sig derved at de lades ind i menneskenes måde at bo. De dødelige *er* - hvilket vil sige: som *boende* udstår de rum med grund i deres ophold ved ting og steder. Og kun fordi de dødelige, i overensstemmelse med deres væsen, udstår rum, kan de ud-gå rum, dvs gå rum igennem. Men selv når vi går, holder vi ikke op med at udstå. Tværtimod går vi altid gennem rum på en sådan måde at vi derved også allerede udstår dem, idet vi stedse opholder os ved snart nære, snart fjerne ting og steder (...). Jeg er aldrig bare her, som dette afgrænsede legeme, men tværtimod altid dér, dvs. allerede udstående rummet, og kun således kan jeg gå gennem det. (...) Menneskets forbindelse til stederne, og gennem stederne til rum, beror på det at bo. Forholdet mellem menneske og rum er intet andet end det at bo, væsentligt tænkt. (ibid:7)

Herfra slår Heidegger byggen og tænken sammen som to essentielle begreber for det at bo. Mennesket formår både at bygge og tænke i sit væsen. At tænke er det, der adskiller mennesket i sit væsen fra alt andet væren-i-verden; dyr formår ligeså vel som mennesket at bygge, men det er foreningen af at tænke og bygge, der er afgørende for menneskets evne til at bo:

At bygge og at tænke er stedse, hver på sin måde, uomgængeligt for det at bo. Begge er imidlertid også utilstrækkelige for det at bo, så længe de hver for sig bedriver sit, uden at høre på hinanden. Dette vil de formå, når de begge - byggen og tænken - hører til det at bo, forbliver inden for deres grænser, og véd at den ene som den anden udgår fra et værksted af lang tids erfaring og uophørlig øvelse (ibid:9)

Ud fra denne tilgang til at bo gør Heidegger op med bolig manglen, da han ikke mener, at den er et spørgsmål om boliger, men nærmere menneskets søgen efter det at bo. Mennesket skal lære at bo, lære at finde sig selv i dette ophold på jorden; dette lærer mennesket ved at tænke. På den måde argumenterer Heidegger afslutningsvist for, at bolignøden og den medfølgende hjemløshed er med til at fordre mennesket til at bo, da den gør opmærksom på, at opholdet på jorden er tidsligt forankret. Mennesket skal derfor have det at bo som 'sit væsens fylde', da det at bo på jorden er menneskets endegyldige eksistensvilkår; det eneste der er sikkert for dets tilstedeværen i verden. Heidegger afslutter med følgende passage:

Men hvor hård og bitter, hvor tyngende og truende manglen på boliger end måtte være: den *egentlige bolignød* består ikke først og fremmest i manglen på boliger. Den egentlige bolignød er desuden ældre end verdenskrigene og deres ødelæggelser, også ældre end befolkningstallets stigning på jorden og industriarbejderens situation. Den egentlige bolignød består i at de dødelige endnu kun lige er begyndt at søge efter det at bo i dets væsen, at de *først må lære at bo*. Så snart imidlertid mennesket *tænker over* hjemløsheden, er den allerede ikke længere en ren elendighed. Den er - ret betænkt og vel bevaret - den eneste tiltale som *kalder* de dødelige til at bo. Men hvorledes kan de dødelige modsvare denne tiltale, andet end ved - for deres egen del, ud af sig selv - at forsøge at bringe det at bo til sit væsens fylde? Dette fuldbringer de hvis de bygger ud fra det at bo, og tænker til gavn for det at bo (ibid:9)

Netop det Heidegger afslutningsvist er inde på er relevant, når vi taler om hjemfornemmelse eller det at føle sig hjemme. Det fremstår som et eksistensvilkår for mennesket at føle sig hjemme – eller i hvert fald det at søge efter det. Med Heideggers ord forsøger mennesket: ”at bringe det at bo til sit væsens fylde” (ibid:9). Steder og bygningsværker skabes i en relation med mennesket; mennesket har brug for denne form for stedslig forankring i sin væren-i-verden for at have en hjemfornemmelse som dødelige på jorden. Denne påstand vil underbygges i et litterært perspektiv i det kommende afsnit.

Fra sted til hjemfornemmelsens *Hus og Hjem*

Efter en nærlæsning af Heideggers forelæsning er bevægelsen fra sted til hjem ikke så stor, som den umiddelbart kunne tænkes. Ligeledes har sproget slået bro mellem sted og hjem i dannelsen af ordet 'hjemsted', som er: ”det sted hvor noget er beliggende eller har til huse” (Ordnet.dk)¹⁴. Netop dét at 'noget er beliggende' vil med Heideggers ord sige at indrømme et rum og dermed skabe et sted (jf. Heidegger 1951:6). 'At have til huse' et konkret sted kan ligeledes være relevant for vores

¹⁴ <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=hjemsted>

hjemfornemmelse, da ordet 'hus' ifølge Heideggers etymologiske udredning forener fireningen (ibid:7). Mennesket har brug for en stedlig forankring. I specialet er anskuelsen, at stedforankringen kommer tydeligt til udtryk, når vi bor og har hjemme et sted – måske finder vi endda 'hjem' i et konkret hus. Derfor vil der med udgangspunkt i Heideggers tanker om fireningen og det at bo foretages en læsning af Helle Helles *Hus og hjem*. Det primære omdrejningspunkt vil være jagten på hjemfornemmelse, og hvad der skal til, før Anne, romanens hovedkarakter, kan føle sig hjemme i sit nykøbte hus. Titlen spiller på, hvordan et hus ikke nødvendigvis er et hjem med konjunktionen 'og' imellem de to separate begreber, hus og hjem. Dog skaber 'og'et også en: "værensmæssig forbindelse" (Heidegger1960:57), som Heidegger udtrykker det i "Sprog og hjemstavn". De to begreber, hus og hjem, har en forbindelse, der kan forenes i en hjemfornemmelse. Dermed kan de sammen udmønte et hjem i den fysiske bolig, som ellers blot ville være en rumlig afgrænsning i form af et hus. Det idiomatiske udtryk: "at gå fra hus og hjem" er også svært at slippe uden om i titlens associationer. Der er dog ingen i romanen, der er nødt til at: "sælge sin bolig og flytte pga. tvingende økonomiske omstændigheder" (ordnet.dk)¹⁵. Men der kan sås tvivl om, hvorvidt vores hovedkarakter Anne er villig til at 'gå fra hus og hjem' for at få sin nabo, præsten Jens. Hun forbliver dog sammen med sin kæreste Anders i hele romanen, og jo tættere vi kommer på slutningen, jo mere nærmer Anders og Anne sig også et fælles hjem – fremfor blot et nykøbt hus.

Før et hus kan være et hjem, skal det rumme en form for hjemfornemmelse. Fornemmelser taler til os gennem vores sanser, erindringer og følelser. For at kunne finde en hjemfornemmelse er man nødt til at bo ifølge Heidegger, og det kan man kun i en forening af fireningen, som er bestående af: jorden, himlen, de udødelige og de dødelige. Derfor vil denne læsning forelægge i fire afsnit med udgangspunkt i Heideggers definitioner på de fire begreber. På denne måde anvendes fireningen som analyseredskab i min læsning af *Hus og hjem*. Analysen inddeles tematisk efter fireningens elementer, som alle dækker aspekter ved et menneskets liv. Heidegger har størst fokus på de dødelige i fireningen (menneskets væren-i-verden); det samme har denne læsning, hvor de dødeliges væren-i-verden er centret omkring hjemfornemmelse som begreb.

¹⁵ <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=hus&tab=for>

Jorden: En jordisk vandring for at bo

Jorden er det sted, vi mennesker bebor og har vores tilværelse. Det er menneskenes fælles sted i rummet. Dog *rummer* jorden mange forskellige steder, som alle har deres fortælling, deres stedfornemmelse. Disse steder kan udmønte sig som huse og hjem, hvori menneskene har deres hverdag og liv. Heidegger udtrykker: ”Jorden er det tjenende og oppebærende, det som blomstrer og sætter frugt, som udstrækker sig til vidder og vande, til vækst og vildt” (Heidegger:3). Ud fra Heideggers beskrivelse af jorden er det tydeligt, at der i høj grad er tale om en sammensmeltning af liv, natur og sted. Det er ikke angivet hvilket konkret sted på jorden, *Hus og hjem* udspiller sig. Dog vides det, at det er i en dansk provinsby et godt stykke fra København, som kæresteparret Anders og Anne netop er flyttet fra. Yderligere ved vi, det er Annes barndomsby, og byen ’udstrækker sig til vidder og vande’. Læseren tages med både i skoven og til vandet, som begge ligger i cykelafstand fra deres hus. Der kunne meget vel være tale om: ”Lolland eller Falser, hvor en del af Helles øvrige værker foregår”, som Karen Hvidtfeldt Madsen gør opmærksom på i artiklen: ”’Alting er som det skal være’ – Det helt almindelige livs æstetik”. På den måde bliver stedet i *Hus og hjem* både en ’imaginær lokalisering’, samtidigt med, at der er referencer til en ’virkelig geografisk beliggenhed’ med Morettis ord¹⁶. Der mangler en konkret lokalisering af stedet, hvilket kan underbygge det universelle i værkets tematik. Romanen ville kunne foregå alle steder på jorden.

I nærværende afsnit vil der være fokus på provinsbyen, og hvordan tilværelsen for tilflyttere kan være. ’Jorden’ vil i denne læsning anses som værende et analyseredskab, der forholder sig til det at bo et konkret sted, og hvordan vi som mennesker tilegner os det sted og den jord, vi lever på. Dette gøres med udgangspunkt i Annes forældre. Derudover vil afsnittet berøre Annes stedsskabende vandring i sin barndomsby, hvor især skolen har spillet en stor rolle.

I romanen følges Anne på hendes vandring i sin gamle barndomsby, som hun flyttede fra som 16-årig, da hun mistede begge sine forældre. Der er ikke rigtigt tale om en hjemstavn for Anne, da hendes forældre var tilflyttere og aldrig fandt sig

¹⁶ Hvorfor sammenblander romanerne så ofte virkelige geografiske beliggenheder med imaginære lokaliseringer? Er der brug for sidstnævnte i en eller anden specifik, narrativ funktion? (Moretti 2010:185)

godt til rette i byen. De formåede ikke at bo med Heideggers ord, men forblev hjemløse i deres forsøg på at bebo denne by. I en samtale mellem Anne og byens præst Jens lyder det således om forældrenes tilhørsforhold – eller mangel på samme:

- De var tilflyttere. De havde ikke noget forhold til byen.
- Kendte de ikke nogen hernede?
- Næ. De talte altid om, at vi skulle flytte
- Hvorfor gjorde I så ikke det?

Jeg trækker på skuldrene

- Jeg ville ikke skifte skole. Jeg var glad for at være her (...)
- Jeg tror faktisk, min mor blev syg af at være her i byen, siger jeg.
- Hvordan det?
- Tror du ikke, man bliver syg af at gå rundt og være utilfreds med alting? Hvor man bor og sådan noget.
- Det ved jeg ikke. Var hun det?
- Selvfølgelig ikke hele tiden. Jeg kan bare huske, hvordan hun altid havde sin overfrakke på. Når hun kom hjem fra arbejde, sad hun ude ved køkkenbordet i den der overfrakke. Hun var så længe om at tage den af. Jeg tænkte altid, at hun helst ville ud af døren igen (Helle1999:101-102)

På den måde er Anne og Anders også tilflyttere i den forstand, at der aldrig har været tale om et velintegreret sted i Annes familie. Hun har haft sin barndom der, men hun har ingen slægt eller familie i nærheden, kun mindet om hendes forældre, som ligger på byens kirkegård: ”Egentligt var det forkert, de blev begravet her. – Hvorfor? – De var tilflyttere. De havde ikke noget forhold til byen” (ibid:101).

Om det at bo kommer Heidegger frem til det gotiske *wunian* som: ”peger muligvis på oprindelsen til det danske ord for *gewohnt*, nemlig *vant*, af *vænne*, jf. oldengelsk *wenian*, engelsk *wean* = ‘vænne fra’” (Heidegger1951/2000:10, jf. Heidegger1951:3). Derfor kan det betyde flere ting, når Anne i slutningen af romanen står med Rasmus, hendes barndomsvenindes søn, på armen og siger: ”Her bor min far og mor. De bor nede i den jord” (Helle1999:259). Nu er det her, de bor. Det er her, de har fundet fred så at sige. Forældrene er både ’bragt til freds’, men Anne har også ’vænnet’ sig til tanken om, hendes forældre ikke længere er til stede på jorden, men befinder sig i den. Forældrene ’bor’ i jorden.

Citatet om Annes far og mor kan også lede tankerne hen på det kristne begravelsesritual, hvor præsten kaster jord på kisten tre gange, mens der siges: ”Af jord er du kommet, til jord skal du blive, af jorden skal du igen opstå”. Her er tale om livets cyklus i kristen forstand, som består af et liv på jorden, døden, og så et liv i himlen. Denne ’treenighed’ ligger sig op ad den typiske litterære model for

dannelsesromaner: hjemme – ude – hjemme. Det er også på spil i denne roman, hvor Anders og Anne fremstår som 'tilbageflyttere' til Annes tidligere hjemby. I den typiske dannelsesroman følger en hel del identitetsarbejde med i denne proces/rejse, hvilket ligeledes er tilfældet i *Hus og hjem* som narrativ fortælling.

Anne er flyttet i forvejen, og Anders kommer en måned senere, hvor han skal starte på et nyt arbejde på Annes hjemegn, som må siges at have provinsiel karakter. Hun falder fint til i provinsbylivet, læseren hører hende ikke ytre sig negativt om at skulle flytte tilbage eller byens størrelse, som er radikalt mindre end København. Byen har provinsiel karakter med gamle historier, såsom nabokonen Ellens affære med halinspektøren (ibid:150). Der er en sladdermentalitet, som fordrer, at alle kender alle. Ellen har enormt svært ved at forlige sig med, at hun ikke kan sætte et hoved på Annes forældre, hvorefter hun undersøger sagen i lokalmiljøet i stedet for at tale med Anne (jf. ibid:12, 64). Jørn Erslev Andersen skriver om provins i "Kanter, heder og asfalt – jagten på de litterære provinser":

Fænomenet er så udbredt i alle afkroge af landet, at det som regel gør det vanskeligt at benytte betegnelsen 'provins' på andre måder end netop som et synonym for småborgerlighed, stilstand, træghed, uvilje, uforsonlighed mod al forandring, mod alt nyt og fremmed. Men betegnelsen 'provins' er nu engang ikke synonym det kun dette (Andersen2006:3)

At provinsen netop både har det provinsielle i sig, men også byder på nye muligheder er aktuelt i *Hus og hjem*, hvor flytningen for Anne og Anders også markerer et nyt kapitel i deres fælles liv med huskøb, snak om børn og Anders' overvejelser omkring gitemål: "Når vi nu skal giftes, siger han. – Jeg tænkte på, om vi bare skulle gøre det oppe på rådhuset" (Helle1999:254). De har valgt provinslivet til, og de går ind til det på provinsens vilkår. Johannes Nørregaard Frandsen skriver om forstæder og parcelhusområderne i artiklen: "Steder der ikke er – Moderne hjemstavnsliteratur":

Forstæderne, parcelhusområderne kaldes ofte hånlige for "non-places". Det er ringeagtende og udtryk for bedreviden, for der er faktisk generelt stor tilfredshed blandt danskerne med at bo og leve der (...) For den forbirejsende er området uden identitet, et parcelhusområde har jo ingen karakteristiske obelisker, tårne eller 1200-tals kirker (...) Men for den dér boende og tilhørende er der hele den historie, som knytter sig til det skabte og formede i hus, have og hjem. Til sporene efter børnenes opvækst, til snak over hække, til det usynlige som faktisk udgør det basale i oplevelsen af at leve det daglige liv. Den lille lod jord, der dyrkes med staudeflor og gulerødder, bekræfter kroppens bondske slægtskaber (Frandsen1997:91)

Citatet må også siges at gælde for provinsen. Netop det at dyrke jorden, eller 'at redde den' (jf. Heidegger1951:4) er en del af det at bo på jorden ifølge Heidegger. På den

måde bliver jorden et konkret redskab til det at bo; tidligere var det et eksistentielt vilkår for mennesket at dyrke og pleje jorden (jf. *ibid*:2), men med nutidens øjne er det også et tydeligt billede på provinens idyl for det moderne menneske, som gerne vil 'tilbage til rødderne' og leve et almindeligt kernefamilieliv.

Vi mærker, hvordan Anne forsøger at tilpasse sig de: "kulturelle konventioner for livet i provinsbyen" (Madsen2011:91) på flere forskellige måder. Hun forsøger at finde sig hjemme gennem dialogen med byens folk og hendes naboer. Ligeledes forsøger Anne at tilegne sig byen ved at gå rundt i den. Hun søger et sted at have sin tilstedeværen, skabe sig et sted at have hjemme. At gå som handling beskæftiger Michel De Certeau sig med i "Vandringer i Byen". Han argumenterer for, at gå-handlingen medfører konkrete steder, hvilket er i overensstemmelse med Heidegger (jf. Heidegger1951:7). Certeau skriver således som skridtene:

Skridtenes spil giver rummene form. De udstikker stederne. I den henseende udgør fodgængernes bevægelser ét af disse "virkelige systemer, hvis eksistens rent faktisk skaber byen", men som "ikke har noget fysisk opsamlingssted". De kan ikke lokaliseres: Det er dem, der spatialiserer (Certeau1980:45)¹⁷

Annes gåture rundt i byen kan altså indtegnes på et bykort, men det vil blot henvise til "fraværet af det, der er sket" (*ibid*:45). En ruteoptegnelse vil ikke kunne angive den vandreproces eller gå-handling, som Anne udfører: "Optegningerne af strækningerne mister det, der har været: selve den handling, det er at passere forbi" (*ibid*:45). For Anne er det noget særligt at vandre omkring i sin gamle barndomsby. Hun har en relation til flere af stederne, selvom læseren stort set kun får adgang til hendes observationer og registreringer – og ikke hendes refleksioner – forstår vi alligevel vigtigheden af de steder, hun møder på sin vej. Dette ses blandt andet, da hun går forbi sin gamle skole på hendes første gåtur, hvor hun taler med en tiende klasseelev i skolegården, hvorefter hun giver ham en cigaret og siger:

- Men farvel så længe, siger jeg og trækker cyklen tværs gennem skolegården. Jeg stiller den i cykelstativet. Så går jeg ned ad den lille sti ved siden af hovedbygningen og sætter mig på en bæk omme bag skolen. Jeg bliver ikke siddende ret længe. Da klokken ringer, er jeg allerede på vej hen ad gaden (Helle1999:10)

Skolen har en vigtighed på flere gåture i byen. Det er også her, Anne tager Anders med hen, da de er ude at gå sammen i den første weekend, han besøger hende i deres nye fælles hus:

¹⁷ Certeau citere Ch. Alexander, "La cité semi-treillis, mais non arbre", Architecture, Mouvement, Continuité (1967)

- Kan du se den røde bygning derinde? siger jeg.
- Er det skolen?
- Ja. Hvis du kigger op på første sal, så havde vi klasseværelse helt ude til højre.
- Der ved brandtrappen?
- Ja. Jeg sad ved vinduet. Prøv og vend dig.

Vi vender os på vejen og ser i den modsatte retning.

- Hver gang jeg støder på ordet horisont, så ser jeg denne her udsigt for mig, siger jeg.

Vi står med hinanden i hånden uden at sige noget. Vi ser ud over de hvide og sorte marker, helt ud til den lige linje allerbagerst. Himlen er stærkt blå.

- I virkeligheden er det ikke horisonten, siger Anders.
- Er det ikke?
- Næ. Det hedder noget andet. Jeg kan ikke huske hvad.
- Nå

Vi bliver stående lidt.

- Men jeg forstår godt, hvad du mener, siger han før vi går videre hen ad vejen og tilbage mod byen (Helle1999:60)¹⁸

Ud fra ovenstående passage bliver det klart for læseren, at 'horisonten' må være den udsigt, som Anne har haft fra sin vinduesplads i klasselokalet i sin skoletid. Måske har hun søgt tilflugt i udsigten/horisonten fra klasselokalet. Det anslås flere gange, at Annes skolegang ikke har været helt uproblematisk, selvom hun godt kunne lide at være der. Hun udtrykker sig i en samtale med præsten Jens: "Jeg ville i hvert fald gerne have været god til sport. Så klarede man sig altid hernede (...) Jeg var sådan en lille blegnæbbet en, der spillede blokfløjte og ikke ville sove ude" (ibid:99-100). Til trods for det, er det alligevel igennem minder og gamle skoleveninder, hun henter en form for identitet og forståelse af sig selv i sin gamle *hjemby*.

Ordet horisont defineres i overført betydning, som en: "grænse for eller omfang af hvad man kan fatte eller rumme" (Ordnet)¹⁹. Skolen bliver den horisont og det jordnære sted, Anne har kunnet forholde sig til og rumme efter forældrenes død. Det er også fra hendes skoletid, hun kender Charlotte og Anita. Lige efter hun afslutter folkeskolen går hendes forældre bort, og hun flytter ind hos sin moster i København. På den måde er der ikke noget at sige til, at skolen er den horisont, hun har at forholde sig til. Måske er barndomsbyen den horisont, hun har i det hele taget. Anne virker i hvert fald ikke til at have erhvervet sig en ny og større horisont i København. Hun siger: "Jeg gik alligevel bare rundt og lavede ingenting i

¹⁸ Den sidste del af citatet er ligeledes bogens bagsidetekst, hvilket bekræfter vigtigheden omkring ordet horisont i værket.

¹⁹ <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=horisont>

København” (Helle1999:36). At skolen bliver en form for horisont for Anne, kan ligeledes underbygges af værkets bagsidetekst og det faktum at begge forældre var skolelærere (jf. ibid:12). Godt nok arbejdede de ikke i byen, men alligevel kan Annes skolegang og glæde ved skolen, være en form for sammenknytning mellem hende og de afdøde forældre.

Vi har set i ovenstående passage, at byens skole ikke blot er et koordinat, som kan tegnes ind på et kort over Annes vandring rundt i byen. Ud fra dette ’mer’-perspektiv udvikler Certeau det begreb, han kalder for fodgængertalehandling, hvor at tale sammenstilles med at gå:

”Gå-handlingen” er for det urbane system, hvad talehandlingen (speech act) er for sproget eller for de fremsatte udsagn. På det mest elementære niveau har det urbane system faktisk en tredobbelt ”talehandlingsmæssig” funktion: Det er en *tilegnelsesproces*, hvor fodgængerer tilegner sig det topografiske system (på samme måde som den talende tilegner sig og overtager sproget); det er en *spatial realisering* af stedet (på samme måde som den handling, det er at tale, er en lydlig realisering af sproget); og endelig implicerer det nogle *relationer* mellem differentierede positioner, det vil sige nogle pragmatiske ”kontrakter” i form af bevægelser (på samme måde som den verbale talehandling er en ”henvendelse”, der stiller den talende ”ansigt til ansigt med den anden” og sætter forskellige kontrakter mellem samtalepartnerne i spil) (Certeau1980:46)

På Annes gåture rundt i byen ser vi, hvordan hun gennemlever en *tilegnelsesproces* af sin barndomsby, som skal danne ramme om hendes hjem igen. Vi oplever, hvordan hun gennem både gå- og talehandlinger forsøger at tilegne sig byen ved at tale med de folk, hun møder. Dette ses blandt andet i hendes besøg hos boghandleren: ”Boghandleren har næsten ikke forandret sig. Han står ved siden af disken med hænderne på ryggen og sutter på sine læber. Han nikker til mig” (Helle1999:29). Her køber hun dåbsgaven til Rasmus. Hun forsøger at tilegne sig stedet og hans accept af gaven gennem en småkavet samtale, hvor boghandleren ikke viser den store interesse: ” – Jeg er sådan set vokset op her i byen, siger jeg. – Nej, er du det, siger han uden at se på mig. Han krøller båndet med en saks og lægger pakken foran mig” (ibid:31).

Anne oplever byens rum, og stederne aktualiseres af hendes gang. Der opstår *relationer* til steder: ”Inden for fodgængertalehandlingens rammer udgør den gående, i forhold til sin position, noget nært og noget fjernt, et *her* og et *der*” (Certeau1980:48, jf. Heidegger1951:7). Blandt andet kommer torvet: ”til at fremtræde og til at eksistere” (ibid:47) i kraft af Annes fodgængertalehandling. Der sker en ’*spatial realisering* af stedet’ i romanen. Torvet realiseres gennem den lille café: ”hvor der tidligere var

frisørsalon” (Helle1999:31). Hun har relationer til torvet som sted fra sin barndomstid, og fra sin vinduesplads *her* på caféen sidder hun og kigger ud til et *der* på torvet; samtidigt forsøger hun at få en samtale med serveringspigen om caféens ”samling af almuekøkkentøj” (ibid:31). Anne spørger serveringspigen om, det er noget man kan købe til trods for, vi ved, at: ”Der er ikke plads til alt porcelænet i køkkenskabene” (ibid:8). Gennem Annes fodgængertalehandlinger rundt i byen, forsøger hun ligeledes gennem talehandlinger at tilegne sig en plads i byen hos provinsens beboer. I Heideggers tale: ”Hebel - husvennen” bruger han vandringen som en forudsætning for menneskets evne til at bo i verden:

Tænker vi verbet ’bo’ tilstrækkeligt vidt og væsentligt, så nævner det den måde, hvorpå menneskene på jorden under himlen fuldbringer vandringen fra fødsel til død. Denne vandring er mangeartet og rig på forvandlinger. Ikke desto mindre bliver vandringen alle vegne ved med at være hovedtrækket ved dette at bo, som det menneskelige ophold imellem jord og himmel, imellem fødsel og død, imellem glæde og smerte, imellem værk og ord. Kalder vi dette mangfoldige Imellem for *verden*, da er verden huset, som de dødelige bebor. De enkelte huse derimod, landsbyerne, byerne er til enhver tid bygningsværker, der i sig og om sig forsamlers dette mangfoldige Imellem. Det er først bygningsværkerne, der henter jorden som det beboede landskab i menneskenes nærhed og samtidig stiller den nabolige boens nærhed under himlens vidde. Kun såfremt mennesket som dødeligt bebor verdens hus, står det under bestemmelsen at bygge de himmelske deres hus og et bosted for sig selv (Heidegger1957:34)

Vandringen skaber dette ’imellem’, som giver os muligheden for som dødelig at bebo verdens hus her på jorden. På den måde opnås en hjemfornemmelse, når vi er bekendt med det sted, som vores skridt skaber i vandringen. Med vandringen in mente, vil vi nu vandre videre til fireningens himmel, hvor romanens komposition og vejrets lunefuldheder vil være i centrum, da vejret ligeledes danner et ’imellem’ – en forbindelse imellem himmel og jord.

Himlen: Kompositionens vej

Himlen og jorden er forbundet. Denne forbindelse kan ses om en synlig horisont i det fjerne eller i overført betydning, hvor horisonten bliver et billede på vores erkendelse (jf. Gadamer). Himlen er det, der forbinder jorden med dagens forløb, årets gang og vejrets lunefuldheder, som al sammen påvirker menneskets jordnære og hverdagslige liv. Heidegger skriver således om himlen: ”Himlen er solens hvælvende gang, månens gennemløb af sine faser, stjernernes vandrede skær, årets tider og deres hverv, dagens lys og dæmring, nattens mørke og klarhed, vejrets gæstfrihed og ugæstfrihed, skydækket og æternes dybbål svælg” (Heidegger1951:3). Himlens/æternes dybbål svælg kan referere til et metafysisk element – eller en længsel efter at finde ’hjem’. Dette hjem kan forstås i både religiøs og eksistentiel forstand, hvor man søger at finde

sig selv og sit ståsted på jorden, hvilket behandles yderligere i det næste afsnit. I dette afsnit vil 'himlen' som analyseværktøj have fokus på vejrets lunefuldheder, og hvordan det samler karaktererne i *Hus og hjem* gennem en sneskovl og hverdagssnak om vejret. Først vil 'himlen' dog bruges som et overblik til at se på romanens komposition.

Hus og hjem falder i tre dele, hvoraf den første del er længst, den strækker sig fra kapitel 1-14, som er over de første 157 sider ud af romanens 261. Værket skildrer Anne og Anders' nye liv i provinsen fra marts til september. Første del starter i det helt tidlige forår i marts, hvor Anne bor alene i huset og må lære at skovle sne. Første del forløber frem til juni måned. Bogens anden del er fra side 158-229, kapitel 15-20, som foregår i juni og hen over sommeren. Anders er flyttet ind, og det handler om Anne og Anders som par i højere grad end i første halvdel af værket, hvor det primært er Anne og hendes univers, der er i centrum. Bogens korteste og sidste del forløber i september, og strækker sig kun over 30 sider inddelt i to kapitler. Her får Anne åbnet op for en 'relation' til sine afdøde forældre; hun gerne vil tale om dem og besøge dem på kirkegården; samtidigt bliver den uafklarede relation til Jens stoppet.

I første del føles tiden lang. Madsen skriver således om romanens første del:

Narrationen kan siges at genspejle Annes oplevelse af situationen, hendes indre univers. De uger, hvor Anne er alene, fylder mest i bogen, ligesom man må antage, de gør i hendes bevidsthed, fordi tiden 'føles lang'. Hun er rastløs og keder sig, og selvom hun ikke har andet at gøre, er det minimalt, hvad hun får udrettet i huset (Madsen2011:87)

Annes hverdag beskrives i præcise detaljer; om hun lukker et vindue eller koger kartofler, så ved læseren gennem nøjagtige observationer og registreringer, hvordan det forløber: "Jeg begynder at skrælle nogle kartofler; Anders sætter sig ude på havebænken og læser i en avis. Jeg står ved komfuret, indtil kartoflerne er kommet i kog. Så skruer jeg ned for blusset og tænder radioen. Det gode vejr fortsætter helt ind i næste uge" (Helle1999:157). Citatet fortæller både om den konkrete handling, men bestemt også om deres forhold gennem de registrerende observationer. Der ses i dette tilfælde et klassisk kønsrollemønster, hvor Anne, som kvinden i huset, står for madlavningen. Anders hjælper ikke til, men i stedet læser han avis i haven, og på den måde forholder sig til den 'store verden' frem for husets 'lille verden', som Anne må varetage. Dog virker det afbalanceret og naturligt for dem, hvilket underbygges af den afsluttende kommentar om det gode vejr.

Hvert kapitel svarer i bogens begyndelse cirka til en dag, men i overgangen mellem kapitel 13 og 14 hvor Anders flytter ind, begynder tiden at gå hurtigere. Det ses ligeledes i det ovenstående citat, hvor vi springer med det gode vejr 'helt ind i næste uge'. Det er en af de første gange i romanen, der er et tidspring på mere end et døgn. Selve Anders' indflytning benævnes ikke, det sker bare ved et kapitelskift.

Indledningsvis i anden del sætter veninden Charlotte fokus på Anne og hendes liv med Anders, da hun spørger, hvordan man: "Finder en mand, der både er klog og ser godt ud og kan lave mad. Og som køber et hus til én, så man kan gå rundt og realisere sig selv" (ibid:177). Anne virker en smule forurettet i sit svar, hvor hun lige må: "minde om, at vi flyttede på grund af Anders' arbejde" (ibid:177) og efterfølgende henkastet siger: "Og det var altså mig, der havde til udbetalingen" (ibid: 178). Charlotte derimod søger det, som Anne er i besiddelse af. Det er ikke nok for Anne til at opnå hjemfornemmelse; hun distancerer sig fra situationen ved at pointere, at det var hende: 'der havde til udbetalingen'.

Anne forsøger på at etablere et hjem i det hus, de har købt. Hun har intet job, og virker heller ikke til at have travlt med at få et; på den måde bliver hun en slags hjemmegående husmor, selvom hun i romanens begyndelse slet ikke lever op til det i traditionel forstand. Den første weekend Anders kommer, er der praktisk talt intet i køleskabet udover de æg, hun har fået hos naboen (jf. ibid:56). Hun gør, hvad hun kan, men hendes apatiske tilstand står i vejen for projektet om at skabe sig et hjem. Hun taber sig selv, og dagene forsvinder for hende, mens hendes apati bevidner, at der ikke er tale om dovenskab – men nærmere en psykologisk identitetsproces eller krise. Heidegger underbygger med et eksempel på, hvordan vores psykiske tilstand kan påvirke vores væren-i-verden, vores ophold ved tingene:

Selv det tab af tilknytning til tingene, som indtræder i depressive tilstande, ville end ikke være muligt hvis ikke også denne tilstand forblev hvad den som enhver anden menneskelig tilstand er, nemlig et ophold ved tingene. Kun fordi dette ophold allerede bestemmer vor væren som mennesker, kan det ske at de ting hvorved vi opholder os, under omstændigheder *ikke* taler til os, *ikke* angår os længere (Heidegger1951:7)

Der er ikke meget, som 'taler' til Anne. Selv små huslige gøremål bliver uoverkommelige for hende, skønt hun forsøger at binde dem sammen med den provinsby idyl, som hun søger. En idyl hvor man tørrer tøj ude i haven:

Jeg tænker på, at jeg i løbet af weekenden vil vaske noget tøj og hænge det til tørre ude i haven, hvis det ikke begynder at sne igen. Lugten af nyvasket, gennemblæst tøj er noget af det, jeg har set frem til. Hvide lagener, og synet af dem, når de bølger frem og tilbage på tørresnoren. Det er den reneste lugt, jeg kan komme i tanke om, og jeg ser på min hånd og på cigaretten imellem mine fingre, og så ved jeg, hvad det er, der gør mig i dårligt humør (Helle1999:55-56)

Billedet af vasketøjet kan vi alle genkende, måske endda som noget idyllisk og hjemmeligt. Anne søger fornemmelsen af hjem, men cigarettens røg slører billedet og det gøres klart for læseren, at Anne ikke er i besiddelse af en 'ren' hjemfornemmelse endnu. Vi er fremme på side 79 før Anne får vasket. Sengetøjet skal vaskes, da Anders har kastet op i det efter barnedåben hos Anita og Kim. Sengetøjet får lov at hænge længe i haven – hele ni dage (jf. *ibid*:79,91,105,108,111,113,117). Allerede dagen efter er hun ude at se til det, men der er det stadig vådt. Senere konstateres det: ”Vasketøjet hænger stadig nede på tørresnoren, men det betyder ikke noget. Man kan ikke se det ude fra gaden, og i morgen kan jeg måske tage det ind og hænge det på radiatorerne rundt omkring i huset” (*ibid*:105). Annes tanker om at vasketøjet ikke kan ses fra gaden, skal understreges, da dette ville bryde med konventionerne for hvor længe man har vasketøj hængende, hvilket Anne helst ser sig fri for. Da Anders ankommer om søndagen, en uge efter, spørger han til vasketøjet:

- Hvorfor har du vasket sengetøjet igen? siger han og peger ud i haven
- Det har jeg heller ikke. Det er det, du kastede op i.
- Hvorfor har du ikke taget det ind?
- Det har regnet hele ugen. Så jeg kunne lige så gode lade det hænge.
- Den skal du længere ud på landet med.
- Jamen, vasketøj har rigtig godt af regnvand, siger jeg. – Det bliver så blødt af det.

Han ryster på hovedet (*ibid*:113)

Endelig lyder det: ”Om tirsdagen skinner solen voldsomt, og vasketøjet er helt tørt” (*ibid*:117). Herefter stryges det, og Anne får den ønskede duft, det: ”lugter rent og af blæst” (*ibid*:117). Hele seancen med sengetøjet viser i høj grad, hvordan Anne ønsker sig et provinsielt hjem, men af en årsag magter hun ikke opgaven. Selv de simpleste ting, såsom at tage vasketøj ind fra haven, bliver elefantopgaver, der afhænger af vejrets lunefuldheder, som kan siges at afspejle hendes sind og tilstand.

Vejret forbinder himmel og jord. Mennesket må forholde sig til himlen, årets gang og ”vejrets gæstfrihed og ugæstfrihed” (Heidegger1951:3). Der tages i høj grad stilling til det vejr, himlen byder hos karaktererne i *Hus og hjem*. Det ses allerede på første side; Anne og hendes nabo Svend taler om vejret: ”- Så kommer vinteren, siger

han. – Det kan ikke passe. Det er ved at blive forår nu. Jeg smiler til ham og samler min trøje omkring mig. Han står stadig med hænderne på ryggen. – De har lovet sne, siger han. – Nå. Det skulle man ikke tro” (ibid:5-6). Det ender med at naboen får ret. Svend ringer på Annes dør, og siger: ”Du skal huske at rydde fortorvet (...) For det er nemlig ens eget ansvar at få det gjort” (ibid:26-27). Under snerydningen møder Anne sin anden nabo præsten Jens for første gang: ”Sneen står op i en sky omkring hans skovl. Han har smøget ærmerne på sin sweater op, og nynner en lille melodi, imens han skovler” (ibid:33). Det går ikke helt så let for Anne: ”Jeg skraber sne op i en vold langs huset. Det fungerer ikke rigtigt med sneskraberen. Jeg har svært ved at få den til at tage fat, og jeg må skrabe mange gange på det samme stykke for at fjerne sneen” (ibid:33).

Anne og Jens taler sammen under snerydningen, og beslutter sig for at drikke en kop kaffe i præsteboligen, hvor Anne hurtigt får øje på puslespillet. ”Er det sådan noget præster laver i fritiden? siger jeg og peger ned på et puslespil, der ligger på en spånplade på gulvet. Det er godt og vel halvt samlet. Jeg kan se, at det skal ende med at blive en hund, der sidder på en græsplæne” (ibid:35-36). De hjælper hinanden med at samle puslespillet, og de erkender hurtigt begge to, at græsset er det sværeste at samle. At motivet netop er en hund på en græsplæne falder godt ind i provinsbyens tematik og idyl, men det er også svært ikke at associere motivet til udtrykket: ”Græsset er altid grønnere på den anden side”, da Anne sidder på den anden side af hækken, inde ved sin nabo, hvor hun hurtigt finder Jens yderst interessant og får lyst til at åbne op og fortælle om sig selv. Derfor er sneen ikke blot et meteorologisk aspekt fra himlen, men det anvendes også som et forenende aspekt mellem jordens mennesker. Det fortsætter med at sne, og Jens og Anne lærer hinanden bedre at kende: ”Det sner også dagen efter. Jeg er inde på præstegården og låner en skovl, og senere sidder vi igen i hans køkken” (ibid:38). Anne og Jens tilbringer mange aftener sammen, faktisk er hun ovre ved ham hver aften hele ugen, hvor de: ”drikker og hører musik og bliver helt færdige med puslespillet” (ibid:141). På den måde formår vejrets lunefuldheder i marts måned at binde Anne og Jens sammen. Men det er ikke kun sneen, der påvirker romanens karakterer. Sol og regn spiller også en stor rolle.

I *Hus og hjem* har både sne, regn og sol en stor betydning for Anne og hendes sind. Når solen skinner er Annes overskud til stede: ”Om dagen opholder jeg mig

udenfor så meget, det er muligt. Jeg kommer ikke videre med havebænken, til gengæld får jeg rensset alle tagrenderne og ryddet op i redskabsskuret” (ibid:141). Overskuddet lider desværre et enormt fravær, når det regner. Dette ses eksempelvis i forhold til vasketøjet, men regnvejret beskrives flere gange i romanen, og det er definerende, for ikke at sige determinerende, for Annes motivation og overskud:

Det bliver ved med at regne og regne de næste par dage, og jeg er gået helt i stå med kasserne. Arbejdsværelset er jeg slet ikke kommet i gang med. Jeg har taget et par hynder fra sofaen og indrettet en slags liggeplads op ad radiatoren ude i køkkenet. Jeg er ved at læse en slægtsroman fra forrige århundrede. Når jeg ligger på siden, falder lyset ind på min bog. Sådan kan jeg ligge en halvtimes tid ad gangen, indtil jeg begynder at blive træt i skulderen og rejser mig for at drikke noget vand eller en kop kaffe (ibid:95-96).

Citatet underbygger Annes manglende motivation for at få pakket ordentligt ud og komme på plads. Vejret får en dominerende magt over hendes sindsstemning og drivkraft. Dog er der også sol og godt vejr jo længere frem vi kommer i romanen, og det smitter af på hendes humør og velbefindende. Fra side 155 har foråret: ”besluttet sig for at blive” (ibid:155). Det falder sammen med, at Anders flytter ind, og sammen oplever de naturen udfolde sig med lærkesang og kærtegn (jf. ibid:156, 226). Madsen underbygger: ”Og det gode vejr, der omslutter dem, idet foråret skrider frem, og efterlader et overbevisende indtryk af varme både i konkret og overført forstand” (Madsen2011:101). Med vejrets lune, vil vi nu begive os videre i analysen.

De udødelige: Et metafysisk strejf i mere end en forstand

Om de udødelige skriver Heidegger: ”De udødelige er guddommens vinkende sendebude. Gennem disses hellige gøren og laden fremstår guden som nærværende, eller trækker sig bort i skjulthed” (Heidegger1951:3). Der forekommer ingen mere præciserende definition. Dog står det klart, at der ikke kun er tale om en religiøs guddom. De udødelige som begreb kan symbolisere vidt forskellige ting, og det kan være svært at kortlægge en konkret definition – Ligesom det gør sig gældende for Heideggers metafysik, hvor han retter opmærksomheden på tilstedeværen/dasein. Menneskets væren-i-verden er dermed et afgørende element for både tilstedeværen og de udødelige.

For Heidegger kan de udødelige/guddommelige sendebude blandt andet ses som værende grænsen for den menneskelige erkendelse, og derfor bliver sproget ”værens hus”, hvor mennesket har sin bolig (jf. ”Sproget hermeneutiske hus”). Det er igennem sproget, mennesket kan tilnærme sig sin væren: ”Sproget er

menneskets herskerinde” (ibid:2). Hvis mennesket ikke opholder sig ved sproget, men blot tager det forgiven, kan det også ’trække sig bort i skjulthed’ (jf. ibid:3):

Selv forsøger Heidegger at lytte efter guddommens tiltale i et digt af tænkerens poetiske suffleur, Friedrich Hölderlin. Som skriver: »digterisk bor mennesket på denne jord« Heidegger plejer ordene ved at lade dem udfolde deres væsen. Digtningen sætter mennesket på jorden, hvilket også vil sige under himlen (Information.dk)²⁰

I ”Tænke Bygge Bo” er menneskets tilstedeværelse afhængig af fireningen ved at bo på jorden, under himlen som dødelige, mens de venter på de udødelige/guddommens tiltale. Denne venten kan forstås som en fænomenologisk tilgang til tilværelsen, hvor man lader tingene fremtræde i deres væsen. I Helles ’digtning’ i *Hus og hjem* fremtræder tingene og handlingen i et hverdagsprog med et fænomenologisk blik på hverdagens banaliteter, men bestemt også med et blik på det eksistentielle i at finde sig selv som menneske, da det er en nødvendighed for at kunne bo med Heideggers terminologi – eller for at kunne finde et hjem, som er dette speciales omdrejningspunkt. De udødelige bliver et metafysisk element, som indeholder de spørgsmål, vi ikke kan besvare med en logisk rationalisering eller gennem fornuftens væsen. På den måde bliver de udødelige en form for abstraktion på noget, vi som mennesker endnu ikke kan klarlægge i vores tilværelse og bevidsthed, hvilket kan anskues som en form for længsel.

Uanset hvilken vinkel der lægges på de udødelige, vil det altid have en relation til de dødeliges eksistens, til menneskets væren-i-verden. De udødelige vil som analyseredskab i denne læsning dække over en bred tilgang til den menneskelige eksistens. De udødelige kan både være et billede på det store spørgsmål om, hvordan vi er endt på jorden, men det kan også være et billede på den enkeltes hjemfornemmelse, religion, eller en længsel efter at finde sig selv.

I *Hus og hjem* er der flere metafysiske og eksistentielle problematikker i spil på en gang. Afsnittet vil derfor anvende de udødelige som begreb i et metafysisk perspektiv, som både inkluderer religiøse referencer og mere eksistentielle vilkår for det moderne menneske. Dette gøres blandt andet ved at se nærmere på Annes samtaler med Jens, der kan anskues som et metafysisk strejf i romanen, da deres samtaler indleder læseren i Annes længsel efter sig selv og et sted at føle sig hjemme. Jens viser sig som ’guddommens vinkende sendebud’ i kræft af sit embede, og han

²⁰ <https://www.information.dk/2001/04/vaere-menneske-vaere-doedelig-bo>

fremstår 'nærværende' i sin relation til Anne med Heideggers ord. Han fungerer både som præst, men bestemt også som et helt almindeligt menneske, der ikke er helligt. Derudover vil afsnittet antyde et religiøst og metafysisk perspektiv på dåben som kristent ritual, selvom ingen af katarakterne forekommer særligt kristne. Skønt det skal Anita og Kims søn selvfølgelig døbes – for lidt traditions- og kulturkristne er vi vel alle.

Madsen gør opmærksom på Helles brug af tallet fem i romanen; tallet bruges i metafysisk forstand, men det indikerer også helt almindelige og jordnære hverdagsforhold. Hun skriver:

Ved sit første besøg hos barndomsveninden Anita, ryger hun fem cigaretter, selvom hun egentligt prøver at holde op, og har selvfølgelig endnu svære ved at lade være dagen efter. Hun bestiller en buksedragt som postordre fra et stormagasin, og overraskes over, at den kommer allerede efter fem dage. Hun tæller dagene til kæresten flytter ind for alvor og markerer betydningsfuldt, at "Der er fem dage, til Anders flytter herved..." (Madsen 98-99).

Allerede på den første side, som også er side 5, ser vi brugen af tallet fem. Romanen indledes: "Jeg har været her i fem dage, og det er mit femte brev til Anders", hvilket: "leder tankerne hen på Det Gamle Testaments første skabelsesberetning, hvor det fortælles, at Gud skabte mennesket netop på den femte dag (1. Mosebog, kapitel 1)" (Madsen2011:85). På første dag i skabelsesberetningen adskiller Gud lys og mørke, nat og dag: "Gud sagde: »Der skal være lys!« Og der blev lys. Gud så, at lyset var godt, og Gud skilte lyset fra mørket. Gud kaldte lyset dag, og mørket kaldte han nat. Så blev det aften, og det blev morgen, første dag" (GT: 1. Mosebog, kapitel 1)²¹. Dermed bliver et dikotomisk forhold mellem lys og mørke etableret. Anne er bevidst om dette forhold, også i overført betydning, hvor lyset og mørket kan henvende sig til vores indre univers. Det kan også illustrere valget mellem dikotomier. Anne står overfor at skulle vælge mellem Anders og Jens. De repræsenterer vidt forskellige ting på hver sin måde; de er forskellige som dag og nat, som lys og mørke. Jens repræsenterer en ny begyndelse, og så besidder han en metafysisk forankring i kraft af sit præsteembede. Kæresten Anders derimod er et billede på tryghed og det eksisterende: "Anders er biolog og repræsenterer et naturvidenskabelige verdensbillede" (Madsen2011:98). Anne udtrykker sig således: "Vi går tidligt i seng, men jeg kan ikke falde i søvn. Det er stadig lyst udenfor. Jeg ville gerne holde mig vågen og se, at det bliver lyst og mørkt igen. Jeg har en fornemmelse af, at det ville

²¹ <http://www.bibelselskabet.dk/BrugBibelen/BibelenOnline.aspx?book=dom&id=1&chapter=16b>

gøre mig godt” (Helle1999:214). Hun vil gerne se lyset, og oplyses om hvilken af de to mænd, der kan føre hende tættest på et ’hjem’. På dette tidspunkt i romanen virker det endnu ikke til, at Anne er afklaret i forhold til valget mellem Jens og Anders, men hun er klar over, at de er eksplicitte modsætninger. Hun bliver ikke afklaret denne nat, skønt hendes forsøg på at overbevise sig selv om, at det bedste for hende er at blive hos Anders i det ’eksisterende’ forhold:

Sådan, som vi ligger, er det umuligt at tænke på andet end alt muligt eksisterende. Huset og haven og de kjoler, jeg har hængende i skabet. Jeg tænker på Anders, når han stiger ud af en bil, og på hans ansigt, når han kommer mig i møde. Først da det er næsten mørkt, vender han sig om på maven og rykker lidt væk fra mig, men det hjælper ikke (Helle1999:214)

Brugen af tallet fem og skabelsesberetningens tematik omkring lys og mørke er blot to af flere træk, der kan pege på kristendommen som en del af den tematiske kontekst. Yderligere ligger Anne og Anders’ hus ved siden af præstegården. Anne hører de kommende konfirmander synge: ”Jeg åbner vinduet. Vinden tager fat i det, og jeg sætter det på haspen. Inde fra præstegården kan jeg høre konfirmanderne synge; deres stemmer er lyse og blander sig med præstens dybe. Kirken er et gammelt hus, synger de” (ibid:7). ”Kirken den er et gammelt hus”²² er skrevet af N. F. S. Grundtvig på baggrund af det Københavnske bombardement i 1807. Kresten Drejergaard skriver om bombardementet af Københavns Domkirke:

For Grundtvig blev denne ødelæggelse til et billede på den danske kirkes elendighed. Også på Grundtvigs tid var man overbevist om, at kristendommens og kirkens dage i Danmark snart var talte. Grundtvig besluttede sig derfor til at genskabe den danske kirke i åndelig forstand. Midlet til denne genskabelse skulle være en fornyet salmesang i kirkerne. Han kastede sig derfor ud i en omfattende forfattervirksomhed (Drejergaard:49)

”Kirken den er et gammelt hus”, er en af de første samler, Grundtvig skriver til dette formål. Gennem salmen nævner Grundtvig flere gange dåben, som en vigtig rituel handling, langt vigtigere end selve kirkebygningen. Dermed kan man sige, at kirken *er* blevet et gammelt hus; der er ikke brug for den konkrete kirkebygning længere i den moderne kristendom – men dåben er fortsat vigtig for det senmoderne samfund, hvor de fleste børn fortsat døbes, selvom man sjældent har sin gang i kirken. Vi kommer nærmest kun i kirkens ’stenhus’ (som Grundtvig kalder kirken i salmen) til rituelle ceremonier. Veninden Charlotte i *Hus og hjem* var dog lige ved at gå i kirke til en almindelig gudstjeneste, ikke grundet de kristne værdier, men på grund af en

²² Vedlagt som bilag 1

fascination af præsten Jens: ”- Jeg var lige ved at gå i kirke her til morgen. Synes du ikke, han er flot?” (Helle1999:206).

I Erik Dybdal Møllers enquete: ”Hjem og hjemlængsel i dansk kristen tradition”, giver han udtryk for, at den almene dansker er bedre kendt i vores salmetradition end i selve biblen: ”Det er meget passende at sige, at den almindelige kristne dansker er „salmebogskristen“ langt mere end bibellæser” (Møller2009:162). Hertil skal det siges, at den danske samlebog er et godt redskab til at forstå hjem og hjemfornemmelse i den kristne tro: ”Den danske Salmebog (DDS), hvor de forskellige salmer, skrevet over adskillige århundreder, udtrykker meget forskellige holdninger til, hvor vi har hjemme, eller rettere, hvordan vi har hjemme” (ibid:162).

For Anne i *Hus og hjem* er det også salmen, hun hæfter sig ved og ikke de kristne ord, som måtte have lydt til Rasmus’ barnedåb, hvor Charlotte stolt er udnævnt til at være gudmor. Efter barnedåben bemærker Anne kort over for Jens: ”Det var en smuk barnedåb”, men selve hans prædiken nævnes ikke med et ord. Derimod informeres vi om, hvordan Anne berøres af orglet, der spiller til en salme: ”Da orgelet begynder at spille, får jeg tårer i øjnene. Jeg læner mig op ad Anders, og han puster på min kind. Tårerne drypper ned i samlebogen, men heldigvis har jeg et lommertørklæde i tasken” (Helle1999:69). Mens salmen synges får Anne øjenkontakt med Jens, hvorefter hun konkluderer, at: ”Præstekjolen klæder ham ikke, eller også er den bare for stor” (ibid:69). Heller ikke her er der fokus på hans kristne embede, det underbygges nærmere, at han er en anderledes præst, som ser ’sjov’ ud i præstekjole. Under puslespilslægning får Anne sagt: ” – Du er overhovedet ikke nogen rigtig præst, siger jeg og samler en brik op. – Nå. Hvorfor ikke det? – En præst skal have en vis alder og en familie også” (ibid:126). Anita bakker op omkring Annes synspunkt og fortæller om forberedelserne til barnedåben: ”Han er ikke særlig præsteagtig. Han kom til at bande, da vi var oppe hos ham” (ibid:21).

Måske er Jens den type præst, som det moderne samfund har brug for, til trods for vores opfattelse af præsteembedet stadig knytter sig til det traditionelle samfunds opfattelse end til den måde, som Jens er præst på. Mai skriver således om præsten i traditionel forstand:

Reformationen fremhævede præstens tjenende opgaver og gjorde kirke og præstegård til et aktivt centrum i et sogneliv, hvor præsten og hans familie skulle være opbyggelige forbilleder for hele menigheden (...) Præsten skulle være et moralsk ideal (...) Reformationen placerede således præsten midt blandt sognebørnene som centrum i et nyt diskursivt felt og fællesskab, der også indebar, at han fik civile funktioner og civil autoritet (Mai2010:120-121)

Anne lægger sig op ad den traditionelle opfattelse af præsteembedet; hun udtrykker sig således til Jens: ”Du skulle tage at finde dig en kone, siger jeg. Få nogle børn. Folk vil have en rigtig præst” (Helle1999:248). Det siges i protest og i et forsøg på at gøre op med hendes egne følelser for ham. Jens er netop placeret ’midt blandt sognebørnene’, hvor han fornøjer sig med kvinder, alkohol og cigaretter på samme måde som resten af provinsbyen, og dermed kan det være svært at opretholde præstebilledet som et ’morsk ideal’. Dog formår Jens gennem sit embede og ’civile autoritet’ at tale med folk og knytte dem til deres egne følelser og eksistentielle tankeunivers – menneskets knyttes til sin egen ’metafysik’. Han giver stof til eftertanke, refleksion og selverkendelse samtidigt med, han selv lever som et senmoderne menneske – og ikke som en ’hellig’ præst. Dette ses blandt andet i Anne og Jens’ forhold før Anders’ ankomst. Anne omtaler også hans manglende ’hellighed’ overfor veninderne: ”Nej, han virkede ikke særlig hellig” (ibid:22). Madsen skriver: ”Hjulpet på vej af en hel del vin, gløgg og cigaretter taler de sig ind på hinanden, og Anne får hurtigt fornemmelsen af, at Jens’ interesse stikker dybere end blot præstens omsorg for et nyt sognebarn” (Madsen2011:88). Yderligere understøttes det, at Jens ikke er ’hellig’ af hans affære med Charlotte, som bliver det endegyldige vendepunkt for Anne. Charlotte forsøger at gengive Jens’ syn på kærlighed/lykken i en samtale med Anne:

- Altså, han mener, at det ville være kedeligt at være lykkelig. Hvis det overhovedet kan lade sig gøre.
- Er der ikke lidt banalt, siger jeg.
- Det kan da godt være. Men det er en meget god indstilling at have. Så bliver man ikke bange hele tiden.
- For hvad?
- For at være ked af det og sådan noget. Det bliver bare en del af livet. Det har i hvert fald hjulpet mig, at han sagde det.
- Havde du ikke tænkt på det før?
- Jo, men det var noget andet, at han sagde det.
- Fordi han er præst?
- Ja, måske. (...)
- Han er slet ikke interesseret i at finde den eneste ene, siger hun.
- Selvfølgelig er han det.
- Nej. Det er han virkelig ikke. Han er bange for, at det bliver kedeligt.
- Så modsiger han sig selv
- Gør han? Det kan godt være (ibid:243-244)

Ovenstående samtale og Charlottes efterfølgende detaljer om: ”Den ene gang gjorde vi det på terrassen” (ibid:244), gør Anne yderst utilpas. Det ender med, at hun forlader caféen, går hjem og ind på præstegården, hvor hun bebrejdende siger: ”Jeg forstår ikke, man kan være præst på den måde” (ibid:247). Det bliver et splittet opgør for Anne, men til sidst afslutter Jens definitivt samtalen: ”Jeg har lyst til at rejse mig og lægge armen om hans hals (...) Endeligt ser han på mig uden at smile. – Du må hellere gå nu, siger han” (ibid:248). Herefter vender Anne sig mod ’det eksisterende’, mod Anders, og forsøger at skubbe Jens helt ud af sin tankebane med savnet efter Anders, som er på fodboldtur i Berlin.

I *Hus og hjem* er dåben af Rasmus et vigtigt element – ligesom i Grundtvigs salme. De første syv kapitler bruges på at lede op til dåben. Det er ikke kun den rituelle kirkelige begivenhed, men i høj grad også dåbsfesten hjemme hos Anita og Kim. Efter meget overtalelse får Anne Anders med til dåben. Madsen sammenholder den moderne familie og den kristne tro:

Romanen er således ikke mindst en fortælling om, hvordan den moderne borgerlige kernefamilie etablerer sig efter, at religionen som ’stor fortælling’ har mistet sin styrke. I *Hus og hjem* er det tydeligt, at det er dåbsfesten med familie og venner, der betyder mest, hvorimod den religiøse dåbshandling først og fremmest er et indledende ritual. Ikke engang barnets navn synes for alvor at være slået fast ved denne lejlighed. Boxeren Samson omtales konsekvent ved sit navn og har gennemgående mere personlighed og individualitet end barnet, som familien hellere kalder ’drengen’ eller kælenavne som ’skat’, ’den lille’, ’en størrelse’ eller ’stump’ end for dåbsnavnet, Rasmus (Madsen2011:99)

Trods denne ’afstandstagen’ til kirkens vigtighed, eller negligeringen af de kirkelige rituelle begivenheder, er hunden alligevel navngivet Samson, hvilket kan referere til historien om Samson og Dalila fra det Gamle Testamente (Dommerbogen, Kapitel 16)²³. Den stærke Samson narres til at fortælle sin elskede sin eneste svaghed, hvorefter hun stikker ham til filisterfyrsterne for ellevehundrede sekel sølv. Samson får sin hævn, men den er betinget af egen død. Som i historien om Samson er døden også et tematisk element i *Hus og hjem*. Her er der både tale om Annes forældres død, som fylder en del i Annes tilbagekomst til barndomsbyen, men Anita mister også sin far, og Charlotte påpeger, at alle der er tilbage i byen, er døde: ”De er døde alle sammen. I hovederne, altså” (Helle1999:43). På den måde kortlægger Charlotte for Anne, at hun vil komme til at kede sig i byen, der ingen interessante mennesker tilbage (jf. ibid:44). Døden vækker noget i mennesket. Det eneste der er sikkert fra

²³ <http://www.bibelselskabet.dk/BrugBibelen/BibelenOnline.aspx?book=dom&id=1&chapter=16b>

den dag, vi er sat på jorden, er at vi skal dø. Men derfor skal mennesket ikke 'fordystre' sin tilværelse ved at 'stirre mod enden':

De dødelige bor, for så vidt de leder deres eget væsen – nemlig at de formår døden som død – I den rette brug af denne evne, således at døden bliver en god død. At lede de dødelige i deres væsen, betyder på ingen måde at sætte sig døden – som rent intethed – som mål; det betyder heller ikke at fordystre det at bo ved en blind stirren mod enden (Heidegger1951:4)

Med dette afrundende citat om de dødeliges evne til at bo, fortsættes der nu videre til det næste afsnit med 'de dødelige' som indgangsvinkel.

De dødelige: Den menneskelige hjemfornemmelse i fireningen

Da mennesket ikke skal leve sit liv med en 'stirren mod enden', vil dette afsnit være koncentreret om, hvad mennesket gør i sit liv for at nyde den tidsbegrænsede tilværelse på jorden. Heidegger taler om vigtigheden i at bo i en forening af fireningen, og hvis man formår det, kan der argumenteres for, at man har fundet hjem. Derfor bliver hjemfornemmelsen en længsel, der fordrer os til at lede efter det, som vi hver især vil definere som et hjem; for først når vi har fundet det, vil vi kunne "bringe det at bo til sit væsens fylde" (ibid:9) med Heideggers ord. Derfor er et hjem ikke blot et sted, hvor man bor; det hjælper mennesket i sin tilstedeværen. Et hjem er ikke det samme for alle individer – et hjem er der hvor tilværelsen giver mening for individet, uanset om det er knyttet til et bestemt sted, en relation eller når man vandrer rundt i byen. Ud fra dette perspektiv anskues de dødelige som et analytisk greb til at fremskrive et billede på et sted at 'bo' i heideggersk forstand og hjemfornemmelsens rolle i *Hus og hjem*.

Om de dødelige i "Tænke Bygge Bo" konstateres det at: "De dødelige er menneskene. De kaldes de dødelige, fordi de kan dø. At dø vil sige at formå døden som død. Kun mennesket dør, og dét bestandigt, sålænge det er på jorden, under himlen, overfor de udødelige" (ibid:3-4). Som dødelig, eller som menneske, må man forholde sig til både jorden, himlen og de udødelige. Derfor benyttes dette afsnit til at se på om og hvordan, karaktererne i *Hus og hjem* forsøger at finde et hjem i forening med både jorden, himlen og de udødelige. Da Anne er den primære fortæller i første person vil fokus ligge på hendes hus og hjem.

Hus og hjem indledes med: ”Jeg har været her i fem dage, og det er mit femte brev til Anders. Postkassen hænger lige ovre på gadehjørnet. Alligevel sikrer jeg mig, at døren er låst, før jeg går derover. Jeg kan ikke vænne mig af med det. Naboen kommer mig i møde på tilbagevejen” (Helle1999:5). Med disse indledende determinanter bliver det klart for læseren, at vores jeg ikke er tilpas med situationen; hun befinder sig på en form for ukendt grund, hvorfor det er vigtigt at låse døren. Det pointeres, at hun ikke kan vænne sig af med det; dermed ligger det implicit i teksten, at det er en gammel vane fra København. Måske er det ikke nødvendigt at låse døren i den provinsby, hvor hun befinder sig nu, men af en årsag fortsætter hun. De låste døre er en tematik, der ses gennem hele værket; det vil behandles senere i dette afsnit. I og med hun i de indledende determinanter møder sin nabo på tilbagevejen fra postkassen, tydeliggøres det for læseren, at Anne må være flyttet, og flytningen har en stor rolle for romanens videre udfoldelse. Brevene hun sender til Anders kan medvirke til at give hende tryghed og hjemfornemmelse, da hun har ham at berette til om sin hverdag i det nye hus. Anne har også sendt breve til barndomsveninden Charlotte (jf. *ibid*:19), hvilket kan illustrere at Anne har haft svært ved at give slip på kontakten til sin barndomsby, der på et tidspunkt dannede hjem for hende.

At skabe et hjem kræver handling, netop den handling er tvunget igennem i *Hus og hjem*, da Anne og Anders står overfor en flytning; derfor skal både relationer og forestillinger om hjem genetableres i nye rammer. Om hjemfølelse og det at skabe et hjem skriver Gertrud Øllgaard i ”Hjem langs ’America’s Main Road’ – Om kampen med at omsætte forestillinger om hjemmet til handling”:

Hjemfølelsen er en forestilling, der er bygget op omkring en længsel efter noget, man er adskilt fra, hvad enten det er en historisk fortid, en personlig fortid eller et sted man har forladt (...) Disse længselsfulde forestillinger betyder også, at det at skabe hjem bliver et uendeligt projekt. Det er dog samtidig et projekt, hvor forestillingerne må omsættes til en handling, der i praksis støder på, at hjemmene er bygget på mere end længsler og drømme (Øllgaard1997:68)

En flytning vil altid have en vis betydning. Det er en ny begyndelse, og et hjem skal etableres på ny. Hele Annes liv er pakket ned i flyttekasser, som hun har planer om at pakke ud, før Anders kommer. Men det går ikke så let, som hun gerne ville. Hun magter simpelthen ikke opgaven med at pakke flyttekasserne ud, og: ”På det personlige plan pakker Anne også kun meget langsomt ’kasserne ud” (Madsen2011:86). Det er meget små projekter, der lykkes for hende i den månedstid, hun bor alene i huset.

Flyttekasserne dræner hende for energi: ”Fredag morgen kan jeg næsten ikke komme ud af sengen. Jeg bliver ved med at vågne og falde i søvn igen, og når jeg er vågen, tænker jeg på alle flyttekasserne rundt omkring i huset” (Helle1999:40). Anne forsøger at distancere sig fra flyttekasserne, men det lykkes ikke rigtigt; Charlotte bemærker dem også, da hun er på visit: ”Hun lægger sine støvler, og vi går ind i stuen. Hun ser rundt på kasserne. – Hold da kæft, siger hun. – Hvad er der i dem?” (ibid:41). Skønt Anne forsøger at distancere sig fra flyttekasserne, så efterlader de et indtryk – endda et indtryk af Annes sindstilsand og manglende motivation for udpakningen. En bolig vil altid afspejle, dem der bor der. Hos Øllgaard lyder det:

For selv når man forsøger at lade være med at indrette boligen, efterlades der et udtryk og et indtryk. Bolig indretningens selvrepræsentation er uomgængelig. Der er ingen vej uden om at omsætte forestillingerne om hjemmet til handling og skabe det hjem, der udtrykker personens og familiens identitet (Øllgaard1997:63)

Anne formår ikke at omsætte sine forestillinger om hjem til handling i første omgang. Et hjem er ikke bare forestillingerne omkring sit hus, det er også et relationsarbejde og en proces, der kan være svær at være i alene. Hun sætter sig nogle urealistiske mål og kommer ingen vegne til trods for hendes velvilje: ”Jeg bliver grebet af arbejdet og beslutter mig for at pakke en hel masse ud inden fredag, når Anders kommer” (Helle1999:27). Altså vil Anne gerne finde på plads; hun har intentionerne om at gøre huset til et hjem hurtigst muligt, men det viser sig at være det rene selvpineri:

- Jeg er altså ikke kommet så langt med at pakke ud, siger jeg.
- Det gør ikke noget.
- Er du sur over det?
- Nej.
- Charlotte kom og besøgte mig i dag. Det er derfor, jeg ikke er kommet længere.
- Det betyder ikke noget, siger han. – Der er ikke nogen, der siger, at du skal lave det hele. For min skyld behøver du slet ikke pakke mere ud. Vi kan hjælpes ad, når jeg flytter hened.
- Okay. Men jeg vil gerne.
- Det må du selv om (ibid:52)

Citatet illustrerer hvordan Anders formår at rumme Anne. Han bliver ikke frustreret over hendes manglende engagement og passivitet, men pointerer, at de kan hjælpes ad, når han flytter ind. På den måde viser han, at han gerne vil opbygge et hjem sammen med Anne. Det er en fælles start i deres nye fælles hjem, og hun behøver ikke at have gjort huset til et hjem, før Anders flytter ind. Det står også hurtigt klart, at Anne ikke formår at forvandle hus til hjem på egen hånd. I sin egen selverkendelse slutter hun fred med alle flyttekasserne: ”På en måde kan jeg godt lide at bo med flyttekasserne

omkring mig. Alting virker ryddeligt, så længe de ikke er pakket ud, og de er gode at stille tallerkener eller lægge ugeblade på” (ibid:109).

At Anne vælger at leve med flyttekasserne, kan illustrere hendes ’barndomshjem’. Anne og hendes forældre har været vant til at flytte; de har i hvert fald boet to steder i byen, både ”ude ved den gamle station (...) Og så flyttede I op oven på isenkræmmeren” (ibid:64). Til trods for det fandt de sig aldrig hjemme i byen, men forblev en form for nomader, der drømte om at flytte til Grønland, hvilket understreges af, at moderen aldrig tog jakken af, når hun kom hjem, som tidligere nævnt. Om det at føle sig hjemme skriver Øllgaard:

Men når forestillingen om hjem omsættes til handling, er det centrale, at denne længsel er forbundet med de forestillinger om en personlig identitet, der finder sted i et socialt rum. Derved bliver det at skabe hjem uløseligt forbundet med at foretage den selvdefinition, som var genstand for en alvorlig kamp for den kvinde, jeg indledte artiklen med at introducere (Øllgaard1997:69)

Netop denne ’kamp’ er også den, vi ser hos Anne, som forsøger sig med oprydning og havens blomster fremfor en decideret udpakning i det nye hus:

Jeg bærer nogle af flyttekasserne ind i arbejdsværelset og lukker døren. Resten af kasserne skubber jeg op mod væggen inde i spisestuen. Det ser mindre rodet ud på den måde. Jeg lægger en dug på bordet i køkkenet og klipper et par grene af en busk ude i haven. Jeg stiller dem i en vase midt på bordet (Helle1999:95)

Blomster spiller en hjemlig rolle for Anne flere gange i løbet af romanen. På et tidspunkt nøjes hun ikke med havens blomster og grene, men forsøger sig med at binde sin egen buket oppe i blomsterbutikken hos Charlotte. Her bruger hun: ”over tre hundrede kroner på at binde min egen buket” (ibid:142). Buketten kalder på et hjem: ”Jeg sætter buketten midt på spisebordet i stuen, der vender ud mod gaden. Den ser ud, som om den står og kalder på et færdigindrettet hjem. Derfor får jeg pakket to kasser med lysestager og figurer og skåle ud, og jeg hænger tre af Anders’ små billeder op på væggen ud mod entreen” (ibid:142). Det er alt sammen nipsting, Anne pakker ud, altså ting, som tilfører huset sjæl og giver en form for hjemfornemmelse.

Anne formår ikke at skabe et hjem uden Anders; men sammen omsætter de forestillinger om et hjem til handling. Dette ses blandt andet i forhold til husets arbejdsværelse, som ender med at blive: ”husets bedste rum” (ibid:230), skønt Annes forsøg på at male det: ”Det ser forfærdeligt ud. Noget af malingen løber ned over panelerne, og der er masser af helligdage” (ibid:113). De får rettet op på skaderne og

langsomt indrettet et fælles hjem. Et hjem bestående af en fast bopæl i Annes barndomsby, et arbejde til Anders og med civilstatus som par – måske endda snart mand og kone. Det er ofte disse tre ting, bopæl, job og civilstatus, der gør sig gældende, når det moderne menneske skal sætte ord på sin hjemfornemmelse og føle sig hjemme. Selvom Anne ikke har noget job, lader det til, at hun også kan finde et hjem i huset. Øllgaard uddyber omkring ordet hjem:

Men ordet hjem kan samtidigt også bruges til at betegne både omgivelser man møder, og relationer man optræder i. Den måde hvorpå ordet hjem beskriver de omgivelser og relationer som en person befinder sig i, er karakteriseret ved at være foranderlig alt efter situationen. Ordet hjem rummer nemlig en elasticitet i udstrækning og indhold, hvorved de følelser og den tryghed, der forbindes med hjemmet, kan overføres fra én skala til en anden. Hjemmet kan omfatte et rum, der strækker sig fra et hus, over en egn, en by, et land til en verdensdel. Tilsvarende er hjem også elastisk i forhold til de relationer, det kan rumme. Hjem kan omfatte såvel familien i snæver betydning – barndommens familie eller den familie, man selv etablerer (Øllgaard1997:68)

Hvis vi ser på hjem, som det at etablere sin egen familie, så fremstiller romanen tre eksempler – eller stadier om man vil. Der er Charlotte, som er single og søger en at dele livet med, så er der Anne og Anders, der lever sammen som par, og muligvis gerne vil have børn, og til sidst er der Anita og Kim, som har etableret deres egen familie med sønnen Rasmus og hunden Samson. Kim og Anita virker som dem, der har det mest solide 'hjem'. Der forekommer ingen tvivl i deres relation som par, og selv Charlotte er hjemmevant hos dem (jf. Helle1999:18-19); det eneste romanen fremlægger er mindst et tre år gammelt skænderi til den årlige byfest, hvor Anita havde danset på bordene og: ” – Kim blev så skidesur. I stod og skændtes omme bag teltet i flere timer bagefter”, hvortil Anita henkastet afslutter samtalen med: ” – Det var i vores unge dage” (ibid:162).

At Charlotte søger et hjem i en mand kommer tydeligt til udtryk i hende og Annes dialog under barnedåben: ” – Jeg skulle være flyttet for længe siden, siger Charlotte – Hvorfor? – Alting er gået i stå. Jeg finder heller aldrig en mand hernede” (ibid:73). Senere i romanen beskriver Charlotte følelsen af at lede efter en mand at forelske sig i som en længsel (jf. ibid:192). Det bliver en form for drift for hende, ligesom længslen efter et hjem beskrives som en drift af Ian Nairn (jf. Mønster2009:358). At Charlotte søger et hjem kommer ligeledes til udtryk en aften, hvor hun får sagt, at hun gerne vil have en kat til Annes nabo Svend; han sørger straks for en kat til hende: ”Den har fået ormekur og alting. Den er vældig flink” (ibid:219). Hun nægter at modtage katten til trods for sin ensomhed, hvilket kan være et tegn på,

hun stadig håber, der findes en mand til hende et sted – og hun er villig til at flytte for at finde ham (jf. *ibid*:73, 186, 217). På den måde bliver tanken om en mand Charlottes hjemfornemmelse, det er kærlighed, hun søger for at finde 'hjem'.

Det fremgår ikke tydeligt i værket, om Anne og Anders vil forsøge at etablere deres 'hjem' yderligere ved en familieførøgelse. Første gang tanken om børn omtales, lyder det: ” – Vi prøver at få et barn, siger jeg og lukker vinduet igen. – Er det rigtigt? Hvor er det godt, siger Anita. – Har I prøvet længe? – Næ, siden nytår. Da vi fandt ud af, at vi skulle flytte herved” (*ibid*:152). Det vides ikke, om det er tanken om et liv i provinsen, der har givet dem lyst til at prøve, eller om de reelt er nået der til i deres parforhold, men allerede ni sider senere lyder udmeldingen: ” – Er du stadig skruk? siger hun. – Nogle gange. Ikke hele tiden. Vi er blevet lidt i tvivl igen. – Hvorfor? – Der er så meget andet at tænke på lige nu. – Hvad? – Huset og haven. Jeg ved det ikke. Anders arbejder mindst halvtreds timer om ugen” (*ibid*:163). Denne tvivl om at få børn har Anne tilsyneladende glemt igen, da hun sniger sig ind for at tale med præsten efter deres indflyttermiddag: ” – Anders og jeg har talt om at gifte os til foråret. – Har I det? – Ja, det er fordi, vi gerne vil have børn” (*ibid*:196). Om Anne på dette tidspunkt er afklaret i sine tanker omkring familieførøgelsen, eller hun blot forsøger at overbevise sig selv om, at Anders er det rigtige valg bliver ikke yderligere kommenteret, men det ligger tydeligt i luften, at der er en form for splittelse i hendes tanker. Anne afviser aldrig for alvor Jens' tilnærmelser, men henviser blot til det faktum, at hun er kærester med Anders. Disse små underlæggende 'konflikter', kommer aldrig op til overfladen, men ligger blot som uforløste plots.

Konflikterne, eller de uforløste plots, i Annes liv kommer i høj grad til syne gennem Helles massive brug af døre og i særdeleshed vinduer gennem romanen. Første gang Anne åbner soveværelsesvinduet tager vinden fat i det, og det strømmer ind med præsten og konfirmandernes sang (jf. *ibid*:7). På den måde kan der argumenteres for, at 'nye vinde' blæser i retningen af Anne, og en form for forhold mellem Anne og Jens er ved at etablere sig. Dog bliver der aldrig tale om et 'stormfuldt' forhold mellem Jens og Anne. Det hele er underspillet og observerende.

Selvom Anne låser døren med stor iver, når hun skal i postkassen, er hun gået ind på præstegården for at besøge Jens uden at låse døren: ”Jeg leder efter nøglen i min lomme og opdager, at jeg har efterladt døren ulåst” (*ibid*:38). Endda pointeres det

direkte på et tidspunkt, at Anne ikke låser døren, da hun går over til Jens: ”Jeg låser ikke døren” (ibid:215). Det sker flere gange i løbet af romanen, og kan være et billede på, at Jens langsomt ’låser’ Anne op. Det er inde hos ham, hun formår at reflektere over sig selv og sin fortid, samtidigt med at Jens tydeligt nærer interesser for Anne og gentagende gange flirter med hende. Anne både nyder det og bliver flatteret, men hun kommer alligevel med det ene lille modsvar efter det andet. Jens’ samvær formår at give Anne en energi, som vi ellers ikke ser meget til: ”Vi deler en flaske vin og griner meget. Først på aftenen holder det op med at sne, og jeg går hjem og får hængt en hylde op på badeværelset” (ibid:39). Det meste af den kommunikation Anne og Jens har starter som regel gennem vinduet i soveværelset, hvor Anne kan se over på præstegården: ”Da konfirmanderne er ude af haven, åbner jeg hurtigt vinduet og kalder på ham. – Hej, præst (...) Han kan stadig ikke forstå mig. Han gør tegn til, at jeg skal komme ned til hegnet i haven, og jeg nikker og lukker vinduet” (ibid:92-93). Ligeledes lyder det: ”Jens åbner vinduet på første sal inde på præstegården, og jeg smiler op til ham. – Kommer du over? råber han, og jeg nikker uden af sige noget og rejser mig” (ibid:126).

Alle de låste og ulåste døre ender dog galt, da Anne smækker sig selv ude i frostvejrs uden jakke efter et besøg hos Ellen og Svend. Selvom der mindst er en time til Anders kommer, går hun ikke tilbage til Ellen. I stedet bliver hun ude i kulden:

Jeg slår kuskesslag for at holde varmen. Jeg hopper op og ned og ånder på mine fingre, og det hjælper lidt. Jeg stiller mig i redskabsskuret, men der er ikke plads nok til at bevæge sig, så jeg går ud igen og løber frem og tilbage i haven, så lydløst som muligt. (...) Efter et stykke tid hører jeg nogen gå op ad havegangen inde på præstegården. Jeg stiller mig ved hegnet.

- Er det dig, Jens? siger jeg.

Trinene standser.

- Jens, er det dig? siger jeg lidt højere.

- Han er ikke hjemme, siger en kvindestemme (ibid:48)

Hvorfor Anne ikke venter på Anders inde hos Ellen og Svend, beskriver Madsen som: ”et stiltiende og symbolsk opgør mellem kæresten Anders og bejleren Jens (...) Da en kvindestemme svarer fra hans side af hækken, bliver hun stående i frostvejrs i sin have, til hun hører Anders i huset, og det bliver ham, hun i sin forfrosne tilstand vender sig mod” (Madsen2011:89). Anne vælger frostvejret til i stedet for at opsøge varme et andet sted; hun bliver ude i kulden i stedet for at gå ind i varmen. Varme, og især ildstedet, har altid haft en historisk betydning i forhold til hjem. Det er omkring

ilden og varmen, at der skabes et hjem – hjemmets arne. Yi-Fu Tuan beskriver ildens varme og arne i et kulturhistorisk perspektiv, hvilket kan bidrage til hjemfornemmelse. Det lyder således i ”Stedsans – Hvad vil det sige at være menneske?”:

Måske allerede for en halv million år siden gjorde vore forfædre nogle elementære erfaringer med hensyn til den beskyttelse og oplevelse af socialt sammenhold, som en kontrolleret brug af ilden indebar. Indtil da kunne ingen føle sig i sikkerhed for jagende rovdyr i nattens mørke (...) De levende flammer fanger opmærksomheden: de danner et fokus (*focus* er det latinske ord for arne) og forener den gruppe af mennesker, der er samlet om ilden. Som lukket rum fungerer hulen på samme måde: den holder ikke alene naturen ude, men omslutter også beboerne og skaber en psykisk energi, der skærper den enkeltes bevidsthed om at være sammen med andre. Dette mønster har gentaget sig op igennem historien: hvor som helst mennesker etablerer sig i lukkede rum, skaber de samtidig en menneskelig atmosfære. På det konkrete plan er der naturligvis tale om store forskelle fra det ene sted til det andet og fra den ene tidsalder til den anden, men erfaringen er grundlæggende den samme, og karakteren af denne erfaring betegnes præcist af den bogstavelige og symbolske betydning af ordene *varme* og *arne* (Tuan 1997:10)

På den måde kan der argumenteres for, at Anne afventer Anders' varme; det er sammen med ham, hun ønsker at skabe hjemmets arne. Derfor bliver det et 'stiltiende og symbolsk opgør', når hun venter i kulden.

Inden Anne og Anders skal af sted på deres første gåtur, har Anders ikke lukket vinduet i soveværelset. Dialogen lyder således:

- Du havde glemt at lukke vinduet, siger jeg til Anders, da jeg kommer ned
- Der er vel ikke nogen, der kan bryde ind deroppe, siger han og tager vanterne på.
- Nej. Men dørene smækker, når det står åbent.
- Og hvad så?
- Det er bare ikke godt for dørene, siger jeg (Helle 1999:58)

For Anne er det vigtigt, at vinduet er lukket. Anders er til stede, så derfor skal kommunikationen til Jens afskæres. Jens bliver synonym med vinduet, som ikke skal have lov til at få døren til at smække – Anne og Anders' forhold ikke skal ødelægges på grund af Jens. Dette markeres ligeledes den dag, Anne og Charlotte har talt om Jens; samme aften bestemmer Anne sig demonstrativt for parcelhusidyl med grill i haven og højlydt sex på køkkenbordet, mens køkkendøren ”står på vid gab”:

Vi står og kysser hinanden, længe og hele tiden med lukkede øjne. Fuglene synger, og jeg kan mærke varmen fra grillen mod mit lår. Han stikker sin hånd op under min kjole, og jeg lader ham gøre det. Han trækker vejret tungt. Han skubber mig baglæns ind mod køkkenet, mine øjne er stadig lukkede, og der kommer høje lyde ud af min mund, selv om køkkendøren står på vid gab. Først bagefter lukker han den. Han rækker mig et stykke køkkenrulle og kysser mig på kinden.

- Hvad gik det ud på? siger han
- Hvad?

Jeg er rød ned ad brystet, og jeg tager elastikken ud af mit hår og ryster det.

- Det er længe siden, du har været sådan.
- Nej, der er da ikke.
- Jo. Du plejer ikke at larme.
- Det er varmen, siger jeg. – Den er steget mig til hovedet. Jeg ved ikke, hvad jeg gør.
- Lad os håbe, sommeren fortsætter, siger han og kysser mig igen (ibid:213-214)

Anne forsøger at tage afstand til sine tanker om Jens, og retter i stedet sit 'fokus', sin arne og varme, på det hun har. Anders formår at give hende et fast holdepunkt, som hun ikke skal 'kæmpe for'. Deres relation er afklaret, og han vil hende gerne; han vil endda flytte i hus i provinsen, giftes og have børn – alt sammen med hende.

Anders viser sig flere gange at være ankeret for Annes hjemfornemmelse, men han formår også at udfordre fornemmelsen med sin indstilling til det provinsielle liv i romanens begyndelse. Han synes bestemt ikke, at han behøver at være en del af det provinsielle liv, før han får adresse i byen. Om at have en adresse skriver Winther: "At have en adresse viser, *at* man bor et sted, *at* man hører til. På én og samme tid forbinder adressen fortid og fremtid. At have et hjem, måske ligefrem en ejendom, er en investering i fremtiden; men det er også en måde at skabe stabilitet ved at man slår rødder" (Winther2006:107). Anne forventer, at Anders 'slår rødder' med det samme, og dette leder til deres store skænderi omkring Anders' deltagelse i barnedåben, og det at bo i det hele taget:

- Så har jeg jo heller ikke noget valg.
- Jo, du har. Hvis du ikke vil med, så bliver jeg også bare hjemme.
- Du er åndsvag, siger han og rejser sig.

Han går ud på toilettet, og jeg følger efter ham og stiller mig foran den lukkede dør.

- Det er fandme ikke nogen attitude at komme med, råber jeg. – Nu har du sagt A, og så må du også sige B.
- Hvad står B for? råber han og trækker ud.
- Du kan ikke bo her i byen uden at være indstillet på et vist socialt liv.
- Jeg er ikke flyttet herved endnu
- Du skal gå med til den barnedåb. Du er min mand, og jeg vil ikke komme alene, hvis du ikke kan forstå det. Hvis du ikke vil med, bliver vi begge to hjemme

Han åbner døren lige foran mig.

- Hvis du er så skide social, siger han. – Hvorfor gik du så ikke hen til nogle af dine venner i stedet for at stå ude i haven i frostvej? (Helle1999:54)

Den konkrete forklaring på, hvorfor Anne valgte at vente ude i kulden gives ikke, men Anders ender med at blive 'tvunget' med til barnedåben, hvorefter han bliver syg og kaster op. Om det skyldes den alkohol, han har indtaget til festen, eller ubehaget ved at blive presset med vides ikke. Men en ting er sikkert, det er vigtigt for Anne at

indgå socialt i fællesskabet i byen. Hun har mange idéer og tanker om, hvordan livet skal udspilles, men vi som læsere har sjældent direkte adgang til dem; dog får vi et direkte indblik i hendes tankeunivers i forhold til dåbsgaven, som skal passe ind i hendes sociale status: ”Den må ikke være for prangende og tage opmærksomheden fra de andre gaver. Jeg er trods alt lige flyttet tilbage. På den anden side skal den være stor nok til at vise min taknemlighed over, at både Anders og jeg er inviteret med til dåben” (ibid:29, jf. Madsen2011:91). Citatet illustrerer og underbygger Annes trang til at passe ind i provinsens konventioner; samtidigt formår Helle gennem sit hverdagslige sprog at ramme læseren. Annes anstrengelser forekommer enormt almenmenneskelige, selvom der til tider er tale om pinagtige situationer, der: ”i al deres overfladiske ligegyldighed bliver gengivet helt eksakt” (Madsen2011:92). Andersen gør dette til et træk for provinslitteraturens forfattere:

De trækker fænomenet ’provins’ gennem en række litterære filtringer, hvor en behersket, impressionistisk, stilistisk sans for lokaliteternes særpræg (sprog-tone, dialekt, geografi, topografi, idiom, etnologi, natur, lys) både bevarer lokalpræget og bringer det ud over sig selv og ind i en række litterære virkeligheder eller værligheder (det vil sige i et litterært værks mærkbare virkelighedsabsorption), hvor sprog- og stilsans, begivenhed, anskuelse og formbeherskelse gør det muligt at forbinde noget uhyre lokalt med noget såkaldt almenmenneskeligt (Andersen2006:7)

Anne, med sin almenmenneskelige trang til at passe ind, gør, hvad hun kan for at opretholde en god kontakt til det specielle nabopar Ellen og Svend, som tager godt i mod hende. De bliver hendes provinsielle læreproces, hvor hun gennem dem, og barndomsveninderne Charlotte og Anita, forsøger at lære sig selv, hvordan det er at bo i provinsen: at man selv skal skovle sne, tale med hinanden om hverdagslige ting, komme på visiter, låne forskellige ting af hinanden og nære omsorg for sine naboer, hvilket tydeligt kommer til udtryk i hjemmebagt brød (jf. Helle1999:88), lakridskonfekt (jf. ibid:109) og lækker mad.

Hele dette fokus på mad bliver en måde ’at hjemme den’ for Anne med Winthers begreber; hun forsøger gennem sin madlavning og besøg af veninder og naboer at ’praktisere hjem’: ”Verbaliseringen af et hjem bliver til ’at hjemme’. Hjem gøres, hjem bliver til, hjem praktiseres” (Winther2006:156). Faktisk prioriteres maden højere end at få pakket ud: ”Jeg vågner sidst på eftermiddagen og opgiver at få pakket mere ud, inden Anders kommer. Det er vigtigere at få købt ind til aftenmaden” (Helle1999:45). I forhold til Annes madstandard ser vi ligeledes en stor ændring i løbet af romanen; jo tættere Anne kommer på et hjem, jo mere avancerer maden.

Vi starter med et nærmest tomt køleskab (jf. *ibid*:56), hvorefter vi bevæger os til gode frokoster/middage for venner (jf. *ibid*:94,106,118,145) og til sidst til en slags indflytterfest får vi romanens bedste måltid. Menuen står på myntesorbet med frossen chokoladecreme og lammekølle med rosmarin og nye kartofter bagt på et lag salt (jf. *ibid*:159,177,183). Winther skriver: ”At gøre et hus til et hjem sker ikke i en og samme bevægelse. Det er ikke alle huse man bor i, som man føler, er ens hjem, ikke alle steder man kan føle sig hjemme” (Winther2006:106). Det er tydeligt, at når der er tale om madopskrifter og bagning, finder Anne en form for hjem. På den måde kommer mad og hjem til at høre sammen. Det er ikke kun maden i konkret forstand, der skaber et hjem; det er i højere grad måltidet, som danner grundlag for at udfolde et socialt liv i hjemmet, hvor man kommer hinanden ved og taler sammen. Dette ses tydeligt for indflyttermiddagen, som bare skulle have været med Anita, Kim og Charlotte, men havebordet, for ikke at sige spisebordet, danner pludseligt også et socialt forankringspunkt for naboerne Jens, Ellen og Svend. Dermed bliver aftenen en forsamling af alle romanens karakterer i Anne og Anders’ have. Det er samme aften, som der afholdes den årlige byfest. Aften sætter en ring om deres nye tilværelse, det er de mennesker, der er samlet om bordet, der vil komme til at udgøre deres nye sociale hjem i byen.

Annes store tilpasningsbehov bunder både i en længsel efter at finde sig selv og sin hjemfornemmelse, men flere steder i romanen virker det også som en kontrast mod forældrenes utilpashed. Forældrene fandt sig aldrig hjemme i byen. Dette afspejles især i moderen, som Anne forsøger at distancere og forandre sig fra gennem hele romanen. Denne forandring påpeges til en aften hos Anita for alle de kvinder, der har mænd på fodboldholdet:

- Du har virkelig forandret dig meget. Jeg kunne næsten ikke genkende dig, da jeg så dig oppe i byen.
- Nå.

Jeg ved ikke rigtigt, hvad jeg skal sige. Jeg kan godt huske, at jeg har set hende en dag på hovedgaden, og at jeg gik forbi uden at hilse på hende.

- Du så altid så sur ud dengang i skolen, siger hun.
- Gjorde jeg det?

Hun nikker

- Ja. Din mor så også altid sur ud (Helle1999:234)

Anne vil ikke sammenlignes med sine forældre, og hun forsøger at være glad og imødekommende – romanens sidste linje lyder endda: ” – Jeg er faktisk også helt glad, siger jeg” (ibid:261). Denne glæde kan tolkes på flere måder: måske er hun ved at finde en form for hjemfornemmelse i sin barndomsby sammen med Anders; måske har de endeligt fået forvandlet huset til et hjem, eller måske er Anne gravid. I romanen fortælles der om, hvordan Charlotte kunne spotte Anitas graviditet allerede dagen efter, hun så ”totalt lykkelig ud” (ibid:152). Om værkets sidste linje hentyder til en graviditet, eller følelsen af endelig at være på vej til at føle sig hjemme i barndommens provinsby og i kærlighedsrelationen til Anders vides ikke. Det må være op til læseren. Anne ved det sikkert ikke engang selv endnu. Men en ting er sikkert, de har et hus med sjæl som Anita pointerer ved sit første besøg: ”Sådan et gammelt hus har masser af sjæl, siger hun. – Det er ikke ligesom vores parcelhus” (ibid:120). At et hus har sjæl er vigtigt for at kunne bo i en forening af fireningen ifølge Heidegger. Parcelhuse er ikke plattenbau, som tidligere beskrevet, men der er ofte tale om en form for typehusbyggeri, som Heidegger tager afstand til, da han stiller sig spørgende til, om man ”virkelig vil kunne *bo* i disse boliger?” (Heidegger1951:1)

Om Anne og Anders formår at bo i deres hus med sjæl i heideggersk forstand, kan der stilles spørgsmålstejn ved; men der kan argumentere for, at de er rigtigt godt på vej til at finde sig hjemme, både i byen, huset og i deres fælles relation. Set fra et heideggersk perspektiv formår Anne og Anders i deres søgen efter hjem at forene jorden som hjemsted med himlens vejr over sig. De udødelige, som metafysisk og eksistentielt element, forankres ligeledes i deres væren-i-verden som dødelige. Fra disse overvejelser omkring hus og hjem i et heideggersk perspektiv bevæger specialet sig nu videre til et andet perspektiv på hjemfornemmelse i romanen: *Et hjem i Mørke*.

Fra Hus og hjem til Et hjem i Mørke

Dette afsnit tager afsæt i Katrine Grünfeldts *Et hjem i Mørke*; som er et andet værk, der kan være med til at belyse hjemfornemmelse i moderne litteratur. De to romaner har mange fællestræk; de omhandler begge et par, der skal til at etablere sig i en provinsby i Danmark. De er flyttet fra et sted til et andet for at ’slå rødder’ og finde et fysisk hjem. Romanerne fortælles gennem de kvindelige karakterer, hvor det står klart, at et fysisk hjem ikke er nemt at få, før der er styr på det indre ’hjem’, hvilket gælder deres personlige, mentale liv og deres respektive kærlighedsrelationer.

I *Et hjem i Mørke* følger læseren parret Mos og Pelle, der flytter til Mørke i Mos' afdøde fars hus. Ligesom den omtalte provinsby i *Hus og hjem* var Annes barndomsby, er Mørke en provinsby uden for Aarhus, som er Pelles barndomsby. Altså flytter begge de kvindelige karakterer tilbage til deres hjemegn. Som vi så i *Hus og hjem* lykkedes det for Anne at slutte fred med sine forældres pludselige død, og hendes kærlighedsrelation til Anders blev styrket i løbet af det halve år romanen forløb. Anne valgte aktivt at flytte tilbage til barndomsbyen fra København grundet Anders' nye arbejde. Det samme gør sig gældende i *Et hjem i Mørke*, hvor Mos har fået arbejde i Mørke og Pelle i Aarhus. Det er jobsituationen, der bringer begge kvinder tilbage til deres 'hjemstavn', hvor de på forskellig vis kommer tættere på dem selv og et 'hjem' i både fysisk og mental forstand. I det følgende vil der ses nærmere på hjemfornemmelse med udgangspunkt i *Et hjem i Mørke*, hvor der løbende vil være henvisninger til *Hus og hjem* og andre teoretiske perspektiver på sted og hjemfornemmelse for hermed at kunne konkludere på hjemfornemmelse ud fra de to værker.

Provinsens idyl

Et hjem i Mørke indledes med følgende beskrivelser af omgivelserne, som er medvirkende til at karakterisere Mørke som en provinsby:

De nærmer sig langsomt det oplyste punkt for enden af vejen, der endnu ligger omsluttet af marker. På byskiltet, der synes større end almindelige byskilte, står der Mørke. Jo tættere, de kommer på lyset, jo vildere tegner den gule farve i sennepsmarken sig op ad den mørkeblå aften, og jo grønnere synes planterne i grøften (Grünfeldt2012:5)

Mørke fremskrives som 'det oplyste punkt for enden af (lande)vejen'. At Mørke ligefrem 'lyser' op i de indledende determinanter virker som et paradoksalt ordspil, men lyset kan også associeres til den 'lyse' fremtid, som Pelle og Mos forhåbentligt skal have sammen i Mørke: "De holder nu foran nummer ti, et hus magen til de andre. De stiger ud af bilen, smiler, som det forventes af et par, der netop skal til at starte helt forfra i deres første hus sammen. Sætningsskaderne, der løber fra tagrenden ned til soklen, står nådesløst frem i det hårde lys" (ibid:6). De vil forsøge at finde deres lyse fremtid i provinsens idyl i 'et hus magen til de andres'.

Bakhtin opererer med begrebet om den idylliske kronotop. Han fremskriver fire rene typer af idyller i litteraturen: kærlighedsidyllen, landbrugsarbejdets idyl,

håndværkarbejdets idyl og familieidyllen. Dog findes der også: ”umådelig udbredte blandformer” (Bakhtin1937:144), hvor enten kærligheden, arbejdet eller familien dominerer. Både i *Hus og hjem* og *Et hjem i Mørke* fremskrives en fremtidsdrøm om at kunne forene kærlighed, arbejde og familie – jagten på et hjem inkluderer på den måde både civilstatus, job og bopæl. Der kan næsten være tale om en treenighed i forhold til ’hjem’ set i lyset af Heideggers ’fir-enighed’ for at kunne bo. Bakhtins kronotopiske idyl skaber en klar forbindelse mellem de to romaners tematik og stedlige forankring i provinsen som et slags ’hjemsted’ for Anne og Pelle:

Hvor forskellige idyllernes typer og varianter end er, så har de alle (...) visse fællestræk, som er bestemt af deres fælles relation til folkløretidens totale enhed. Dette kommer først og fremmest til udtryk i den særlige relation, som tiden har til rummet i idyllen: livet og dets begivenheder er organisk tilknyttet eller fastgroet til stedet (...) I idyllen er enheden mellem generationernes liv (mellem menneskenes liv i det hele taget) essentielt bestemt af *stedets enhed*, af slægtslivets århundredgamle tilknytning til et bestemt sted, som dette liv og alle begivenheder i det ikke er adskilt fra. (...) Stedets enhed tilnærmer og forener vugge og grav (...), barndom og alderdom (Bakhtin1937:144-145)

Stedets enhed i idyllen formår at rumme livets gang og slægtslivets udfoldelse præcis som Heideggers beskrivelser af Schwarzwaldergården og fireningen. I *Et hjem i Mørke* er Mos forbundet til stedet gennem sin afdøde far; Pelle kender Mørke fra sin barndom i Aarhus; og nu søger de sammen et sted at etablere et hjem i provinsens idyl. De er ’anden’-generation, og måske skal slægten forlænges med endnu en generation i Mørke – endda i Mos’ fars hus, som dog ikke er hans barndomshjem – men et ’byhus’. Bakhtin skriver således om idyl i familieromanen:

Stedets idylliske enhed begrænser sig i bedste fald til slægtens *byhus*, eller til den *fast* del af den kapitalistiske *ejendom*. Men heller ikke dette steds enhed er på nogen måde obligatorisk i familieromanen. Det er faktisk et væsentligt træk ved familieromanens klassiske variant, at livet for en tid løsrives fra en bestemt og afgrænset lokalitet i rummet, og hovedpersonerne flakker om, inden de stifter familie og opnår materiel position (Bakhtin1937:150)

Mos og Pelle er nået til det punkt, hvor arbejde og tanker om familie er kommet på tapetet. I særdelshed ser Mos frem til det familiære liv i provinsen med job, børn og et hus med æbletræer i haven (jf: Grünfeld2012:6,10). Pelle derimod ’flakker’ stadig om i sine tankebaner: ”Alligevel beroliger det hende, at de om et halvt år sikkert vil more sig over deres vilde projekt. Kan du huske, da vi flyttede til Mørke? Det skulle jo prøves. Og så rejser de til Cuba, som hun har talt om. Ikke Washington. Det må hun virkelig få ham talt fra” (ibid:10). Hun er ikke klar til at: ”slå rødder” (ibid:13) og stifte familie endnu; alligevel er hun flyttet med Mos til Mørke. Når han spørger hvorfor, hun er flyttet med, har Pelle: ”lyst til at svare, at hun alligevel ikke ved, hvor

hun vil begraves, at der ikke findes et sted, hun kalder sit hjem. Mørke er ingenmandsland. Et sted hvor alt kan ske. Men det vil han misforstå” (ibid:21). Ved flytningen til Mørke er Pelle er ikke mentalt klar til at finde et hjem endnu. Hun har rejst meget rundt i verden, hvor hun formåede at finde en form for hjem på rejsen i ’en fremmed verden blandt fremmede mennesker’. Om familieidyllen skriver Bakhtin underbyggende:

Det handler om at knytte væsentlige, det vil sige *familiære* forbindelser med mennesker, og om at afgrænse verden til et bestemt sted og til en bestemt snæver kreds af slægtninge, til en familiekreds. Ofte er hovedpersonen i begyndelsen et hjemløst, ubemidlet menneske uden familie, som flakker om i en fremmed verden blandt fremmede mennesker (Bakhtin1937:150)

Mos derimod er klar til at knytte *familiære* forbindelser med Pelle. Dette ses blandt andet i hans store renoveringsplaner for huset; det skal ombygges, før de kan bo der. Mos er uddannet arkitekt. Han evner at bygge, og Heideggers etymologiske udredning af ’bygge’ leder netop frem til den ’redebygning’, som Mos er ved at foretage i huset: ”Han taler om, hvordan han vil sætte førstesalen i stand. Kontoret vil være fint som børneværelse, siger han. Han kalder det redebygning” (Grünfeld2012:20)²⁴. Reden, der skal bygges, formår at ’skåne’ den lille familie i heideggersk forstand. Han fremskriver en etymologisk sammenhæng fra at bygge, til at bo, for til sidst at være forskånet og dvæle heri på jorden:

Ordet *fred* henviser til det frie, *frye*, og *fry* betyder på sin side at være bevaret for ulykker og farer, bevaret for ..., dvs. forskånet (...) den egentlige skånen er noget *positivt* som finder sted når vi forlods lader noget bero i sit væsen (...) *Grundtrækket i det at bo er denne skånen*. Det gennemstrømmer det at bo i hele dets udstrækning. Og denne viser sig for os, så snart vi tænker på dette at mennesket har sin væren i at bo, nærmere bestemt som de dødeliges ophold på jorden. Med ”på jorden” har vi imidlertid også sagt: ”under himlen”. Begge dele har på den ene side en *medbetydning* af ”dvælen over for de udødelige”, og omfatter på den anden side en ”høren menneskenes samkvem til”. Disse fire: jord og himmel, udødelige og dødelige, hører - med udspring i en *oprindelig* enhed - sammen i ét (...) Dette deres énfold kalder vi *fir-eningen* (...) De dødelige bor på en sådan måde at de skåner fireningen i dens væsen. Således er den skånende boen firfoldig” (Heidegger1951:3-4)

Ovenstående passage er den, der leder Heidegger frem til fireningen, som den ovenstående læsning af *Hus og hjem* tog sit afsæt i. I nærværende afsnit vil der ses nærmere på Heideggers princip om menneskets dvælen, dets ophold ved tingene på jorden, hvori etableringen af en familie og et hjem også hører til i ’menneskenes samkvem’.

²⁴ Bachelard skriver om reden: ”Already, in the world of inanimate objects, extraordinary significance is attached to nests. We want them to be perfect, to bear the mark of a very sure instinct” (Bachelard1994:92)

Den engelske oversættelse af Heideggers foredrag lyder: "Building Dwelling Thinking". Dette 'dwelling'-begreb (at bo/at dvæle/at opholde sig) forholder flere fænomenologer sig til inden for stedteorien. Bachelard er en af dem. I *The Poetics of Space* skriver han omkring 'dwelling-places' ('bo-steder'):

A geographer or an ethnographer can give us descriptions of very varied types of dwellings. In each variety, the phenomenologist makes the effort needed to seize upon the germ of the essential, sure, immediate well-being it encloses. In every dwelling, even the richest, the first task of the phenomenologist is to find the original shell (...) For our house is our corner of the world. As has often been said, it is our first universe, a real cosmos in every sense of the word. If we look at it intimately, the humblest dwelling has beauty (Bachelard1994:4)

Han foretager en fænomenologisk undersøgelse af konkrete rum; vores (barndoms)hjem er centrum for hans overvejelser, og tillægges både et psykoanalytisk og fænomenologisk perspektiv. Han er inspireret af Heideggers måde at tænke sted og rum på. Cecil Bojsen Haarder skriver i *Erindringens arkiv* (2009): "Heideggers rumopfattelse ligger som et tavst fundament gennem hele bogen, ikke blot fordi Bachelard igen og igen refererer eksplicit til fænomenologien, men fordi de rum, han beskriver, langt fra er abstrakte, men både nærværende, oplevede og følte" (Haarder2009:35).

Om huset, forstået som et hjem, skriver Bachelard indledningsvis: "The house, quite obviously, is a privileged entity for a phenomenological study of the intimate values of inside space, provided, of course, that we take it in both its unity and its complexity, and endeavor to integrate all the special values in one fundamental value" (Bachelard1994:3). På den måde bliver huset/hjemmet for Bachelard et poetisk billede på en grundbetingelse for vores eksistentielle livsvilkår. Det er her, vores erfaring og eksistens er forankret som en rumlig tilknytning (jf. *ibid*:3). Haarder udtrykker Bachelards forbindelse til Heideggers tænkning således: "Man kunne fristes til at omskrive Heideggers begreb om Dasein i-verden-væren til i-huset-væren (...) Hvor Heidegger hævdede, at verden er et hus, ville Bachelard nok vende den om og sige at huset er en verden, vores første univers" (Haarder2009:38). Her står det klart, at der ikke blot er tale om huset i konkret, materiel forstand. Huset bliver derimod i overført forstand et poetisk billede på individets eksistens og dets væren-i-verden – det poetiske billede bliver Bachelards ontologi:

The poetic image is not subject to an inner thrust. It is not an echo of the past. On the contrary: through the brilliance of an image, the distant past resounds with echoes, and it is hard to know at what depth these echoes will reverberate and die away. Because of its novelty and its action, the poetic image has an entity and a dynamism of its own; it is referable to a direct *ontology* (Bachelard1994:xvi)

Huset og alle dets afkroge bliver et poetisk billede i det enkelte individs erindring, erfaring og erkendelse. På den måde bliver huset, som det første univers, dominerende for vores evne til at føle os hjemme i mental forstand. Huset i sin helhed indlejres i menneskets væren. Bachelard taler ikke kun om huset, men også om husets kroge og inventar. I det følgende afsnit vil vi se på hans beskrivelser af garderoberum, og hvordan skabe formår at give Pelle en hjemfornemmelse i skabsmørket.

Skabets 'Mørke'

I romanens forløb er det tydeligt, at Pelle har svært ved at opnå en konkret stedlig tilknytning til andre steder end garderoberum. Her finder hun til gengæld et 'hjem' i skabets 'Mørke'. Om garderoberum skriver Bachelard:

Wardrobes with their shelves, desks with their drawers, and chests with their false bottoms are veritable organs of the secret psychological life. Indeed, without these "objects" and a few others in equally high favor, our intimate life would lack a model of intimacy. They are hybrid objects, subject objects. Like us, through us and for us, they have a quality of intimacy (Bachelard1994:78)

Det første Pelle ser i entréen, da de træder ind i deres nye hus i Mørke, er garderoberummet: "Hun ser straks garderoberummet. Han ryster på hovedet ad hende. – Du har lige sagt, at Mørke er stedet at gemme sig. Hvad skal du så med skabet?" (Grünfeld2012:8).

Lige siden Pelle var barn, har hun haft brug for at sætte sig ind i skabe; hun har brug for at finde en krog, eller sit "corner of the world" (Bachelard1994:4), hvor hun kan være sig selv og opnå en form for hjemfornemmelse. Skabets intimitet bliver en psykologisk flugt fra hverdagen, når hendes mentale liv ikke kan holde virkeligheden ud: "Nogle gange er der bare for meget verden" (Grünfeld2012:109). Pelle får adgang til sin indre verden i skabsmørket; et skab formår at lukke verden ude og give hende en krog at være i. Garderoberummet i Mørke er lige, som det skal være: "Lugten minder om nysavet træ. Kun få steder trænger lyset ind. Det er sådan, et skal skab være. Dunkel som en lille afgrænset skov. Væggene er ru. Man har ikke ofret tid på at slibe dem glatte, når de ikke skulle vises frem" (ibid:13-14).

Skabet bliver Pelles oase, men også et 'ekko' fra hendes første univers med Bachelards ord. Det tydeliggøres i en samtale mellem Pelle og hendes mor, at trangen til at sidde i skabe stammer fra hendes barndomshjem som en form for ekko. Ekkoet lyder stadig – hun har stadig brug for garderobeskabet som 'tilflugtssted':

- Mos siger også, at du sidder i skabet igen. Det er tics, Pelle. Fra din barndom. Jeg ved godt, at far råbte meget højt dengang.
- Det var ikke derfor. Det ved du udmærket godt. Men det var også for at slippe for at se dig gå rundt og tude hele dagen (ibid:46)

Citatet antyder, at der har forgået noget ubehageligt i Pelles barndom. Det klarlægges aldrig præcist for læserne, hvad der er foregået, men romanen refererer løbende til, at der har været tale om overgreb, men hvilken form for overgreb forbliver i skabets mørke. Overgrebenes voldsomhed antydes, da Pelles bror Bo udtrykker: "Jeg har virkelig aldrig troet på de ting, du fortalte om far, men mor modsagde dem ikke, da jeg spurgte. Han er ved at drikke sig ihjel. Det forstår man godt" (ibid:133). Et andet sted er i Pelles egen erindring om den dag, hun besluttede at rejse fra Aarhus og sin far. Ekkoet fra barndommens univers står tydeligt frem, mens hun sidder i garderobeskabet og funderer over opstarten på sin nye arbejdsplads i Aarhus:

Hun husker tydeligt den dag, hun besluttede sig for at flytte fra Aarhus. Det var varmt, og skabet var ved at blive for småt. Hun kunne høre radioen nede i køkkenet og tv'et i stuen. Hun kan se sin far for sig. Siddende i den imiterede mørkebrune lædersofa. Stuen er tyk af røg. Der ligger en cigaret i det overfyldte askebæger, som har antændt en af de andre cigaretter. Han tjatter til skodderne med avisen, det gør røgen værre. Så hælder han en sjat kaffe ned over røgen. Det syder (...) Han stiller sig hen til skabet og lytter igen. Banker blidt på døren. Kalder på hende. Hun svarer ikke. Nynnende kalder han hendes navn: - Pæææle, Pæææle. Han forsøger at få døren op. River hårdere i den. Haspen modstår den store mands kraft. Hun kan høre ham pruste. Som i *De tre små grise*. Hendes mors stemme nede fra entreen, da hun kommer hjem, får ham til at holde op. Han kan ikke nå at reagere, da Pelle smækker skabsdøren op. Inde på sit værelse finder hun det store atlas frem. Hendes finger standser på Australien (ibid:40-41)

Som citatet fremskriver, har en 'flugt' fra virkeligheden været nødvendig for Pelle. I skabet har hun været *forskånet* for sin fars overgreb i fysik eller mental forstand. På den måde har garderobeskabet fået evnen til 'at skabe' et sted, hvor Pelle har kunnet finde et frirum; her har hun kunne dvæle.

Aarhus som sted forbindes med Pelles barndom, hvilket gør det svært for hende at rumme tanken om at skulle starte på sit nye job: "Om et par dage skal hun møde på sit nye arbejde i Aarhus. Hun har været i Aarhus flere gange, siden hun flyttede hjemmefra. Altid kortvarigt. Alligevel gør det hende utilpas" (ibid:40).

Ikke nok med at det er svært for Pelle at føle sig hjemme i Aarhus, så har hun problemer med at falde til hos de kvindelige kollegaer, selvom hun er fagligt kompetent (jf. ibid:86-88). Derfor griber Pelle til sit: ”corner of the world” (Bachelard1994:4) og har fundet et skab at spise sin frokost i, hvilket dog opdages:

Hun har fundet sig et lille skab i kopirummet, hvor hun kan spise sin frokost. Hun sidder mellem printerpapir og gamle computere. Måske er det gulvtæppet, der gør, at hun får små elektriske stød, når hun rører ved noget. Det er i orden, at hun sidder her, synes hun. De andre spiser frokost i personalestuen. Alle holder pause på samme tid. Hun behøver ikke at spise med dem. De tror, hun spiser i byen (...) Bente er lige ved at falde bagovert, da hun får øje på Pelle inde i mørket. Pelle kryber ud af skabet og går forbi dem uden at sige noget (ibid:87-88)

Det er altså tydeligt for læseren, at skabe for et øjeblik kan skåne Pelle fra verden, hvilket hun gentagne gange har brug for både i huset i Mørke og på arbejdspladsen. Barndommens brug af skabe som dvæle-sted (’bo’-sted) sidder altså dybt forankret i Pelles væren-i-verden. Marcus skriver i *House as a mirror of self: exploring the deeper meaning of home*:

There is no doubt that for most of us, the childhood dwelling and its environs is the place of first getting in touch with who we are as distinct personalities. Indeed, we may have a clearer and more accurate sense of our true selves at that time than in later years, when the demands of societal and familial expectations create masklike overlays on the psyche, hence the critical importance of looking back at childhood places as sources of understanding more deeply who we are (Marcus1995:33)

Ud fra Marcus’ teori vil barndommens steder, og ekkoerne fra barndomshjemmet, være afgørende for vores senere søgen efter et hjem at bebo. Uanset om der er tale om et ’sandt jeg’ eller ej, synes barndommen at have en vigtig rolle i Pelles adfærdsmønstre. Det er svært for hende at slippe garderobeskabe som en del af måden at håndtere verden på, samtidigt med at hun ikke rigtigt føler sig hjemme nogen andre steder. Hun formår endda at føle sig hjemløs i sit eget hjem: ”Hun vil ikke sætte sig ind i skabet, men føler sig hjemløs uden en sofa at sætte sig i. Skabet er bedre end sengen og de små køkkenstole. Kun et par minutter” (Grünfeld2012:40). Skabe bliver der, hvor hun mentalt har det bedst med sig selv og er tættest på et hjem for en tid. Mos vil gøre alt for, at Pelle finder sig til rette et andet sted, men det kan hun ikke en:

Hun har ikke lovet ham at lade være. Han har sagt at det ville virke mere raskt, hvis hun gik i seng i stedet for. Men i en seng lægger man sig, hvis man er træt eller syg. I et skab kan man sidde i fred og tænke. Lisa og Esben havde trukket på skuldrene, da Mos fortalte dem om skabet, men de var også kunstnere. Måske har han haft brug for at sige det højt for at høre, hvordan det lød og for at se, hvordan omgivelserne modtog den mærkværdige oplysning. Derefter var han mere afslappet. Deres reaktion var åbenbart vægtigere end hendes begrundelser for at sidde i et skab (ibid:22-23)

Pelle kan ikke forholde sig til mærkværdigheden ved at sidde i et skab; hun siger: "Et skab er bare et rum uden vinduer" (ibid:38). Mos finder behovet for at sidde der underligt, men han affinder sig alligevel med det. Han har fundet en forståelse for, at hun har brug for at 'lukke sig inde' indimellem: "I begyndelsen syntes han, at det var et problem, at hun var for lukket, at hun ikke græd" (ibid:69). Skabet bliver et intimt sted for Pelle. Det er et sted, hvor hun kan finde en form for hjemfornemmelse, selvom skabet som sted har været et tilflugtssted i barndomshjemmet. Hun finder et hjem i 'Mørke'. I det følgende vil vi se, hvordan skabets univers fortsat kommer Pelle til undsætning i livets modgang.

Tærskelens entré

For at komme ind i et hus, eller et hjem, skal man først passere hoveddøren: "Døren lukker for den ydre verden og skal åbnes, for at man kan træde indenfor" (Winther2006:45). I *Et hjem i Mørke* lyder det således om deres første entré i huset: "Med højtidlig mine låser han døren op. Hun stiller sig lidt bagved, for at lade ham være den første, der går ind. Det er hans hus, og hun bør være den afventende" (Grünfeld2012:8). På den måde træder de over en tærskel til det, der skal blive deres nye fælles hjem. Entréen tager imod dem og efterlader en fornemmelse af ordentlighed: "Der hænger en del frakker i mørke nuancer på kagerækken. Hans fars sko står snorlige under frakkerne" (ibid:8). Winther skriver således om entréen som fænomen:

"I en entré ankommer man. Det er det første rum, man træder ind, når man er på vej ind i hjemmet, eller det sidste rum inden man forlader stedet. Entréen er både en tærskel og en form for portal, som markerer en adskillelse mellem 'et indenfor' og 'et udenfor', mellem 'det kendte' og 'det ukendte', mellem 'det sikre' og 'det farlige' (...) Entréen åbner for det indre. Man overskrider en tærskel mellem det uden for og det inden i ved at træde over dørtrinnet. I entréen hænger man sit overtøj, tager skoene af. Skræller de første ydre lag af. I entréen åbnes der for sanserne. I løbet af de første sekunder danner man sig de første indtryk af hjemmet" (Winther2006:47)

Entréen er ikke blot indgangen til et hus eller hjem, den bærer også kronotopisk værdi, man træder ind over husets dørtærskel – tærsklen til et hjem. Om tærsklens kronotop skriver Bachtin:

I litteraturen er tærsklens kronotop altid metaforisk og symbolsk, til tider i åbenlys form, men oftere implicit. Hos for eksempel Dostojevskij er tærsklen og de dermed forbundne kronotoper så som trappen, entréen og gangen, samt deres fortsættelse, gaden og torvet, de vigtigste steder for handlingen i hans værker, steder, hvor begivenheder, som kan få afgørende betydning for hele menneskets liv så som kriser, fald, genopstandelser, genfødsler, klarsyn og beslutninger, finder sted" (Bakhtin1973:166)

Entréen, som tærskel, markerer en grænse mellem det ydre sted og et indre, mere personligt hjem bag den lukkede dør. Entréens tærskel leder ind til et sted, hvor man kan have hjemme. Det er dog ikke kun et hjem, tærsklens kronotop kan lede ind til, den har også har en iboende handlingskraft, som ofte knyttes til en 'krise' eller et vendepunkt: "en sådan kronotop som *tærsklen*, der på lignende vis er gennemsyret af en høj emotionel-værdimæssig intensitet; den kan kombineres med mødemotivet, men dens væsentligste rolle er at udfylde kronotopen for *krisen og vendepunktet i livet*" (ibid:150). På den måde bliver tærsklens kronotop særlig tydelig i *Et hjem i Mørke*, da der både finder et vendepunkt, et møde og en krise sted i Pelle og Mos' entré.

Mos har lukket andre kvinder ind over tærsklen til deres hjem, og Pelle ender med at have to 'opgør' i entréen med de to kvinder, der har haft en intim relation eller affære med Mos. Det første opgør, vi hører om, er i deres gamle lejlighed i Tullinsgade i København, hvor hun på en nonchalant, men bestemt, måde formår at sætte Mos' kollega Jette på plads, da hun angiver at have glemt sit tørklæde i stuen for at komme til at tale med Mos på enmandshånd:

- Nej, der var det ikke. Det hænger heller ikke i gangen.
- Måske havde jeg det slet ikke med. Giver du en kop kaffe? Der er et par ting fra tegnestuen, jeg godt vil vende med dig uden de andre.
- Kan vi ikke tage det på arbejdet?
- Det er af personlig karakter, hvis du ved, hvad jeg mener, søde.
- Åh, der er dig, sagde Pelle, da hun brasede ud af badeværelset. – Vil du ikke også bare blive at sove?
- Jeg havde bare glemt mit tørklæde, såååhh.
- Nu skal jeg sætte kaffe over. Bruger du mælk? Spurgte Pelle med lys stemme (Grünfeld2012:37)

Anden gang der forekommer et opgør i entréen, er det i Mørke. Det er overfor deres nabo Marianne; dette opgør er af voldsommere karakter:

- Jeg skal tale med Mos, hvisker Marianne.
- Du kan få din læbestift, siger Pelle og finder den i kommodeskuffen.
- Jeg skal tale med Mos, gentager hun, uden at tage imod læbestiften.
- Jeg kan også hente dine trusser? De er alt, alt for store til mig. Men jeg har vasket dem.
- Du holder bare din kæft, skriger Marianne

Pludseligt er Marianne over hende.

- Han er ikke din mand. Du vil alligevel ikke have ham. Det siger han selv, hvæser hun, mens hun slår vildt ud efter Pelle.

Pelle giver hende en knytnæve lige på munden (...) Marianne vender sig mod ham.

- Hun slog mig.

- Jeg hentede i det mindste ikke øksen, siger Pelle roligt.
- Gå hjem, Marianne, siger han, mens han forsøger at tørre blodet væk med et lommertørklæde, han åbenbart har i lommen.
- Det kan du ikke mene. Du har snydt mig, siger Marianne med foragt i stemmen (ibid:135)

Både kollegaen Jette og naboen Marianne er kvinder, som har været inviteret inden for i Pelle og Mos' hjem, men alligevel har de sammen med Mos brudt med normen for, hvordan man opfører sig. Winther skriver: "Det betyder, at når man inviterer venner, naboer og familie indenfor, så kræves det, at de respekterer ens spinkle symbolske barrierer mellem det offentlige og private. At de overholder reglerne" (Winther2006:31). Det samme gør sig gældende i *Hus og hjem*, hvor vinduet og det store fokus på de låste/ulåste døre bærer tærskelens kronotop, og der kan ligeledes sættes spørgsmålstejn ved, om Anne og præsten Jens 'overholdte reglerne'. Jens bliver i hvert fald på samme måde som Mos' affære et vendepunkt i parrets kærlighedsrelation.

Idyllens hjem

Et hjem i Mørke og *Hus og hjem* bærer begge tydeligt præg af Bakhtins idylbegreb: "Et andet særtræk ved idyllen er, at den indskrænker sig til blot et fåtal af livets mest grundlæggende realiteter. Kærlighed, fødsel, død, ægteskab, arbejde, mad og drikke og aldre – det er de fundamentale realiteter i det idylliske liv" (Bakhtin1937:154). I det følgende vil jeg se nærmere på disse idylliske realiteter.

Vi oplever i begge romaner, hvordan kærlighedens væsen får lov at udfolde sig på flere planer. Begge par taler om at blive gift og få børn, hvor det i *Et hjem i Mørke* afsløres for os på sidste side, at Mos' og Pelle er blevet gift (jf. Grünfeld2012:136). I forhold til fødslen som idyllisk realitet, oplever vi graviditeter i begge værker. I *Et hjem i Mørke* bliver parret gravide, da Pelle glemmer en enkelt p-pille: "Mos tager imod udprintet af barnet, som han hænger på køleskabet. Det hele sker omkring hende. Det lille hjerte. Den er levende. Det er for sent at gøre noget. Hun tør ikke sige til Mos, at hun tænker sådan. I det mindste bliver han en god far" (ibid:96). Pelle føler sig på ingen måde klar, men i løbet af graviditeten ser hun mere og mere frem til at blive mor. Da Pelle bliver gravid, sker der noget med Mos i forhold til hans affære med naboen Marianne. Det har været et stort ønske for ham at blive far og etablere sig som familie i Mørke.

Da graviditeten indfinder sig, begynder han: ”at finde på dårlige undskyldninger hver tirsdag aften, når Marianne henter ham for at spille badminton i hallen (...) Hun har også spurgt, hvorfor Mos ikke længere har lyst. Men det kan han ikke forklare. Han vil hellere spille med Pelle, når barnet er blevet født” (ibid:104). Desværre ender graviditeten i en spontan abort en aften, hvor: ”Pelle inviterer naboerne til middag” (ibid:104). Denne aften falder snakken på Ina fra biblioteket. Ina har fortalt Pelle om Mos’ afdøde fars kvindelige læseklub, hvor det er implicit, at denne læseklub ikke kun gik ud på at læse:

- Carl havde jo en læsekreds hver torsdag, hjemme hos sig. Jeg deltog aldrig rigtigt. Man er jo godt gift, siger Den Forstående.
- Men det har vel ingen indflydelse på et være med i en læsekreds? siger Pelle
- Nej, søde, men der går jo visse rygter.
- Hvad handlede de om? spørger Pelle. Den forstående går endnu tættere på Pelle.
- Carl var jo damernes ven. Romantiske mænd hænger ikke på træerne, han reciterede digte, men det ved du jo sikkert allerede (ibid:72).

Pelle frygter, at Ina har fortalt Marianne om, hvordan Mos ligner sin far: ”Mon Ina har fortalt Marianne, at Mos ligner sin far? At han har et særligt tag i kvinder? De små stik, hun har mærket i maven i løbet af dagen, tager til” (ibid:106). Samme nat mister hun deres barn på toilettet, hvormed ’døden’ som idyllisk element også indtræffer i *Et hjem i Mørke*. Pelle mener, at barnets hjerte slog før, det forsvandt ned i toilettet (jf. ibid:130). Hun reagerer meget på tabet af barnet, og hendes sorg præger store dele af romanens videre forløb. Abortens betydning for parrets relation vil uddybes i det efterfølgende afsnit: Skabets forsonende hjem.

Et andet element i idyllen er mad og drikke: ”Mad og drikke har i idyllen enten en offentlig karakter eller – som oftest – en familiekarakter” (Bakhtin 1937:146). Vi ser i begge romaner, hvordan de to par laver mad både til sig selv og ikke mindst til venner og naboer. Af afgrænsningsmæssige årsager vil jeg blot nævne det som et fællestræk uden at udrede madens betydning i *Et hjem i Mørke*. Dog skal det tilføjes at ingen af kvinderne i værkerne er glade for grill-mad. Pelle mener, at grill-mad smager af sprit og: ”at grillet mad er også kræftfremkaldende” (Grünefeldt2012:34). I *Hus og hjem* er det blot Anders, der konstaterer: ”Jeg troede ikke, du brød dig om at grille” (Helle1999:212), da Anne beslutter, de skal grille i haven. Grill-maden bliver et symbol på parcelhusets idyl i den moderne litteratur, en idyl som de to kvindelige karakterer ikke er klar til at identificere sig med i romanernes begyndelse, hvor de først lige er flyttet til provinsen.

Arbejdet er ligeledes en af de 'fundamentale realiteter i det idylliske liv' ifølge Bakhtin, og det er også en realitet i begge værker, som har karakter af en familieroman: "De idylliske momenter er sporadisk strøet ud i familieromanen" (Bakhtin1937:151). Romanerne afbilder en almindelig lønmodtager-families tilværelse i provinsen, hvor karakterene søger et tilhørsforhold, en relation, en hjemfornemmelse. Med Bakhtins ord lyder det: "Familieidyllen optræder så godt som aldrig i sin rene form, men i kombination med landbrugsarbejdets idyl har den virkelig stor betydning" (ibid:146). Det er de nære værdier og relationer, som både familie- og landbrugsarbejdets idyl kredser om, men de er ikke idylliserende og naive, begge idyller forholder sig til virkeligheden:

Der foregår her hele tiden en kamp mellem en umenneskelig fremmedgjorthed i medmenneskelige forhold og relationer præget af menneskelighed på et enten patriarkalsk eller abstrakt-humanistisk grundlag. I den store, kolde og fremmede verden er der strøet lune kroge af menneskelighed og godhed ud (ibid:151)

Et billede på denne 'fremmedgjorthed' kan ses i *Et hjem i Mørke*, hvor vi oplever, hvordan Pelle har en personlig samtale med to 'fremmede' mænd, som hun kører i tog med. Et tog kan betegnes som et ikke-sted med Marc Augés termer (jf. Augé1992:60):

Hvis et sted kan defineres som identitetspræget, relationelt og historisk, vil et rum, som ikke kan defineres som hverken identitetspræget, relationelt eller historisk, definere et ikke-sted (...) supermoderniteten frembringer ikkesteder, det vil sige rum, som ikke selv er antropologiske steder (ibid:59)

Supermoderniteten, som frembringer disse ikke-steder, kan være et eksempel på Bakhtins 'umenneskelig fremmedgjorthed i medmenneskelige forhold'. Toget kan ikke betegnes som et konkret antropologisk sted; det er et transportmiddel. Transportmidler karakteriseres sammen med blandt andet lufthavne, banegårde, store hotelkæder, motorveje og jernbanestrækninger som: "de store distributionsflader, (...), som mobiliserer det ydre rum for at fremme en kommunikation, der er så fremmedartet, at den ofte kun sætter det enkelte individ i forbindelse med et andet billede af vedkommende selv" (Augé1992:60). Supermoderniteten skaber en anonymitet med sine ikke-steder. Denne anonymitet, som ikke-stederne bidrager med, gør, at Pelle åbner op overfor de to mænd i toget; de bliver 'ufarlige' at tale med, da hun ikke indgår i en konkret relation til dem. De er blot samtalepartnere, som hjælper hende til at se 'et andet billede' af hende selv i togets ikke-steds-atmosfære:

- Jeg vil ikke sige, at jeg ikke elsker ham.
- Du væver, siger Puslespilsmanden. – Du skal da bare finde én, du elsker, og få et par små rollinger, synes du ikke? siger han henvendt til Tjekmanden.
- Tjek, enig.
- Nogle gange, når jeg er rigtig træt af ham, tænker jeg på, hvor rart det ville være, hvis han bare døde. Så kunne jeg være den sørgende enke, der slap for at gå fra ham. Men så bliver jeg samtidig skrækslagen for, at mine tanker går i opfyldelse, at der faktisk sker ham noget, eller at han skal gå fra mig, og...
- Sikke en gang akademisk sludder, råber Puslespilsmanden hidsigt.
- Skal du forestille dig, at du mister ham, for at føle noget. Nej, du, den køber jeg ikke (Grünfeld2012:66-67)

Ikke-stedets anonymitet kan ses i, at Pelle ikke er bekendt med de to mænds navne, men i stedet går de under synonymerne Tjekmanden og Puslespilsmanden, som tages ud fra den indledende samtale i toget, hvor den ene mand fortæller en joke: ” – Det tog mig sgu kun et halvt år at blive færdig med det puslespil, jeg har i tasken. Der stod ellers fire år på kassen” (ibid:64). Den anden mand siger kontant: ”Tjek” (jf. ibid:64-67, 136).

I det kommende afsnit vil der ses nærmere på hvordan det at miste, bringer Pelle og Mos frem mod en lysere fælles fremtid i romanens slutning.

Skabets forsonende hjem:

Tabet af barnet får Pelles verden til at gå helt i stå, og hun får orlov fra sit arbejde. Hun trækker sig ind i sig selv; hun kan ikke tale med Mos eller nogen andre om det. Dog finder hun trøst i skabets mørke: ”Hun venter ikke, til han er gået, før hun sætter sig ind i skabet” (ibid:109). Skabet fungerer som hendes hjem; hun lader sine dagdrømme fylde, og skabet får den samme integrerende rolle for Pelle, som Bachelard tillægger huset/hjemmet:

the house is one of the greatest powers of integration for the thoughts, memories and dreams of mankind. The binding principle in this integration is the daydream. Past, present and future give the house different dynamisms, which often interfere, at times opposing, at others, stimulating one another. (Bachelard1994: 6)

Skabet bliver Pelles ’hus’, hendes hjem. Hun finder trøst i dagdrømmen om et af de eneste positive minder fra hendes barndom. Dagdrømmen om fortidens ’lykkelige familie’ afløses af søvnens drøm om det nærværende tab af hendes barn:

Billedet af enghuset er blevet krøllet. Det kan hun mærke i mørket. Hun ved, at blomsterkransen om hendes hår ikke er gulnet som resten af billedet. Man kan stadig se den blå farve i kornblomsterne. Hendes far er så ung. Han har en arm omkring moderen. Så smukke og glade ser de ud. Hun og Bo holder hinanden i hånden. En lykkelig familie (...) Lyden af eng. Bierne, der summer. Kornet rasler. Hun drømmer om saftvand og sin mors flotte hår, der hænger ned og skygger for hendes ansigt, da hun forsøger at suge gift fra en hveps ud af Pelles skulder. (...) Hun vil finde en eng, cykle ud til den mange dage i træk. Stille cyklen op ad det perfekte træ, der altid står midt i en eng. Det skal blive hendes eng. Det skal blive en eng, hun kender ud og ind. Hendes eng. Og så sidder hun med et lille varmt barn på skødet. Der er intet sted, hun hellere vil være. Barnet er blødt i hendes arme. Små buttede lår. Det er vådt, men børn er næsten altid våde. Enten er de lige blevet født, eller også leger de ved vandet. Måske er det vandet fra en sprinkler, der gør hendes barn så vådt. Fuglene synger overdøvende højt. Og så vågner hun i mørket med lugten af træ i næsen og tuder. En langstrakt, hylende, fremmed lyd fra halsen (Grünfeld2012:110)

Tabet af den pige, som Pelle har besluttet skal hedde Ditte, fører langsomt Mos og Pelle tættere sammen som par, selvom vejen derhen er lang, og Pelle opholder sig meget i skabet²⁵. Mos overtager naboens kaniner. Han taler jævnlige om, han synes, de skal prøve at få et barn igen. Pelle tager kontakt til Bo og beder ham om at komme og hente hende.

Skabsdøren bliver åbnet.

- Din bror er her for at tage dig med.

Hun får ondt af Mos. Han åbner den anden skabsdør og sætter sig ind over for hende.

- Jeg har ringet til Tove og afbrudt terapien. Hun sagde, at du aldrig ville ændre dig. At jeg skulle forsøge at komme videre. Det er jeg uenig med hende i. Det er dig, jeg vil have, hvis du stadig vil have mig.

Bo stiller sig ved de åbne skabsdøre.

- Skal du med?

Hun går ud af skabet og lukker skabsdørene. Mos forsvinder bag dem (ibid:133)

I skabsmørket finder en forsoning mellem Pelle og Mos sted. Han har aldrig bevæget sig ind i hendes skab før, ind på hendes 'territorium'. Pelle lader ham træde indenfor, selvom skabet er hendes inderste og mest intime sted: "A wardrobe's inner space is also *intimate space*, space that is not open to just anybody" (Bachelard1994:78). I skabet finder de begge '*Et hjem i Mørke*'. Bachelard udtrykker sig poetisk om garderobeskabe, hvilket kan illustrere, hvordan Mos og Pelle endelig har fundet hinanden i deres forhold: "If we give objects the friendship they should have, we do not open a wardrobe without a slight start. Beneath its russet wood, a wardrobe is a very white almond. To open it, is to experience an event of whiteness" (ibid:81).

²⁵ "Hun hedder Ditte. Det er hendes navn. Ditte Menneskebarn og Pelle Erobreren, de hører sammen" (Grünfeld2012:118). Pelles far var stolt, den dag hun besluttede sig for, at ville hedde Pelle i stedet for Pernille: "Pelle Erobreren, sagde han stolt. Skrevet af Nexø" (ibid:47).

Garderobeskabet bliver der, hvor de mødes om en fælles begyndelse på at 'bo' i heideggersk forstand og skabe et hjem i Mørke:

Hun tænker, at hun måske har haft ret i sin mistanke om, at hun skulle miste for at finde ud af, hvad der betyder noget. Om morgenen ringer hun til arbejdet og siger, at hun kommer et par timer. Hun tømmer skabet og sætter alle deres sko ind i bunden. Gangen bliver meget større på den måde (...) Efter en station stiger Puslespilsmanden og Tjekmanden op i toget.

- Nå, hvordan går det så i Mørke? spørger Puslespilsmanden, imens han bladrer i den medbragte avis.
- Jeg fik et barn. Og jeg har fundet ud af, at jeg gerne vil være mor.

De ser begge to op fra deres aviser

- Ikke for at være påståelig, men hvad sagde jeg. Til lykke, det var dagens glædelige nyhed (...) Hvordan var brylluppet?
- Vi holdt en stor fest
- Ja, jeg kan forestille mig, hvor smuk du var. Han er heldig. Sikke en kamp han må have kæmpet, siger Puslespilsmanden.
- Hvad med hende? siger Tjekmanden.
- Nå, ja, også dig, siger Puslespilsmanden og ser på hende med tåre i øjnene (Grünfeld2012:135-136)

Pelle ender altså med at hengive sig til Mos; han har fundet ind til hendes hjerte i garderobeskabet. Pelle kan beskrives som et garderobeskab med Bachelards ord: "But the real wardrobe is not an everyday piece of furniture. It is not opened every day, and so, like a heart that confides in no one, the key is not on the door (Bachelard1994:79). De er langt om længe ved at finde et fælles hjem i Mørke, hvor Pelle til sidst giver deres sko pladsen i garderobeskabet.

Udgangens hjemfornemmelse

Vi har bevæget os fra sted, til ikke-steder, til hjemlige provinsbyer og garderobeskabe, som alle har bidraget med elementer til at besvare indgangens spørgsmål om, hvordan man kommer fra sted til hjem. Ud fra en tanke omkring hjemfornemmelse som begreb, er vi blevet ført ind i den moderne litteraturs huse, hvor vi har mødt forskellige former for hjemfornemmelse. Jeg har spurgt og søgt efter hjem; derfor har hjemfornemmelsen været et fast omdrejningspunkt i hele specialet: "Enhver spørgen er en søgen (...) Som en søgen har spørgsmålet forudgående brug for at blive ledt i retning af det eftersøgte" (Heidegger2007: 24-25). Fornemmelsen for hjem har været retningen i min søgen – den intenderet genstand med Husslers ord. Der fandtes intet entydigt svar på, hvad hjem er, men det stod klart gennem den anvendte teori og litteratur, at følelsen af 'hjem' er essentiel for mennesket. Et hjem danner en personlig forankring, men også en horisont som vi møder den ydre verden ud fra.

På den måde er 'hjemmet' altid med mennesket; der ikke tale om et dikotomisk forhold mellem hjem og verden. Derimod er der tale om en relation – præcis som med subjektet og verden i fænomenologien. 'At hjemme den' med Winthers ord bliver måden mennesket tilegner sig en ukendt verden på, så det kan føle sig hjemme i sin eksistens.

Vi fødes ind i et fysisk hjem, men også et psykisk, relationelt hjem. Derfor tildeles barndomshjemmet hos blandt andet Bachelard og Marcus en særlig status, hvor det betegnes som vores første univers, der sidenhen danner et grundlag eller en retning i det moderne menneskes søgen efter hjem i mental og fysik forstand. Det skal pointeres, at 'hjem' i dette speciale hverken er blevet forstået som det bachelardske barndomshjem eller som en udelukkende stedlige forankring. Derimod har specialet ledt frem til en forståelse af hjem som værende den måde, vi møder verden på – den måde vi 'bor' i verden på. Hjemmet er en del af vores væren-i-verden med Heideggers ord, hvor fænomenologien og vores ophold ved tingene gør os klogere på os selv og mere "hjemvante" i vores tilstedeværen. Denne forståelse for hjem er forankret i læsningerne af *Hus og Hjem* og *Et hjem i Mørke*, hvor læseren får lov at følge to senmoderne kvinder i deres kamp om at finde sig selv og et hus/hjem at etablere sig i – eller bebo med Heideggers ord.

Det stod klart i begge læsninger, at et hjem ikke kommer af sig selv. Det kræver hårdt arbejde og vilje. Gennem stedteorien og Heideggers begreber om at bo er det i værklæsningerne tydeligt, at et hus ikke uden videre kan udgøre et hjem. Det kræver handling. Denne handling er: "uløseligt forbundet med at foretage den selvdefinition" (Øllgaard1997:69), som viste sig nødvendig for både Pelle og Anne, før de kunne nærme sig et 'hjem' i provinsens idyl. Det at skabe et hjem viser sig at være en proces, der er forbundet til både den personlige identitets udvikling og den nostalgi, vi hver især tillægger det at føle sig hjemme. Hvis ikke lysten og drivkraften er til stede, er det en umulighed at etablere sig og skabe et hjem. Dermed er det ikke sagt, at de kvindelige karakterer ikke har haft en hjemfornemmelse tidligere i deres liv. Tværtimod ses det, hvordan Pelle følte sig hjemme på rejsen rundt i verden. Anne følte sig hjemme i barndomsbyen, indtil forældrene gik bort, og hun skulle flytte til København for at bo hos sin moster. Derfor står det klart, at hjem og hjemfornemmelse er en proces i evig bevægelse. Winther skriver underbyggende i overensstemmelse med Heidegger og fænomenologiens hermeneutiske principper:

Hjemmet/hjemstavnen/Heimat befinder sig i en evigt rullende proces (...) i denne proces eller spiralformede udvikling kan og skal fortiden og nutiden[tages] med i et fremtidsrettet nu. En ”bliven hjem” indeholder det tvetydige billede. Det viser processen og bevægelsen, som aldrig afsluttes og indeholder samtidig den paradoksale konstruktion af et hjem, som er i en evig tilbliven, fremfor det konventionelle forankrede hjem. *Hjemmet er ikke, men bliver hele tiden til*” (Winther1997:157)

Hjemmet er hermeneutisk i sit væsen, men det er også relationelt. I vores hjem, i konkret eller mental forstand, har vi brug for andre mennesker. Den anvendte litteratur har haft sit fokuspunkt på at finde et hjem i den eksisterende kærlighedsrelation efter en flytning til provinsens ’kronotopiske idyl’ med Bakhtins begreber. De kvindelige karakterer skal tilvælge ’hjemmet’. De skal vælge deres mænd til på ny for at finde et hjem i sig selv og deres relation²⁶. På den måde vil hjemmet altid følge individet og dets tilstand, hjemmet er blot et ’ophold ved tingene’ for en tid. I begge romaner oplever vi et behov for redebyggeri. Reden formår at give den lille familie et sted at dvæle i heideggersk forstand. Vi ser hvorledes civilstatus, job og bopæl bliver vigtige elementer i forhold til hjemfornemmelsen. Der kan næsten være tale om en treenighed i forhold til ’hjem’ set i lyset af Heideggers firening for at kunne ’bo’.

Når det er sagt, er det med en bevidsthed om, at hjemmene i de to værker, blot er to ud af mange perspektiver på hjem i litteraturen. Det konkrete stedforankrede hjem kan også være et symbol på helt andre omstændigheder. Eksempelvis skildres det i Erling Jepsens *Kunsten at græde i kor* (2002), hvordan hjemmet i provinsen kan være et symbol på groteskhed og et incestuøst forhold. I Knud Romers *Den der blinker er bange for døden* får læseren et billede af, hvordan det er at bo i Nykøbing Falster efter Anden Verdenskrig med en tysk mor. Erland Loes *Dobblen* (2014) finder sit hjem i skoven omkring Oslo i selskab med elgkalven Bongo. Jonas Eika Rasmussens debutroman *Huset, Lageret, Marie* (2015) illustrerer, hvordan Elias bruger Huset, Lageret og Marie som steder til at skabe sit døgn og sin væren-i-verden. Det bliver de tre eksistentielle ting/steder i hans liv. Hvert sted har sine karakteristika for hans liv, som er på kanten til opløsning. Dog finder han en form for hjem mellem bopæl (Huset), job (Lageret) og civilstatus (Marie).

²⁶ Hertil skal det dog pointeres, at man godt kan finde et hjem, skønt man ikke befinder sig i en kærlighedsrelation; det handler om, man er i stand til at bo og finde sig hjemme i sin væren-i-verden uden en sådan relation.

Dette er blot få eksempler fra den seneste litteratur, men den ældre litteraturhistorie byder bestemt også på forskellige værker omkring hjem. Litteraturens væsen formår i alle tidsaldre at bidrage med et mangfoldigt blik på hjemfornemmelse. Litteraturen skaber universer, som kan lede os tættere på en forståelse af hjemfornemmelse som begreb. Hjemfornemmelsen er individuel men universel.

Abstract

Using Martin Heidegger's lecture "Building Dwelling Thinking" as the foundation, this thesis will examine "sense of home" in Helle Helle's novel *Hus og Hjem*. Katrine Grünfeld's *Et hjem i Mørke* is used for reflection.

In his lecture "Building Dwelling Thinking" Heidegger venture to ask 1) what is it to dwell? 2) how do building belong to dwelling? He divides his conjecture in four; the Earth, the Sky, the Divinities and the Mortals. The so called Fourfold. This fourfold is applicable to Anne's struggles to make sense of her life and her struggle to get a sense of home in *Hus og Hjem*.

The Earth is represented by Anne's long walks in the town she just moved to, which is also the town she grew up in, but without ever really being her hometown. Her parents lived and died there, but in their unsuccessful attempt to dwell there, they became what Heidegger describes as homeless. So Anne takes walks, trying to create a relation to the town and put down some roots.

In this thesis the Sky is synonymous with the weather. The weather connects the Earth and the Sky – whether it being generous or hostile the people on earth have to live with whatever the weather brings. So it is for Anne. Through the novel the seasons and the weather change – from snow to sunshine. The weather affect Anne's mood. When it rains she gets nothing done while she bustles with energy when the sun is out. And while the snow brings her closer to her neighbour Jens, it is the warm spring that brings her back to her boyfriend Anders.

When Heidegger talks of the Divinities he isn't necessarily talking about religious divinity. His definition is more metaphysical. When man reaches the limits of understanding it searches for the answers through the divine. The Divinities is described as the link that makes the divine present. Heidegger mentions language as one such link. In *Hus og Hjem* is the Divinities represented by the Jens – he is a vicar and thereby a link to the divine in a religious sense, but he also gets Anne to put words to her feelings and search of self and sense of home – something she hasn't done by herself throughout the novel.

The fourth part of Heidegger's fourfold is man itself. It shouldn't only look to the end, but try and find contentment in life – if it succeeds it has found home. Anne

hasn't found contentment in the beginning of the novel. She tries to find it by forcing a sense of home, hoping it will come if she unpacks a crate and put flowers in a vase. She never succeeds on her own – time just drags on. Even by the end of the novel she still hasn't found it – but she is starting to find something that resembles contentment in her relationship with Anders, with the town and with the house. She is working towards a sense of home.

Like in *Hus og Hjem* the main character in *Et hjem i Mørke*, Pelle, has just moved to a provincial town, but with no the expectation of finding it idyllic and a good place to settle down. But her husband Mos does have these expectations. Like Anne in *Hus og Hjem* Pelle struggles to create a sense of home – she cannot find a connection to the place in the beginning. The title *Et hjem i Mørke* is a play on words – Mørke both being the name of the town and meaning darkness. While Pelle is failing to find a home in the town of Mørke, she finds a dwelling place in the darkness of the wardrobe.

The central theme of both novels is the need to connect to a place, to put down roots and settle down. However both main characters find it hard work to build a nest that gives them the contentment they need according to Heidegger in order to finally have a place to dwell. The novels underline the importance of family, work and the place itself when finding a sense of home. Literature has the power to create universally universes that inspire the reader question and understand his or hers own sense of home. In that way a sense of home is both individual but also universal.

Litteratur

Bøger og artikler:

- Andersen, Jørn Erslev, "Kanter, heder og asfalt - jagten på de litterære provinser", 2006, Kulturo nr. 23
- Andersen, Per Thomas, *Identitetens geografi*, 2006, Universitetsforlaget
- Augé, Marc, "Ikkesteder" (1992), oversat i *Sted* (Mai2010:57-68)
- Bakhtin, Mikhail M., *Rum, tid & historie – Kronotopens former i europæisk litteratur* (1973/1937), 2006, Forlaget Klim
- Casey, Edward S., *The Fate of Place. A Philosophical History*, 1997
- Certeau, Michel De, "Vandringer i byen" (1980), oversat i *Sted* (Mai2010:35-56)
- Drejergaard, Kresten "Gennemgang af udvalgte salmer fra Den Danske Salmebog"
- Elberg, Karen og Guldberg, Jørn, *Hjemstavn*, 1997, Odense Universitetsforlag, Special-Trykkeriet
- Frandsen, Johannes Nørregaard, "Steder der ikke er – Moderne hjemstavns litteratur", trykt i *Hjemstavn* (Elberg1997:87-95)
- Gadamer, Hans-Georg, *Sandhed og Metode*, Academica, 2. Udgave, 1. Oplag, 2007
- Grünfeld, Katrine, *Et hjem I Mørke*, 2012, Gyldendal
- Haarder, Cecil Bojsen, *Erindringens arkiv*, 2009, Museum Tusculanums Forlag, Narayana Press
- Heidegger, Martin, *Væren og tid* (1927), 2007, 1. udgave, 1. oplag, Forlaget Klim, Narayana Press
- Heidegger, Martin, *Et brev om 'humanisme'* (1946), 1988, Akademisk Forlag, Special-Trykkeriet
- Heidegger, Martin, "Tænke, bygge, bo" (1951), PDF: Kunstakademiets Arkitektskole, 2000, GRID: N° 18/19
- Heidegger, Martin, "Sproget" (1950), trykt i *Sproget og Ordet*, 2000, Hans Reitzels Forlag
- Heidegger, Martin, *Sprog og hjemstavn / Hebel – husvennen* (1957), Buchwerk, 2008, udgivet af Klaus Gjørup og Richard Purkarthofer, forord af Dorthe Jørgensen, Fotografier af Søren Lose.

- Helle, Helle, *Hus og hjem* (1999), 2016, Samleren/Rosinante, 5. Udgave, 1. oplag
- Lübecke, Poul, *Politikens filosofi leksikon*, 2006, 1. Udgave, 18. oplag
- Madsen, Karen Hvidtfeldt Madsen, ”Alting er som det skal være – Det helt almindelige livs æstetik”, trykt i *Hvor lidt der skal til – En bog om Helle Helles forfatterskab*, 2011, Syddansk Universitetsforlag og Rosinante
- Mai, Anne-Marie, *Hvor litteraturen finder sted, bind 2*, 2010, Gyldendal, Narayana Press
- Mai, Anne-Marie og Ringgaard, Dan, *Sted*, 2010, Aarhus Universitetsforlag, Narayana Press
- Marcus, Clare Cooper, *House as a mirror of self: exploring the deeper meaning of home*, 1995, Conari Press
- Moretti, Franco, *Atlas of the European novel 1800-1900*, 1998, VERSO
- Moretti, Franco, ”Roman og nationalstaten”, oversat i *Sted* (Mai2010:177-191)
- Møller, Erik Dybdal, ”Hjem og hjemlængsel i dansk kristen tradition”, *Tidskriftet Antropologi ”HUS OG HJEM”* Nr. 59/60, 2009
- Mølgaard, Niels og Fibiger, Johannes, ”At fortolke tekster”, trykt i *Litteraturens tilgange* (13-29), 2005, Academica, 1. Udgave, 3. Oplag
- Mønster, Louise, *At finde sted*, Edda, Volum 109, 2009, Universitetsforlaget
- Mønster, Louise, *Mødesteder – om Thomas Tranströmers og Henrik Nordbrandts poesi*, 1. Udgave, 2013, Aalborg Universitetsforlag
- Schiermer, Bjørn, *Fænomenologi – teori og metoder*, 2013, 1. udgave, 1. oplag, Hans Reitzels Forlag
- Tuan, Yi-Fu, ”Stedsans – Hvad vil det sige at være et menneske?”, trykt i *Hjemstavn* (Elberg1997:9-18)
- Valdés, Mario J., ”At gentænke litteraturhistoriens historie” (2002), oversat i *Sted* (Mai2010:193-204)
- Winther, Ida Wentzel, *Hjemlighed – kulturfænomenologiske studier*, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, 2006, 1. udgave, 1. Oplag
- Winther, Ida Wentzel, ”Hjemstavn: Hjemstavnsens fallit og nødvendighed. Om Edgar Reitz’ *Die zweite Heimat*”, trykt i *Hjemstavn* (Elberg1997:149-159)

- Øllgaard, Gertrud, "Hjem langs 'America's Main Road' – om kampen med at omsætte forestillinger om hjemmet til handling", trykt i *Hjemstavn* (Elberg1997:63-71)

Hjemmesider:

- Bilblen:<http://www.bibelselskabet.dk/BrugBibelen/BibelenOnline.aspx?book=dom&id=1&chapter=16b>
- Berlin-Guide:<http://www.berlin-guide.dk/index.php/se-i-berlin/arkitektur/historie-og-kulturmuseer-11/275-plattenbau-tusindvis-af-standardiserede-lejligheder>
- Den store danske
 - o Fænomenologi:
http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofi_og_filosoffer_-_1900-t./fænomenologi
 - o Hermeneutik:
http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofiske_begreber_og_fagudtryk/hermeneutik
 - o Fænomen:
http://denstoredanske.dk/Sprog%2c_religion_og_filosofi/Filosofi/Oldtidens_filosofi/fænomen
 - o Edmund Husserl:
http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofi_og_filosoffer_-_1900-t./Filosoffer_1900-t._-_Tyskland_-_Østrig_-_Schweiz_-_biografier/Edmund_Husserl
 - o Martin Heidegger:
http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Filosofi_og_filosoffer_-_1900-t./Filosoffer_1900-t._-_Tyskland_-_Østrig_-_Schweiz_-_biografier/Martin_Heidegger
- DET lille FORLAG: http://www.detlilleforlag.dk/side_1019
- Information:<https://www.information.dk/2001/04/vaere-menneske-vaere-doedelig-bo>
- Kristeligt Dagblad: "En bog, der ikke står på stedet" <http://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/en-bog-der-ikke-står-på-stedet>

- Olesen, Søren Grosvig: <https://www.denfri.dk/2014/02/martin-heidegger-den-stoerste-af-alle-taenkere-og-det-mindste-af-alle-mennesker/>
- Ordnet
 - Horisont: <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=horisont>
 - Hus: <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=hus&tab=for>
 - Hjemsted: <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=hjemsted>
 - Bygge: <http://ordnet.dk/ods/ordbog?select=bygge,2&query=bygge>

Bilag: ”Kirken den er et gammelt hus

Kirken den er et gammelt hus

(1837. Mel.: Lindeman/Ole Kock Hansen)

Efter Grundtvigs død fandt man mellem alle salme-manuskripterne udkastet til et længere brev til biskop Mynster. Han skrev det i 1836, men sendte det efter alt at dømme aldrig. Han fortæller om sangværket, han skriver på, og beder biskoppen sammen med provst Hornsyld om at være en slags »kontrollanter« for det. Hvis de to er enige om, at en passus eller en hel salme ikke kan bruges, så vil han rette sig efter dem.

Brevet illustrerer det dilemma, Grundtvig stod i. Han havde i virkeligheden ingen lyst til at være en splittelsesfaktor i det danske kirkeliv. Det, han sagde og foretog sig, gjorde ham alligevel ustandseligt til det. Ikke mindst for den konservative, højkirkelige fløj af kirken, som Mynster var indbegrebet af.

I 1834 havde han, trods nogen betænkkelighed hos censor, udgivet pjecen *Den danske Stats kirke - uparisk betragtet*. Hans hoveddanliggende er at slå fast, at kirken som sådan er en »statsindretning«, der ikke må forveksles med det kristne evangelium. Det

kan tværtimod kun trives, hvis staten giver præsterne forkyndelsesfrihed. De skal kunne tale Guds ord frit. Det indebærer også, at kirkegangerne selv må bestemme, hvilken præst, de vil lytte til. Derfor skulle sognebåndet, der bandt menigheden til sognepræsten, løses.

Mynster vendte sig naturligvis skarpt imod den ide. Det var to uforenelige kirkesyn, der stodte sammen. Mynster ønskede en stærk og stabil embedskirke, der kunne tale med vægt til hver enkelt kirkegangers samvittighed.

I *Kirken den er et gammelt hus* gør Grundtvig rede for sit lavkirkelige syn, der tværtimod er koncentreret om menigheden og det menneskelige fællesskab, de levende stene. Det er der, og ikke i bygningerne, embedet eller institutionen, at Gud bor.

Det sidste vers her (og i højskole-sangbogen) kan ikke findes i nogen salmebog. Påstanden om, at ånden selv kan bygge kirke uden at have brug for præst eller drot, går ikke an. Det er for stærke ord at synge ud i en kirke, der gerne vil holde sammen på sig selv.

1. Kirken den er et gammelt hus,
står, omend tårnene falde,
tårne fuldmange sunk i grus,
klokker end kime og kalde,
kalde på gammel og på ung,
mest dog på sjælen træt og tung,
syg for den evige hvile.

2. Herren vor Gud vist ej bebor
huse, som hænder mon bygge,
arkepauluset var på jord
kun af hans tempel en skygge.
Dog sig en bolig underfuld
bygged han selv af støv og muld,
rejste af gruset i nåde.

3. Vi er hans hus og kirke nu,
bygget af levende stene,
som, under kors, med ærlig hu
troen og dåben forene.
Var vi på jord ej mer end to,
bygge dog ville han og bo
hos os i hele sin væld.

4. Samles vi kan da med vor drot
selv i den laveste hytte,
finde med Peder: Der er godt,
tog ej alverden i bytte.
Kirken og vi, som ærlig tro,
altid er et så vel som to -
et med vor drot og hinanden.

5. Husene dog med kirkenavn,
bygte til Frelserens ære,
hvor han de små tog tit i favn,
er os som hjemmet så kære.
Dejlige ting i dem er sagt,
sluttet har der med os sin pagt
han, som os himmerig skærker.

6. Fonten os minder om vor dåb,
altret om nadverens glæde,
hvor skulle før i tro og håb
Herren vi finde til stede,
end hvor det for os premet står:
Herren i dag er som i går,
så er og troen og dåben.

7. Give da Gud, at hvor vi bo,
altid, når klokkerne ringe,
folket forsamles i Jesu tro
der, hvor det plejed at klinge:
Verden vel ej, men I mig ser,
alt hvad jeg siger, se, det sker,
fred være med eder alle!

8. Aldrig dog glemmes mer i Nord
kirken af levende stene,
dem, som i kraften af Guds ord
troen og dåben forene!
Selv bygger Ånden kirke bedst,
trænger så lidt til drot som præst,
ordet kun helliger huset!

v.2: Arkepauluset: Teltet, hvor Pagters Ark i begyndelsen stod.

Fra ”SOLSKIN OG LYN” af Ebbe Kløvedal Reich, Forlaget Vartov 2000, www.vartov.dk.

By Gemma Capdevila